

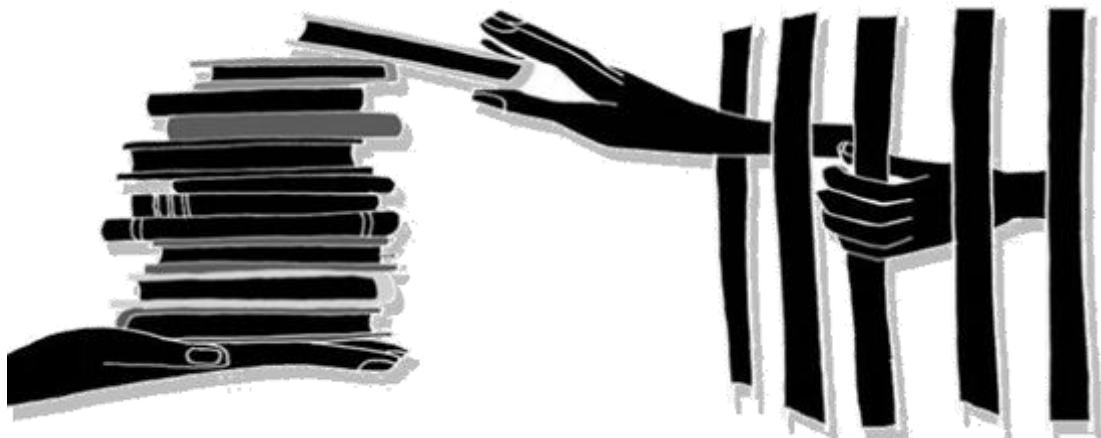

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΡΑΤΗΣΗΣ
ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ»**

Επιβλέπων: Σπυριδάκης Μάνος
Αναπληρωτής Καθηγητής

ΕΙΡΗΝΗ Κ. ΠΑΠΑΜΙΚΟΥ
ΑΜ. 3032201701421

Κόρινθος, Ιανουάριος 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ABSTRACT.....	7
ΜΕΡΟΣ Α΄	9
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ	9
1.1. Έννοια κοινωνικού αποκλεισμού.....	9
1.2. Κοινωνικά ευπαθείς ομάδες	13
1.3. Κοινωνικός αποκλεισμός κρατουμένων	14
1.4. Κατευθυντήριες γραμμές κοινωνικής επανένταξης κρατουμένων	18
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ	22
2.1. Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση	22
2.2. Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση κοινωνικά ευπαθών ομάδων	27
2.3. Εκπαίδευση κρατουμένων.....	28
2.3.1. Ο ρόλος και η σημασία της εκπαίδευσης των κρατουμένων	28
2.3.2. Το νομικό πλαίσιο	30
2.3.3. Προγράμματα επιμόρφωσης κρατουμένων	35
ΜΕΡΟΣ Β΄	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ 2^{ΟΥ} Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ)	39
3.1. Δ.Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού.....	39
3.2. Έρευνα	43
3.2.1. Σκοπός της έρευνας.....	43
3.2.2. Μέθοδος και Μέσα συλλογής δεδομένων	44
3.2.3. Δείγμα έρευνας – Τόπος και χρόνος – Διαδικασία	49
3.2.4. Περιορισμοί έρευνας.....	50
3.3. Στοιχεία έρευνας	51
3.3.1. Προφίλ των κρατουμένων – καταρτιζόμενων	51
3.4. Αποτελέσματα της έρευνας	52
3.4.1. Επιλογή τμήματος του Ι.Ε.Κ.....	52
3.4.4. Κίνητρα παρακολούθησης του Ι.Ε.Κ.	60

3.4.5. Απόψεις για μαθήματα εκτός φυλακής και εκπαιδευτικές άδειες	65
3.4.6. Συμμετοχή σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα	68
3.4.7. Παρεχόμενος τίτλος από το Ι.Ε.Κ., κοινωνική και οικονομική επανένταξη	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	78
4.1. Συμπεράσματα.....	78
4.2. Προτάσεις	83
4.3. Επίλογος.....	86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	89
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	89
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	93
ΠΗΓΕΣ	95
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	95

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση & Ιδιότητα του Πολίτη», του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα παρακάτω πρόσωπα, χωρίς την πολύτιμη συμβολή των οποίων θα ήταν ανέφικτη η περάτωσή της.

Αρχικά, τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Σπυριδάκη Μάνο για την επιστημονική επίβλεψη της έρευνας καθώς και την ηθική και πνευματική υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας.

Τους Κοινωνιολόγους του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού, κ. Αλοσκόφη Ουίλιαμ και κα Κωνσταντινίδου Γιολάντα, για την πολύπλευρη στήριξη, την εμπιστοσύνη που επέδειξαν στο πρόσωπό μου καθώς και την παραχώρηση πολύτιμου υλικού.

Η εργασία αυτή όμως δεν θα ολοκληρωνόταν χωρίς την ενεργή συμμετοχή των καταρτιζόμενων – κρατούμενων του Δ.Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού, οι οποίοι, επιδεικνύοντας διάθεση για επικοινωνία και συνεργασία, με σοβαρότητα μου παραχώρησαν προσωπικές συνεντεύξεις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εκπαίδευση ενήλικων κρατουμένων ως ασπίδα στο φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί ένα σημαντικό εγχείρημα στην κοινωνική και σωφρονιστική πολιτική ενός κράτους δικαίου, ώστε να επωφελούνται οι κρατούμενοι ως προσωπικότητες, να μειωθεί το ενδεχόμενο υποτροπής και να επιτευχθεί κοινωνική ειρήνευση. Τα τελευταία χρόνια σχετικά προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης που απευθύνονται σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες έχουν προωθηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και από τη χώρα μας.

Η παρούσα εργασία αναδεικνύει ότι η διά βίου εκπαίδευση και κατάρτιση στο τιμωρητικό περιβάλλον της φυλακής εμφανίζει απελευθερωτική διάσταση και λειτουργεί ως πρακτικό εφόδιο για την κοινωνική επανένταξη και άρση του στιγματισμού του κρατουμένου, ενώ, παράλληλα, καταδεικνύει προβληματικές του ζητήματος που με κατάλληλους χειρισμούς από αρμόδια όργανα δύναται να επιλυθούν. Χαρακτηριστικότερο δείγμα για τα ανωτέρω αναφερόμενα αποτελεί η λειτουργία του Δημοσίου Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού, του μεγαλύτερου καταστήματος κράτησης της χώρας, όπου και διεξήχθη η έρευνα.

Έναυσμα για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος μελέτης από τη γράφουσα αποτέλεσε η συχνή επαφή με κρατούμενους, λόγω εργασιακής θέσης ως Γραμματέας Ανακριτικού Τμήματος του Πρωτοδικείου Κορίνθου, αλλά και ο ρόλος ως γονέας ανήλικου μαθητή, αντιλαμβανόμενη τη δύναμη της μάθησης.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη: στο Α' μέρος αποτυπώνονται θεωρίες αναφορικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση. Στο πρώτο κεφάλαιο τίθεται το γενικό πλαίσιο του ζητήματος του κοινωνικού αποκλεισμού των κρατουμένων. Ειδικότερα, παρουσιάζεται η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και τα αίτιά της, ο αντίκτυπός του στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες, και, περαιτέρω, σε αυτήν των τρόφιμων φυλακής και χαράσσονται κατευθυντήριες γραμμές για την επανένταξή τους.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται τη σημασία της Διά Βίου Εκπαίδευσης των κρατουμένων. Αρχικά, αναλύονται οι ορισμοί της Διά Βίου Μάθησης και Διά Βίου Εκπαίδευσης, έπεται η σκιαγράφηση της εκπαίδευσης των κοινωνικά ευπαθών ομάδων και συνακόλουθα των κρατουμένων, ενώ καθορίζεται το σχετικό νομικό πλαίσιο σε διεθνές και εθνικό επίπεδο και καταγράφονται τα εκπαιδευτικά

προγράμματα εντός των καταστημάτων κράτησης. Το Β΄ μέρος της εργασίας εξειδικεύεται στην περίπτωση λειτουργίας του Δ.Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού και στη σχετική έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη παρουσίαση του Δ.Ι.Ε.Κ Κορυδαλλού και ακολούθως αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της έρευνας, που διεξήχθη κατόπιν συνέντευξης με τους καταρτιζόμενους σε αυτό σχετικά με τα μαθήματα, τις σχέσεις τους με συγκατατούμενους και διδάσκοντες, τις εκπαιδευτικές άδειες, τη συμμετοχή τους σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα και γενικότερα τις αντιλήψεις τους για τη λειτουργία του.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξάγονται συμπεράσματα και καταγράφονται προτάσεις αφορώσες τη συμβολή των εμπλεκόμενων συνιστωσών για τη βελτίωση του τρόπου λειτουργίας του ιδρύματος, δηλαδή τη θεσμική οργάνωση του σωφρονιστικού συστήματος και φορέων διά βίου μάθησης, την κοινωνική πολιτική για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και τις προσωπικότητες των κρατουμένων για τη μείωση της υποτροπής τους.

ABSTRACT

The education of adult prisoners as a means of facing the phenomenon of social exclusion is an important undertaking in the social and punitive policy of a rule of law in order to benefit prisoners as personalities, to reduce the likelihood of relapse and to achieve social peace. In recent years, relevant education and vocational training programs targeting vulnerable social groups have been promoted by the European Union and our country.

This work highlights the fact that lifelong learning and training in the punitive environment of prison have a liberating effect and serve as a practical asset for social reintegration and lifting the stigma of the prisoner while demonstrating problematic issues that, with the appropriate handling of competent bodies, can be resolved. A prominent example of the aforementioned is the operation of the Public Vocational Training Institute of the Korydallos Detention Center, the largest detention center in the country; which is also where the survey was conducted. What led the writer to the choice of the particular subject was the frequent contact with detainees, due to the working position as Secretary of the Ordinary Interrogation Department of the Corinthian Court of First Instance, as well as the awareness of the power of learning, being the parent of a minor student.

The work is divided into two parts; in Part A there are theories about social exclusion and lifelong learning and education. The first chapter sets out the general context of the issue of the social exclusion of detainees. Specifically, the first chapter presents the concept of social exclusion and its causes, its impact on socially vulnerable groups -and, in particular, that of prison inmates- and sets out the guidelines for reintegration.

The second chapter deals with the importance of lifelong learning for detainees. Initially, the definitions of Lifelong Learning and Lifelong Learning are analyzed, followed by the outline of the education of socially vulnerable groups and consequently the prisoners, while the relevant legal framework is defined at both an international and national level and the educational programs within the detention centers are recorded.

The second part of the work is specialized in the operation of the Public Vocational Training Institute of the Korydallos Detention Center and the related survey. More specifically, the third chapter presents a brief presentation of the

Vocational Training Institute of Korydallos and then outlines the results of the survey, which was conducted based on the interviews with the trainees on the lessons, their relations with the rest of the inmates and the teachers, the educational permits, their participation in other educational programs, and their thoughts on its operation in general.

The fourth chapter draws conclusions and suggestions are made regarding the contribution of the components involved to improve the way the institution works, namely the institutional organization of the prison system and the lifelong learning bodies, the social policy for the elimination of social exclusion and the personalities of the prisoners to reduce their relapse.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

1.1. Έννοια κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός παρουσιάζει ποικιλία στις διαστάσεις που μπορεί να λάβει αναφορικά με οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά κριτήρια, με αποτέλεσμα τη διατύπωση ποικίλων ορισμών έως σήμερα σχετικά με τη έννοιά του.

Σύμφωνα με τον Atkinson (2000), ο αριθμός των θεωριών που έχουν διατυπωθεί για τον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι ίδιος με τον αριθμό των μελετητών του φαινομένου (Farrington, 2008). Καθένας από αυτούς έχει διατυπώσει μια διαφορετική θεωρία. Ωστόσο, μεταξύ των ορισμών αυτών ενυπάρχει η κοινή παραδοχή ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά σε διαδικασία και όχι σε κατάσταση, δηλαδή αναφέρεται στην αποκοπή ολόκληρων κοινωνικών ομάδων από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, καθώς θεωρούνται επικίνδυνες για αυτό (Μάτσα, 2006). Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι καταλήγουν στο ότι πρόκειται για φαινόμενο με πολυσύνθετο χαρακτήρα, που αντικατοπτρίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία ενυπάρχει και τις αδυναμίες της κοινωνίας αυτής (Παπαδοπούλου, 2004).

Κατά την Καβουνίδη (1996), ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός, σε σχέση με συναφείς έννοιες, διαφοροποιείται λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του, του δυναμικού του περιεχομένου και της έμφασης που δίνεται στις πολιτικές αντιμετώπισής του. Μπορεί, λοιπόν, να κατηγοριοποιηθεί με βάση τρεις όρους:

- Οικονομικούς όρους, που συνεπάγονται αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, τη στέγαση και τη συμμετοχή σε δημόσια αγαθά.
- Νομικούς όρους, στους οποίους δίνεται έμφαση στην αποστέρηση δικαιωμάτων, ως κανονιστικών φραγμών εναντίον του και όχι ως στοιχείων συγκρότησης της έννοιας καθαυτής (Κοντιάδης & Κατρούγκαλος, 2005).
- Ανάλογα με το κοινωνικό επίπεδο και τη διαδικασία περιθωριοποίησης και στιγματισμού, που διακρίνει τους ανθρώπους σε «εντός» κι «εκτός», σε «καλούς» και σε «εχθρούς», δηλαδή αναφέρεται σε διπολικά σχήματα, σε μια κλίμακα διαβάθμισης αξιών των ανθρώπινων χαρακτηριστικών (Ζάννης, 2006). Ο διαχωρισμός αυτός

θεωρείται εξαρχής προβληματικός, καθώς δεν προσδιορίζεται η διαδικασία ή οι παράγοντες που καθορίζουν αυτό το σύνορο των κατηγοριών (Αλεξίου, 2006).

Αναφορικά με το δυναμικό της έννοιας, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια διαδικασία κατά την οποία σχετίζονται άμεσα το βίωμα της αποστέρησης με τους μηχανισμούς που οδηγούν στην περιθωριοποίηση και στον περιορισμό και τον τρόπο που επηρεάζεται το άτομο και η κοινωνία (Καβουνίδης, 1996).

Όσον αφορά στις πολιτικές για την αντιμετώπισή του φαινομένου, δηλαδή το σύνολο των αποφάσεων και των δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην πρόληψη και την επίλυση σχετικών προβλημάτων, αυτές άπτονται διαλόγου σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Επίσης, σύμφωνα με τον Τσιάκαλο (1998), η αύξηση της πιθανότητας περιθωριοποίησης σχετίζεται άμεσα με την αδυναμία πρόσβασης σε δημόσια και κοινωνικά αγαθά, δηλαδή σε δημόσια, στα οποία θεωρητικά, έχουν πρόσβαση όλοι οι άνθρωποι και κοινωνικά, που χρηματοδοτούνται και παρέχονται από την οργανωμένη κοινωνία.

Ο Paugam (1996) εστιάζει σε τρεις άξονες με τους οποίους θεωρεί ότι εμπλέκεται ο κοινωνικός αποκλεισμός, αποφεύγοντας να διατυπώσει συγκεκριμένο ορισμό. Αρχικά, αναφέρεται στις κοινωνικές ανισότητες (ανεργία, φτώχεια), ακολούθως, στην απώλεια των ανθρώπινων δικαιωμάτων και καταλήγει στη διάρρηξη των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών. Με τον τρόπο αυτό καταφέρνει να επεκταθεί σε όλο το εύρος των ζητημάτων που εξετάζει ο κοινωνικός αποκλεισμός (Μάτσα, 2006).

Ο Graham Room (1990) συσχετίζει τη φτώχεια με τον κοινωνικό αποκλεισμό, ορίζοντας τον τελευταίο ως εκείνη την κατάσταση στην οποία είτε τα άτομα υποφέρουν από γενικευμένες μειονεξίες στην εκπαίδευση, στις δεξιότητες, στις οικονομικές πηγές και σε άλλους τομείς, είτε οι δυνατότητες πρόσβασης σε σημαντικούς κοινωνικούς θεσμούς είναι λιγότερες συγκριτικά με τον υπόλοιπο πληθυσμό, είτε οι μειονεξίες υφίστανται για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ουσιαστικά, παρατηρούνται αποστερήσεις σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο (Robila, 2006).

Το φαινόμενο μπορεί να αναλυθεί υπό το πρίσμα πολλών οπτικών λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του. Η Silver (1994) εξετάζει τον κοινωνικό αποκλεισμό από τρεις οπτικές: την οπτική της αλληλεγγύης, που αναφέρεται στη διάρρηξη του

κοινωνικού δεσμού ανάμεσα στην κοινωνία και το άτομο (φτωχοί, άνεργοι και εθνικές μειοψηφίες), της (εξ)ειδίκευσης, και αναφέρεται στις κοινωνικές διακρίσεις και την αδυναμία πρόσβασης σε οικονομικές και κοινωνικές συναλλαγές, και του μονοπωλίου, κατά την οποία τα άτομα αποκλείστηκαν από την ίδια την κοινωνία προς όφελός της (Littlewood & Herkommer, 1999). Αναλυτικότερα, το υπόδειγμα της αλληλεγγύης συσχετίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό με την αποτυχία των διαδικασιών ένταξης, ιδίως στην πολιτισμική και ηθική υποδομή, καθώς και στη συλλογική αλληλεγγύη. Στο παράδειγμα της (εξ)ειδίκευσης, οι διακρίσεις και/ή οι διαφορές μεταξύ ομάδων, κωλύουν τα άτομα να εξασκήσουν τις επιλογές τους και να αλληλεπιδράσουν κοινωνικά. Τέλος, στο υπόδειγμα του μονοπωλίου, ο κοινωνικός αποκλεισμός απορρέει από την κοινωνική απομόνωση βασικών πηγών, μέσω του μονοπωλίου, επιβαλλόμενη από ισχυρές ομάδες και από την κυριαρχία της τάξης, του κύρους και της πολιτικής δύναμης (Bhalla & Lapeyre, 1997· Daly & Silver, 2008· Littlewood & Herkommer, 1999).

Παράλληλα, το φαινόμενο χαρακτηρίζεται αναφορικά με την υιοθετούμενη πολιτική που χαράσσεται για την καταπολέμησή του. Με τον τρόπο αυτό ορίζεται ως «πρόβλημα» που αφορά σε χαρακτηριστικά των κοινωνικών ομάδων που αποτελούν τους στόχους της πολιτικής. Στην περίπτωση αυτή, η αντιμετώπιση της παθογένειας έχει θεσμικό επίπεδο (Αλεξίου, 2006).

Επιπρόσθετα, ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ως διαδικασία αποκοπής όταν ένα άτομο αποξενώνεται, μερικά ή ολικά, από ένα οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό ή κοινωνικό σύνολο και συνεπάγεται την άρνηση της ιδιότητας του πολίτη στο άτομο, το οποίο χαρακτηρίζεται κοινωνικά περιθωριοποιημένο (Munck, 2005).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνεπάγεται τον κοινωνικό στιγματισμό μιας κοινωνικής ομάδας ή γεωγραφικής περιοχής, που αντιμετωπίζει προβλήματα όπως χαμηλό εισόδημα, ανεργία, κακές συνθήκες διαβίωσης, υψηλή εγκληματικότητα, κακή υγεία και διάλυση του οικογενειακού ιστού (Οικονόμου & Φερόνας, 2006).

Εξάλλου, σύμφωνα με το Goffman (2001), η κοινωνία επινοεί κατηγορίες και κανονιστικά πρότυπα και, κατατάσσοντας τα άτομα στις κατηγορίες αυτές, ορισμένα τα θεωρεί φυσιολογικά και συνηθισμένα και κάποια άλλα αφύσικα και απαξιωτικά, χαρακτηριστικά που τα καθιστούν λιγότερο επιθυμητά. Τα άτομα αυτά (αφύσικα) τείνουν να παρεκκλίνουν κοινωνικά καθώς έχουν διαφοροποιηθεί από τα κυρίαρχα

κανονιστικά πρότυπα περί ταυτότητας και ανατρέπουν τις προσδοκίες των υπολοίπων μετεχόντων στη διαδικασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης ως προς τα γνωρίσματα που θα έπρεπε να τα διακρίνουν. Ακολούθως, χαρακτηρίζονται ασυνήθιστα και ανυπόληπτα και τούτο το γνώρισμα αποτελεί στίγμα, πολλώ δε μάλλον όταν οι επιπτώσεις είναι εκτεταμένες.

Το στίγμα αποτελεί χαρακτηριστικό του ατόμου εκείνου που είναι αντίθετο σε κάποιο πρότυπο της κοινωνίας, όπου ως πρότυπο ορίζεται μια κανονιστική προσδοκία, σύμφωνα με την οποία ένα άτομο είναι υποχρεωμένο να χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένο σύνολο γνωρισμάτων σε κάποια κοινωνική συνεύρεση. Καθώς το στίγμα αποτελεί όρο που συμπεριλαμβάνει την έννοια της παρέκκλισης, συνδέεται άμεσα με την απομόνωση, την περιθωριοποίηση και τον περιορισμό των ευκαιριών των στιγματισμένων ατόμων, ως αποκλίσεων (Goffman, 2001).

Τα αποκλεισμένα άτομα ή πληθυσμοί ζουν ως «παρείσακτοι», εκτός τόπου όταν καθίσταται εφικτός ο εδαφικός αποκλεισμός τους, ενώ στην αντίθετη περίπτωση, ζουν «εντός» των σύγχρονων κοινωνιών, αλλά υπό καθεστώς αποκλεισμένων (Baudry, 1997). Ο κοινωνικά αποκλεισμένος δεν συμμετέχει σε διαδικασίες οικονομικές (αγορά εργασίας, εισροές στην παραγωγική διαδικασία κλπ), πολιτικές (αδυναμία συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και έλλειψη προϋποθέσεων για άσκηση ατομικών δικαιωμάτων) και κοινωνικές (αδυναμία πρόσβασης σε κοινωνικές υποδομές και δημόσια αγαθά).

Εκ των ανωτέρω γίνεται αντιληπτό ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός ως πολυσύνθετο φαινόμενο, έχει ποικίλες γενεσιουργές αιτίες, οι οποίες συναρτώνται και καθορίζονται από την προσέγγιση εκάστου μελετητή. Ορισμένες από τις αιτίες, στις οποίες οι περισσότερες ερμηνείες του φαινομένου συμφωνούν, είναι το εισόδημα, που συνδέεται άμεσα με την οικογενειακή κατάσταση, η έλλειψη συμμετοχής στην αγορά εργασίας (απασχόληση), η υγεία (άτομα με αναπηρίες κλπ), η έλλειψη στέγης, η υπηκοότητα, το φύλο, η εκπαίδευση και η κατάρτιση, η θρησκεία, η διαμονή σε αστική ή αγροτική περιοχή κ.α. Αυτές όχι μόνο λειτουργούν ως βασική κινητήρια δύναμη του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά ταυτοχρόνως ενισχύουν το πρόβλημα.

Κατηγορίες κοινωνικά αποκλεισμένων αποτελούν οι ηλικιωμένοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες (ιδιαίτερα οι γυναίκες), τα ΑΜΕΑ (υγεία), μετανάστες / πρόσφυγες, οι φυλακισμένοι και αποφυλακισμένοι, άτομα εξαρτημένα από ουσίες,

κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιώτικων περιοχών κ.λπ. (Οικονόμου & Φερώνας, 2006).

Συνάγεται, επομένως, ότι υφίστανται αρκετές μορφές περιθωριοποίησης και αποστέρησης συμμετοχής των ατόμων σε θεσμοθετημένους τρόπους ζωής και σε δημόσια αγαθά, όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η απασχόληση κλπ (Σπανού, 1999).

1.2. Κοινωνικά ευπαθείς ομάδες

Στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες ανήκουν άτομα που αδυνατούν, εξαιτίας πλείστων προσωπικών ή κοινωνικών αιτιών, να αξιοποιήσουν πλήρως τα δικαιώματά τους ή/και αποστερούνται υλικά αγαθά, που έχουν χαρακτηριστεί απαραίτητα για να εξασφαλίσουν βασική ποιότητα ζωής, βιώνοντας με έναν εντονότερο ή λιγότερο τρόπο το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι καταλήγουν να απομονωθούν από τον ευρύτερο ιστό της κοινωνίας και να εγκλωβιστούν σε στενό κοινωνικό κύκλο, παρουσιάζοντας αρνητική στάση και αμφισβήτηση έναντι της κοινωνίας, χαμηλή αυτοεκτίμηση και ολοένα μειούμενο επίπεδο κοινωνικοποίησης.

Με τον όρο ευπάθεια νοείται μια δυσάρεστη κατάσταση που οδηγεί αναπόφευκτα σε κοινωνικές ανισότητες, που έχει συνδεθεί άρρηκτα και ξεκάθαρα με κοινωνικές υστερήσεις και ατέλειες. Σημειωτέον πως οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες χαρακτηρίζονται τόσο από όρους σχετικούς σε κοινωνικές ιδιότητες όσο κι από βιολογικούς όρους.

Στην ελληνική νομοθεσία ορίζεται η έννοια αυτών των ομάδων (Ν.4019/2011, ΦΕΚ 216/30-9-2011/τεύχος Α', άρθρο 1 περ. 4): *Ευπαθείς ομάδες πληθυσμού γενικά νοούνται οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων ή σωματικών ή ψυχικών διαταραχών, είτε εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής και περιφερειακής οικονομίας.*

Περαιτέρω, οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες και συγκεκριμένα:

Α) Ευάλωτες ομάδες πληθυσμού νοούνται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν άτομα ιδίως με αναπηρίες, με προβλήματα ψυχικής υγείας ή νοητικής υστέρησης και άτομα εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες.

B) Ειδικές ομάδες πληθυσμού νοούνται εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν ιδίως οι άνεργοι νέοι, οι άνεργοι άνω των 50 ετών, οι γυναίκες άνεργες, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, οι πρώην ή οι νυν τρόφιμοι φυλακών, οι ανήλικοι παραβάτες, τα άτομα με γλωσσικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και οι μετανάστες.

Ως κοινωνική ευπάθεια ορίζεται η έκθεση σε ανασφάλιστους κινδύνους, που οδηγεί σε μη αποδεκτές συνθήκες διαβίωσης ή, από άλλη οπτική, είναι ο βαθμός του κινδύνου που συντελείται από την επίδραση ενός βιοφυσικού ή ενός κοινωνικού παράγοντα. Ιδιαίτερη σημασία οφείλουμε να δώσουμε στο γεγονός πως η κοινωνική ευπάθεια άμεσα συνδέεται, όχι μόνο με καταστάσεις αφορώσες το παρόν, αλλά, και με δυσάρεστες μελλοντικές καταστάσεις, εξαιτίας κάποιου απρόβλεπτου παράγοντα, οι οποίες πιθανολογείται ότι θα επιδεινωθούν (Κυρίδης, 2014). Με την παρουσία κοινωνικών διαιρέσεων, εύκολα αντιλαμβάνεται κάποιος ότι κλονίζεται η κοινωνική συνοχή, εξαφανίζεται οποιοδήποτε είδος εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών των ομάδων.

1.3. Κοινωνικός αποκλεισμός κρατουμένων

Ο εγκλεισμός που επιβάλλει η Πολιτεία σε καταστήματα κράτησης για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα θεωρητικά εξυπηρετεί τρεις βασικούς στόχους:

1) Την τιμωρία του κρατουμένου μέσω των στερητικών της ελευθερίας ποινών, 2) τη διασφάλιση των βασικών ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων, ταυτόχρονα με την ομαλή λειτουργία των σωφρονιστικών καταστημάτων και 3) την κοινωνική, επαγγελματική και οικογενειακή αποκατάσταση του κρατουμένου.

(Ρηγούτσου, 2005)

Επιπρόσθετα, αποτελεί όρο που δυσχεραίνει την κοινωνική επανένταξη, αφού συνδέεται με την απομόνωση και τον ιδρυματισμό, καταστάσεις που αναχαιτίζουν την ομαλή κοινωνική πορεία των αποφυλακισμένων. Επιβαρυντικά λειτουργούν και άλλοι παράγοντες που κατατάσσονται στις εξής κατηγορίες:

- *Κοινωνικοί παράγοντες (ιστορικό της περιθωριοποίησης, συναισθηματική ή σωματική εκμετάλλευση, ανυπαρξία δυνατοτήτων εργασιακής απασχόλησης, χαμηλή αυτοεκτίμηση, χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης κλπ.).*

- *Ατομικοί παράγοντες* (εξάρτηση από ουσίες, προβλήματα ψυχικής υγείας, κλπ).
- *Οικονομικοί παράγοντες* (φτώχεια, ανεργία, μη εξειδικευμένη εργασία) και
- *Θεσμικοί παράγοντες* (ποινικό μητρώο, παρεπόμενες ποινές, έλλειψη δομών και διαδικασιών που συμβάλλουν στην επανένταξη των αποφυλακισμένων).

Η ποινική μεταχείριση του κρατουμένου καλύπτει ένα ευρύτερο χρονικά πεδίο, που ξεκινά από την έκτιση της επιβληθείσας ποινής. Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη (1985):

- Ποινική μεταχείριση, υπό την ευρεία έννοια, νοείται, γενικά, *«κάθε μορφή αντίδρασης κατά του εγκληματία, ανεξάρτητα του περιεχομένου της αντίδρασης αυτής. Δηλαδή, υπ' αυτή την έννοια, ο όρος μεταχείριση του εγκληματία είναι συνώνυμος με τον όρο θεσμική ή πολιτειακή αντίδραση κατά του εγκληματία»*. Η ευρύτερη σημασία της ποινικής μεταχείρισης, δηλαδή, περιλαμβάνει τις εκδηλώσεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης από το στάδιο της παραπομπής (αστυνομική κράτηση, προσωρινή κράτηση) έως το στάδιο της έκτισης της ποινής, των μέτρων ασφαλείας, των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων που επιβάλλονται στους εγκληματίες, καθώς και τα εναλλακτικά μέτρα στη φυλάκιση. Επιπρόσθετα, περιλαμβάνεται το διάστημα μετά την πραγματική έκτιση μιας στερητικής της ελευθερίας ποινής, οπότε εκδηλώνονται οι συνέπειες των προηγούμενων σταδίων και τίθενται σε ισχύ τυχόν επιβληθέντα μέτρα ασφαλείας και παρεπόμενες ποινές, για παράδειγμα απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος (αρ. 67 ΠΚ).
- Η ποινική μεταχείριση, υπό τη στενότερη έννοια, εστιάζει στην επίσημη κοινωνική αντίδραση, που αποσκοπεί στην «επανακοινωνικοποίηση» του εγκληματία. Περιλαμβάνει τους *«τρόπους και τα μέσα δράσης πάνω στον εγκληματία με σκοπό την άσκηση επίδρασης στην συμπεριφορά του και γενικότερα στον τρόπον της ζωής του, ώστε να επιτευχθεί η βελτίωσή του και η κοινωνική του αποκατάσταση»*. Στην περίπτωση αυτή, αναφερόμαστε σ' ένα συγκεκριμένο πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής, που προτάσσει το στόχο της κοινωνικής επανένταξης μέσω ενός εξατομικευμένου σχεδιασμού για την έκτιση της ποινής.

Για τους κρατούμενους ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια κατάσταση και συνάμα μια διαδικασία που έχει ξεκινήσει από προγενέστερο χρονικό σημείο,

δηλαδή πριν και κατά τη διάρκεια της έκτισης της επιβληθείσας ποινής, που πιθανότατα θα εξακολουθήσει και μετά την αποφυλάκισή του. Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στο ότι μεγάλο ποσοστό τους ενδέχεται να ζει σε συνθήκες κοινωνικής μειονεξίας, να ανήκει σε κατώτερες οικονομικές τάξεις ή να προέρχεται από προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον. Ειδικότερα, ως αποτέλεσμα του κοινωνικού αποκλεισμού που υφίστανται, οι αποφυλακισμένοι εγκλωβίζονται σε ένα φαύλο κύκλο περιθωριοποίησης, στιγματισμού και παραβατικότητας, που τους οδηγεί ξανά στη φυλακή.

(Μπεκιάρη & Κατσαδώρος, χ.χ)

Σχήμα 2: Φαύλος κύκλος κοινωνικού στιγματισμού αποφυλακισμένου

Συμπληρωματικά ο κοινωνικός αποκλεισμός των κρατουμένων συναρτάται με διακρίσεις στη μεταχείριση, με τη διασφάλιση δικαιωμάτων, με την αναπαραγωγή στερεοτύπων που λειτουργούν διχαστικά για τους κρατούμενους ενδεχομένως (μια που και σε αυτήν την κοινωνική ομάδα κάποιοι θεωρούνται λιγότερο εγκληματίες από άλλους) ή με την άτυπη θεσμοποίηση του κοινωνικού ρατσισμού είτε μεταξύ κρατουμένων είτε μεταξύ προσωπικού και κρατουμένων.

(Βιδάλη, 2008)

Ο όρος *κοινωνική επανένταξη* αναφέρεται στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των αποφυλακισμένων στο κοινωνικό περιβάλλον, ενώ προγενέστερα χρησιμοποιούνταν οι όροι «μετασφρονιστική αρωγή», «επανεγκατάσταση» ή «επανείσοδος» αποφυλακισμένων ή «κοινωνική συμπερίληψη».

Η κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων ως στόχος βρισκόταν πάντοτε έξω απ' τις κλειστές διαλεκτικές του εγκλήματος και της ποινής. Σύμφωνα με το «νομικό συλλογισμό», το έγκλημα συνιστά την άρνηση του δικαίου και η ποινή την άρνηση αυτής της άρνησης, που αποκαθιστά το δίκαιο και εξουδετερώνει συμβολικά το έγκλημα, δηλαδή:

στην κοινότοπη αντίληψη, που ανατρέχει στην κλασική σχολή του ποινικού δικαίου, ότι η τιμωρία είναι απλώς η συνέπεια του εγκλήματος και, κατά συνέπεια, αν χρειαζόμαστε κάποια κοινωνιολογική εξήγηση, αυτή βρίσκεται στην εγκληματική συμπεριφορά και όχι στην τιμώρησή της. Απ' αυτή την οπτική, πράγματι, η τιμώρηση δεν μπορεί να κατανοηθεί ανεξάρτητα απ' το έγκλημα: Η κοινωνική δομή εξηγεί το έγκλημα και το έγκλημα εξηγεί την τιμωρία. Έτσι σκέπτονται οι νομικοί, οι δικαστές και οι περισσότεροι από εκείνους που βρίσκονται σε επαφή με το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης· έτσι σκέπτεται επίσης και ο πολύς κόσμος.

(Melossi, 1989)

Σχετικά με τη διαλεκτική της ποινής, όπως εκφράζεται μέσα απ' το σχήμα απειλή – επιβολή – έκτιση, καλύπτει απλώς τους στόχους της γενικής και της ειδικής πρόληψης, οπότε η επανένταξη πάλι δεν συμπεριλαμβάνεται (Μαργαρίτης & Παρασκευόπουλος, 1984).

Η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων εμπίπτει στη γενικότερη υποχρέωση της Πολιτείας, ενσωματώνοντάς τους ως ελεύθερους και ισότιμους πολίτες, παρέχοντάς τους εξίσου με τους μη εγκληματίσαντες την απόλαυση όλων των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (Κουράκης, 2008).

Ο στόχος της κοινωνικής επανένταξης είναι διττός. Αφενός αποσκοπεί στην αποχή από το έγκλημα, αφετέρου στην μείωση της υποτροπής. Αναφορικά με την αποχή από το έγκλημα ο παραβάτης μεμονωμένα ή κατόπιν υποστήριξης διακόπτει την εγκληματική συμπεριφορά. Παράγοντες που μπορούν να συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου αυτού είναι η εκπαίδευση, η απασχόληση, η δημιουργία κοινωνικών δεσμών. Αντιστοίχως, μία σειρά παραγόντων ενοχοποιείται για την υποτροπή των παραβατών. Ενδεικτικά αναφέρονται οι μαθησιακές δυσκολίες, η ασθενής σχέση με την οικογένεια, η εξάρτηση από ουσίες και η ελλιπής κοινωνική υποστήριξη.

1.4. Κατευθυντήριες γραμμές κοινωνικής επανένταξης κρατουμένων

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα φαινόμενο που συνδέεται με συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και προβλήματα. Καθίσταται σαφές, λοιπόν, ότι μόνο με συνολικές πολιτικές και στρατηγικές που καλύπτουν και αφορούν σε όλο το φάσμα του κοινωνικού ιστού μπορεί να αντιμετωπιστεί. Η κοινωνία οφείλει να αναζητά κεντρικές πολιτικές και συνολικές αποφάσεις που θα βοηθήσουν μια κοινότητα και θα μειώσουν αποτελεσματικά τα φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας (Σηφάκη & Σπανού 2010).

Η κοινωνική επανένταξη ως κοινωνικό δικαίωμα αντλεί έρεισμα και στη συνταγματική αρχή του κοινωνικού κράτους ως μία θετική διάκριση υπέρ των κοινωνικά αδυνάτων. Η αρχή της αξιοπρέπειας ρυθμίζεται στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος το οποίο ορίζει ότι *«ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας»* ενώ το άρθρο 4 παρ. 1 αναγορεύει την αρχή της ισότητας ως βασική αρχή της κοινωνικής συμβίωσης *«Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου»*. Τέλος, το άρθρο 5 προβλέπει *«καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη»*.

Στους Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, το άρθρο 65 ορίζει ότι *η μεταχείριση των ατόμων που έχουν καταδικαστεί σε ποινή στερητική της ελευθερίας ή σε άλλο, παρόμοιο μέτρο θα αποσκοπεί, όσο η διάρκεια της ποινής το επιτρέπει, στην ανάπτυξη της βούλησης και των ικανοτήτων τους που θα τους επιτρέψουν να ζήσουν, μετά την αποφυλάκισή τους, με συμμόρφωση προς το νόμο και με δυνατότητα να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Η εν λόγω μεταχείριση θα ενθαρρύνει τον αυτοσεβασμό τους και θα αναπτύξει το αίσθημα ευθύνης τους. Στην ίδια κατεύθυνση οδηγεί και το άρθρο 80, που αναφέρεται ρητά στη σημασία των προγραμμάτων προετοιμασίας των κρατουμένων για την αποφυλάκιση και την επανένταξή τους. Ειδικότερα: *Από την έναρξη της ποινής ενός κρατούμενου πρέπει να υπάρξει μέριμνα για το μέλλον του μετά την απελευθέρωσή και ο ίδιος θα πρέπει να ενθαρρυνθεί και να βοηθηθεί να διατηρήσει ή να καθιερώσει τέτοιες σχέσεις με πρόσωπα ή φορείς εκτός του ιδρύματος και ενδεχομένως να προωθήσει τα καλύτερα συμφέροντα της οικογένειάς του και τη δική του κοινωνική επανένταξη**

(<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c469d2a2>).

Συνδυαστικά λειτουργεί και το άρθρο 10 παράγραφος 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα στο οποίο ορίζεται ότι *το σωφρονιστικό σύστημα θα καθορίζει τη μεταχείριση των κρατουμένων, η οποία πρέπει να έχει ως βασικό σκοπό την αναμόρφωσή τους και την κοινωνική τους αποκατάσταση.*

(<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd686e52>).

Η κοινωνική επανένταξη επιτυγχάνεται μέσω συγκεκριμένων και ενδεδειγμένων προγραμμάτων, η επιλογή των οποίων πρέπει να περιλαμβάνει την ενδελεχή διερεύνηση όλων των όρων που θα συμβάλουν στην καλύτερη και αποτελεσματικότερη υλοποίησή του. Πρέπει οπωσδήποτε να ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως το πλαίσιο (κατάστημα κράτησης, φορέας εκτός φυλακής, θεσμικό πλαίσιο, το νομικό πλαίσιο κλπ), το υποκείμενο (κρατούμενος, αποφυλακισμένος κλπ), η κοινότητα, οι φορείς και οι πόροι.

Προγράμματα κοινωνικής επανένταξης είναι δυνατό να υλοποιηθούν και εντός των καταστημάτων κράτησης, που στοχεύουν στην ομαλή κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων. Πρόκειται για προγράμματα που βασίζονται στη δημιουργία ενός εξειδικευμένου σχεδίου επανένταξης, που προσαρμόζεται στις ανάγκες του κρατούμενου, έτσι ώστε να συμβάλει στη μείωση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στο πλαίσιο του εγκλεισμού και στην ομαλή κοινωνική επανένταξή του μετά την αποφυλάκιση. Εστιάζουν στην απόκτηση νέων δεξιοτήτων μέσα από καταρτίσεις ή άλλες εκπαιδεύσεις, τη διατήρηση ή αναθέρμανση των σχέσεων των κρατουμένων με το οικογενειακό τους περιβάλλον, την παρακολούθηση προγραμμάτων απεξάρτησης, την αναβάθμιση των επαγγελματικών των προσόντων κλπ. Η δομή και το περιεχόμενο των προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες του κρατούμενου και να αποσκοπούν στην κινητοποίησή του.

Στην Ελλάδα, πρωτεύοντα ρόλο για υλοποίηση σχετικών προγραμμάτων κατέχει ο Σωφρονιστικός Κώδικας (Ν.2776/1999), που σχεδιάστηκε βάσει της γενικότερης σωφρονιστικής πολιτικής της χώρας και υλοποιείται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Υπ.Δ.Δ.Α.Δ), αποσκοπώντας στο σωφρονισμό και την κοινωνική επανένταξη των ατόμων που

παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά αλλά και στην ανάπτυξη διοικητικών δράσεων πρόληψης της εγκληματικότητας. Απαραβίαστες αρχές αποτελούν η νομιμότητα και η ισότητα στη μεταχείριση των κρατουμένων, ο σεβασμός των δικαιωμάτων τους και η έννομη προστασία τους.

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας ορίζει τα βασικά όργανα άσκησης της σωφρονιστικής πολιτικής, δηλαδή το Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο Φυλακών και το Συμβούλιο της Φυλακής. Παράλληλα, καθορίζονται οι κατηγορίες των κρατουμένων και των καταστημάτων κράτησης, ο τρόπος διαβίωσης, η εφαρμογή προγραμμάτων και η διάθεση του ελεύθερου χρόνου, η εργασιακή κατάσταση, ο ευεργετικός υπολογισμός ημερών ποινής λόγω εργασίας και η επικοινωνία με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Επιπρόσθετα, ο Σωφρονιστικός Κώδικας προβλέπει τη λειτουργία Κοινωνικής Υπηρεσίας εντός φυλακής και την απασχόληση σε αυτή επιστημονικού προσωπικού αντίστοιχης ειδικότητας, όπως οι κοινωνικοί λειτουργοί (Δασκαλάκη, Παπαδοπούλου, Τσαμπαρλή & Φρονίμου, 1996). Στο άρθρο 24 παρ. 4 του Σωφρονιστικού Κώδικα ορίζεται πως ο κοινωνικός λειτουργός συζητά, σε ιδιαίτερη συνέντευξη, με τον κρατούμενο θέματα οικογενειακής, επαγγελματικής φύσεως ή άλλα προβλήματα που γεννούνται από τον εγκλεισμό του, προσφέροντάς του την απαραίτητη συνδρομή. Παράλληλα, ο κοινωνικός λειτουργός προετοιμάζει τον κρατούμενο για τη ζωή του εντός της φυλακής αλλά και την ομαλή απόλυσή του από αυτή. Χάρη στην υπηρεσία αυτή εξασφαλίζεται η διατήρηση των οικογενειακών δεσμών του εγκλειστού αλλά και η δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων με τρίτα πρόσωπα, καταστάσεις εξόχως σημαντικών εάν αναλογιστούμε τη διάρρηξη των προαναφερόμενων σχέσεων εξαιτίας του εγκλεισμού αλλά ίσως και προγενέστερα αυτού (Γεωργούλας, 2002). Αναφορικά με την εκπαιδευτική διαδικασία, η κοινωνική υπηρεσία συμβάλλει εμμέσως, διά της διαχείρισης των πληροφοριών που αφορούν στις συλλεχθείσες, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, γνώσεις και δεξιότητες του κρατουμένου. Σύμφωνα με την Πιτσελά (2006), ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού καθίσταται καίριος από τη συμμετοχή του στα αρμόδια όργανα της φυλακής για τη λήψη αποφάσεων, όπως είναι το Συμβούλιο της Φυλακής (άρθρα 10 Ν.2776/99).

Εν κατακλείδι, η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα κάθε ολοκληρωμένου συστήματος σωφρονιστικής πολιτικής καλύπτοντας τα πεδία εντός του καταστήματος κράτησης, αλλά και της

μετασφρονιστικής μέριμνας. Συνδέεται άρρηκτα με τις συνθήκες κοινωνικοποίησης κατά την περίοδο του εγκλεισμού και περαιτέρω την προετοιμασία για τη μετά εγκλεισμού ζωή μέσω της επανασύνδεσης του κρατουμένου με περιβάλλοντα της ελεύθερης κοινωνικής ζωής, από τα οποία είχε αποκοπεί. Επομένως θα αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός του που οδηγεί σε άνισες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες. Οι ανισότητες αυτές και οι διακρίσεις που προκαλούνται από τον κοινωνικό αποκλεισμό θα μειωθούν μέσω της εκπαίδευσης, καθότι η τελευταία υπόσχεται την ισότητα των ευκαιριών ως προς την πρόσβαση στη γνώση σε όλους, ανεξάρτητα από την κοινωνική προέλευση, το φύλο, τη φυλή και άλλες μορφές διάκρισης. Άλλωστε, η εκπαιδευτική πολιτική δίνει έμφαση στα μέτρα για τη βελτίωση της μάθησης, στις πρακτικές που απευθύνονται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες.

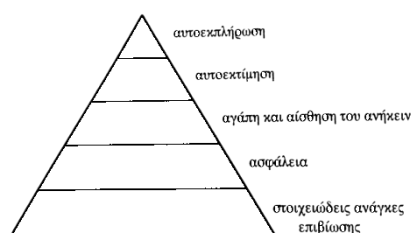
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

2.1. Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση

A. Γενικά

Η ανάγκη για μάθηση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης, καθώς στόχος της τελευταίας είναι η συνεχής δημιουργική εξέλιξη, προκειμένου το άτομο να ανταποκρίνεται στις τρέχουσες συνθήκες, συμμετέχοντας ενεργητικά στη μαθησιακή διαδικασία. Η επιδίωξη αυτή, σε συνδυασμό με τις πιέσεις από τις ραγδαίες συντελούμενες μεταβολές διεθνώς σε τομείς οικονομίας, τεχνολογίας, πολιτισμού κ.λπ., τροφοδοτεί την προσπάθεια του ατόμου για εμπλουτισμό των γνώσεών του και απόκτηση περαιτέρω ποικίλων δεξιοτήτων, ώστε να διεκδικεί θέση στην κοινωνία και να μην περιθωριοποιείται.

Η μάθηση επιτρέπει να γίνονται αντιληπτές οι αλλαγές στον οικονομικοκοινωνικό περίγυρο (Κόκκος, 2005) και, επιπρόσθετα, αφενός να αντιμετωπίζονται προβλήματα, όπως η επαγγελματική στασιμότητα, η ανεργία κ.λπ., καθόσον διευρύνονται οι προοπτικές στην αγορά εργασίας, αφετέρου να επιτυγχάνεται η προσωπική ικανοποίηση και αυτοπραγμάτωση του κάθε ατόμου. Εξάλλου, κατά τον Maslow (1968), η ανάγκη για γνώση τοποθετείται στην κορυφή της ιεράρχησης των αναγκών, τονίζοντας τη σημαντικότητα αυτής και της κατανόησης για την αυτοεκπλήρωση του ατόμου, που ικανοποιείται όταν το άτομο έχει το αίσθημα της προσωπικής εξέλιξης και επιτυχίας, της ικανοποίησης και της πληρότητας των ενεργειών του.

Σχήμα 1. Η ιεράρχηση των αναγκών του Maslow

Πηγή: Maslow (1968)

Συνάγεται, λοιπόν, ότι η διαδικασία της μάθησης δεν σταματά με την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ή με την απόκτηση τίτλου σπουδών, αλλά μπορεί να διαρκέσει ολόκληρη τη ζωή του ατόμου, εμβαθύνοντας και

επικαιροποιώντας γνώσεις και δεξιότητες. Καθίσταται σαφές, επομένως, ότι η εκπαίδευση είναι απαραίτητο να παρέχεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, με την επισήμανση ότι το κράτος δεν μπορεί να είναι ο αποκλειστικός φορέας που το υλοποιεί (Jarvis, 2003).

Η εκπαίδευση προσφέρεται προς ικανοποίηση πολλαπλών στόχων, με πρωταρχικό την κατάλληλη προετοιμασία των ατόμων προς αντιμετώπιση των ταχύτερων κοινωνικών και πολιτισμικών μεταβολών, ώστε να βρουν τη θέση τους στην ανανεωμένη κοινωνία. Επιπρόσθετα, η εκπαίδευση είναι απαραίτητη για την προσαρμογή του ατόμου στις αλλαγές στο ευρύτερο εργασιακό περιβάλλον. Καθώς η τεχνολογία αναπτύσσεται ραγδαία, τα άτομα οφείλουν να προσλαμβάνουν επιπλέον γνώσεις. Κατά τον Scheler (1980) αυτές είναι τεχνητές, δεν αντέχουν στο χρόνο, κατατάσσονται σε επτά είδη και τροποποιούνται με διαφορετικούς ρυθμούς. Παράλληλα, η εκπαίδευση είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί προς αποτελεσματική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των ατόμων. Σύμφωνα με τον Parker (1976) η εκπαίδευση διακρίνεται σε ψυχαγωγίας και ελεύθερου χρόνου. Συνοπτικά, στην πρώτη κατηγορία (εκπαίδευση για ψυχαγωγία) καταλήγουν πιο μορφωμένα άτομα, που κατά τον ελεύθερο χρόνο τους δεν προσφεύγουν στην πρόσληψη τυπικής εκπαίδευσης. Στη δεύτερη κατηγορία (εκπαίδευση για τον ελεύθερο χρόνο) συνήθως υπάγονται άτομα που υποχρεώνονται σε αεργία, νωρίτερα από το χρόνο που είχαν υπολογίσει, και μη γνωρίζοντας με ποιο τρόπο να «γεμίσουν» εποικοδομητικά το χρόνο που είχαν θεωρήσει ότι θα παρέχουν εργασία, καταφεύγουν σε αυτή, στην προσπάθειά τους να δείξουν ότι δεν αποφεύγουν την εργασία.

Για όλα τα ανωτέρω, χαρακτηριστικά ο Dewey (1916) έγραψε πως, αφού *ζωή σημαίνει ανάπτυξη, ένα ζωντανό ον ζει τόσο αληθινά και θετικά σε μια φάση όσο και σε μια άλλη, με την ίδια εσωτερική πληρότητα και τις ίδιες απόλυτες απαιτήσεις. Συνεπώς, εκπαίδευση σημαίνει το εγχείρημα της παροχής των συνθηκών που διασφαλίζουν την ανάπτυξη ή την επάρκεια της ζωής, ανεξάρτητα από την ηλικία.*

B. Έννοια και περιεχόμενο

Συχνά, γίνεται ταύτιση των όρων δια βίου μάθηση και δια βίου εκπαίδευση (Βεργίδης, 2002). Η δια βίου μάθηση στη γενικότερη θέαση χαρακτηρίζεται από ευελιξία, καθώς υπάρχει η δυνατότητα να υλοποιείται σε διάφορα περιβάλλοντα, εντός ή εκτός των τυπικών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Ωστόσο,

σύμφωνα με τον Jarvis (2003), η δια βίου μάθηση δεν είναι το ίδιο με τη δια βίου εκπαίδευση, δεδομένου ότι εκπαίδευση και μάθηση είναι θεμελιωδώς διαφορετικές έννοιες. Για το σκοπό αυτό η UNESCO, το 1976, προχώρησε στον διαχωρισμό των προαναφερόμενων εννοιών δηλαδή στο διαχωρισμό του αποτελέσματος που παρέχεται από τη «μάθηση» από το θεσμό και τις διαδικασίες της «εκπαίδευσης», αναφέροντας σχετικά:

Ο όρος δια βίου εκπαίδευση και δια βίου μάθηση δηλώνει ένα σχήμα δίχως όρια, το οποίο αποβλέπει στην αναμόρφωση του υπάρχοντος εκπαιδευτικού συστήματος και στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού δυναμικού έξω απ' αυτό· συντελεστές του σχήματος είναι όλοι οι άντρες και γυναίκες· η εκπαίδευση και η μάθηση δεν περιορίζονται μόνο στη διάρκεια της σχολικής φοίτησης, αλλά σε ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου, περιλαμβάνουν όλες τις δεξιότητες και όλους τους κλάδους της γνώσης, χρησιμοποιούν όλα τα δυνατά μέσα και δίνουν την ευκαιρία σε όλους τους ανθρώπους για πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους· οι εκπαιδευτικές και οι μαθησιακές διαδικασίες, στις οποίες οι άνθρωποι όλων των ηλικιών εμπλέκονται κατά τη διάρκεια της ζωής τους και σε οποιαδήποτε μορφή, πρέπει να θεωρούνται ως ένα σύνολο.

(UNESCO, 1976)

Επομένως, θα συνιστούσε παράλειψη και, ίσως παραπλάνηση, κατά μία έννοια, η χρήση μεμονωμένα του όρου δια βίου μάθηση, καθώς αυτό θα σήμαινε ότι πρόκειται για προσωπική υπόθεση του πολίτη, που δεν συνδέεται με οργανωμένες και θεσμοθετημένες με την ευθύνη της πολιτείας και του κοινωνικού συνόλου διαδικασίες (Βεργίδης, 2001), δηλαδή της δια βίου εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τον Κόκκο, ως Δια Βίου Μάθηση:

νοείται κάθε δραστηριότητα μάθησης, στην οποία συμμετέχουν ενήλικες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, με στόχο τη βελτίωση των γνώσεων, των δεξιοτήτων, των ικανοτήτων και των επαγγελματικών προοπτικών, την προσωπική και κοινωνική τους εξέλιξη αλλά και τη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους. Η έννοια αυτή συνδέεται με την κοινωνική φύση του ανθρώπου, η οποία τον ωθεί να προάγει την κοινωνική του ζωή, τις καθημερινές του σχέσεις, την επικοινωνία με τους υπόλοιπους ανθρώπους και τη λειτουργία του σε κοινοτικό και προσωπικό επίπεδο...

(Κόκκος, 2005)

Από τα ανωτέρω μπορούμε να συνάγουμε ότι η Δια βίου Μάθηση αφορά την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων αναφορικά με την προσωπικότητα του κάθε

ατόμου, όπως συντελείται σε ιδιωτικό επίπεδο, απαλλασσόμενη από κάθε είδους υποχρεωτικότητα, ενώ η Δια Βίου Εκπαίδευση σχετίζεται με τις γνώσεις, τις διαδικασίες και τα υλικά που παρέχουν τα θεσμοθετημένα όργανα προκειμένου να πραγματοποιηθεί η δια βίου μάθηση.

Στο ελληνικό πολιτειακό σύστημα, ως Διά Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ) ορίζεται κάθε μαθησιακή διαδικασία, συμπεριλαμβανομένης της εμπειρικής μάθησης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, με σκοπό την απόκτηση ή τη βελτίωση γενικών και επιστημονικών γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, τόσο για τη διαμόρφωση μια ολοκληρωμένης προσωπικότητας όσο και για την πρόσβαση στην απασχόληση (Ν. 3369/2005, ΦΕΚ 171/6-7-2005/Τεύχος Πρώτο).

Η Διά Βίου Μάθηση (ΔΒΜ) προβλέπεται και αναλύεται στο Ν. 3879/2010 (ΦΕΚ 163/21-9-2010/Τεύχος Πρώτο). Η ΔΒΜ αφορά σε όλες τις μορφές των μαθησιακών δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου και αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, οι οποίες συμβάλουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη του ατόμου, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργού συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. Η ΔΒΜ περιλαμβάνει την Τυπική Εκπαίδευση, τη Μη Τυπική Εκπαίδευση και την Άτυπη Μάθηση.

α) Τυπική Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση που παρέχεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, οδηγεί στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο από τις δημόσιες αρχές και αποτελεί μέρος της διαβαθμισμένης εκπαιδευτικής κλίμακας. Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσεται και η γενική τυπική εκπαίδευση ενηλίκων. Για τον Dewey (1916) η τυπική εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική στην περίπτωση που η κοινωνία επιθυμεί να μεταδώσει από γενεά σε γενεά τα επιτεύγματά της. Στις μέρες μας, με τον ανωτέρω όρο συνήθως παραπέμπουμε στη διδακτική μέθοδο και όχι στη δομή της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

β) Μη Τυπική Εκπαίδευση

Η μη τυπική εκπαίδευση παρέχεται σε οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο. Περιλαμβάνει την αρχική

επαγγελματική κατάρτιση, τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και τη γενική εκπαίδευση ενηλίκων.

γ) Άτυπη μάθηση

Οι μαθησιακές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός οργανωμένου εκπαιδευτικού πλαισίου, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, στο πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου ή επαγγελματικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων αποτελούν την άτυπη μάθηση. Περιλαμβάνει αφενός δραστηριότητες αυτομόρφωσης, όπως με έντυπο υλικό ή μέσω διαδικτύου ή με χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή ή ποικίλων εκπαιδευτικών υποδομών, αφετέρου τις γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες που αποκτά το άτομο από την επαγγελματική εμπειρία του.

Γ. Εκπαίδευση ενηλίκων

Για πολλά χρόνια επικρατούσε η αντίληψη πως η εκπαίδευση αφορά αποκλειστικά ανήλικους, δηλαδή άτομα μέχρι δέκα οκτώ ετών, και πρόκειται για διεργασία που κατά την εφηβεία ή και λίγο αργότερα διακόπτεται, εξαιρουμένων εκείνων που συνεχίζουν την πορεία τους σε εκπαιδευτικά ιδρύματα. Τις τελευταίες δεκαετίες, όμως, ιδιαίτερη σημασία δίνεται πλέον και στις διαδικασίες μάθησης των ενηλίκων. Ήδη, όπως έχει αναφερθεί στην τυπική εκπαίδευση εντάσσεται και η εκπαίδευση των ενηλίκων.

Η γενική εκπαίδευση ενηλίκων περιλαμβάνει όλες τις οργανωμένες μαθησιακές δραστηριότητες που απευθύνονται σε ενηλίκους και στοχεύουν στον εμπλουτισμό γνώσεων, στην ανάπτυξη και βελτίωση ικανοτήτων και δεξιοτήτων, στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και της ιδιότητας του ενεργού πολίτη, καθώς και στην άμβλυνση των μορφωτικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Παρέχεται από φορείς της τυπικής εκπαίδευσης και από φορείς της μη τυπικής εκπαίδευσης (Ν. 3879/2010).

Ορατά δε έχουν καταστεί τα θετικά αποτελέσματα που επιφέρει η δια βίου εκπαίδευση στη ζωή των ενηλίκων, όχι μόνο στους τομείς ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού, απασχολησιμότητας, ανταγωνισμού, λήψη τίτλου σπουδών, αλλά και σε τομείς που αφορούν στην κοινωνική ένταξη, το ρόλο τους ως πολίτες, τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους. Τα κίνητρα που ωθούν τους ενήλικες στην εκπαίδευση είναι πολλαπλά. Για παράδειγμα, κατά Morstain και Smart (1974), υπάρχουν έξι συμπλέγματα λόγων: οι κοινωνικές σχέσεις, οι εξωτερικές προσδοκίες, η κοινωνική

ευημερία, η επαγγελματική πρόοδος, η απόδραση/τόνωση, το γνωστικό ενδιαφέρον. Από την άλλη, ο Wlodkowski (1985) είναι υπέρμαχος της άποψης πως έξι παράγοντες επηρεάζουν τα κίνητρα των ενηλίκων για εκπαίδευση κι αυτοί είναι οι στάσεις, οι ανάγκες, τα ερεθίσματα, τα συναισθήματα, η ικανότητα και η ενίσχυση.

Ένας ορισμός που σχεδόν μπορεί να αποδώσει τις ως άνω αναφερόμενες έννοιες σχετικά με την εκπαίδευση των ενηλίκων είναι αυτός των Brundage και Macheracher, σύμφωνα με τον οποίο η μάθηση των ενηλίκων:

«...αναφέρεται και στη διεργασία, στην οποία υπόκεινται τα άτομα στην προσπάθειά τους να αλλάξουν ή να εμπλουτίσουν τις γνώσεις, τις αξίες, τις ικανότητες ή τις στρατηγικές τους, αλλά και στις συνακόλουθες γνώσεις, αξίες, ικανότητες, στρατηγικές και συμπεριφορά που κατέχει το κάθε άτομο...».

(Brundage και Macheracher, 1980)

Θα πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερα πως η αναφορά στην έννοια της μάθησης δεν σημαίνει την εγγραφή και τη συμμετοχή ενός ατόμου σε ένα φορέα εκπαίδευσης, αλλά πρόκειται για κάτι ευρύτερο, κάτι που συνδέεται με ολόκληρη τη διαδικασία της κοινωνικής ζωής.

Γίνεται αντιληπτό από τα προλεχθέντα πως η προώθηση της συμμετοχής περισσότερων -ιδανικά όλων- των πολιτών στη μαθησιακή διαδικασία, συμβάλλει στην άρση των ανισοτήτων, τη θεμελίωση της δικαιοσύνης και τη διασφάλιση της ισότιμης κοινωνικής ένταξης (Πρόκου, 2007).

2.2. Διά Βίου Μάθηση και Εκπαίδευση κοινωνικά ευπαθών ομάδων

Η ΔΒΜ-ΔΒΕ ενισχύουν και ενήλικα άτομα με γενικότερα κοινωνικά προβλήματα, που αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού της κοινωνίας, πόσω μάλλον σε άτομα μέλη ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκάστοτε εν λόγω ομάδας αποτελούν τροχοπέδη για την ένταξη των μελών της στο ευρύτερο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον, με άμεσο επακόλουθο την αύξηση της έντασης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού. Τέτοιες ομάδες είναι οι έγκλειστοι και οι αποφυλακισμένοι, οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών κ.ο.κ.

Την αναγκαιότητα της Δια Βίου Μάθησης ως προς τη μείωση της έντασης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού καταδεικνύει ο παρακάτω ορισμός:

... εμπεριείχε ... μια δυναμική άρση των κοινωνικών ανισοτήτων, προώθησης μιας δημοκρατικής κοινωνίας αξιοποίησης των δυνατοτήτων και πλήρους ανάπτυξης των

ανθρώπων. Τα άτομα θα μπορούσαν πλέον να δημιουργούν τα δικά τους μαθησιακά μονοπάτια ...

(Τσιμπουκλή και Φίλλιπς, 2008).

Τη διαφορετικότητα των ευπαθών κοινωνικών ομάδων αναφορικά με τη διαδικασία της μάθησης και τους επιθυμητούς στόχους χαρακτηριστικά καταδεικνύει το ακόλουθο συμπέρασμα:

Υπάρχουν προφανείς διαφορές στις χρήσεις της εκπαίδευσης των ενηλίκων στις ποικίλες κοινωνικές τάξεις. Στα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα η εκπαίδευση ενηλίκων χρησιμοποιείται κυρίως για την απόκτηση ικανοτήτων που είναι απαραίτητες στην καθημερινή ζωή. Καθώς μετακινούμαστε προς τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις [...] υπάρχει μια στροφή στην επιθυμία της προόδου [...]. Σε γενικές γραμμές υπάρχει μια συνολική στροφή από την εκπαίδευση με στόχο την προσαρμογή σε βασικά ποιοτικά ζητήματα [...] [προς] τον εμπλουτισμό του ελεύθερου χρόνου.

(Johnstone και Rivera, 1965)

Εν κατακλείδι, η κοινωνική ευπάθεια προκύπτει ως αποτέλεσμα της αποστέρησης ενός ατόμου ή μιας ομάδας από υλικά αγαθά, τα οποία η κοινωνία θεωρεί βασικά για την ποιότητα ζωής. Τα μέλη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων ζουν σε υλική και κοινωνική αποστέρηση ως αποτέλεσμα τόσο του τρόπου αντιμετώπισής τους όσο και από μια ιδιότυπη απομόνωση από την ευρύτερη κοινωνία (Κυρίδης, 2014). Σκοπός, ιδιαίτερα, των ευπαθών ομάδων με στοιχεία κοινωνικοπολιτισμικά είναι η κοινωνική συνοχή σε επίπεδο ένταξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των ανωτέρω αποτελεί η περίπτωση των τροφίμων σε καταστήματα κράτησης (υπόδικοι-κατάδικοι).

2.3. Εκπαίδευση κρατουμένων

2.3.1. Ο ρόλος και η σημασία της εκπαίδευσης των κρατουμένων

Κάθε Κράτος Δικαίου, εκ της εσωτερικής του νομοθεσίας αλλά και εκ των ισχυόντων διεθνών κανόνων, οφείλει να προστατεύει τα έννομα αγαθά των πολιτών του, μη εξαιρουμένων των υπαγόμενων σε ευπαθείς ομάδες, προκειμένου να αποτραπεί ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες υπάγονται και οι κρατούμενοι, οι οποίοι εκτός του στερούμενου αγαθού της ελευθερίας, βρίσκονται αντιμέτωποι με περιορισμό άλλων δικαιωμάτων, όπως η εκπαίδευση, η υγεία κ.λπ. Ο

εγκλεισμός σε κατάσταση κράτησης επιβάλλεται από την Πολιτεία σε περιπτώσεις είτε προφυλάκισης (υπόδικοι) είτε επιβολής ποινής (κατάδικοι). Η στέρηση της ελευθερίας στη ζωή ενός ατόμου έχει αντίκτυπο σε θέματα καθημερινότητας, αναφορικά δε με την εκπαίδευση την αδυναμία παρακολούθησης σχολικών μαθημάτων, ολοκλήρωσης της υποχρεωτικής ή πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και περαιτέρω της διεύρυνσης γνώσεων και δεξιοτήτων, που αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την ομαλή τους ένταξη στην κοινωνία οδηγώντας τους στον αποκλεισμό και στην περιθωριοποίηση. Απώτερη συνέπεια αυτών είναι η εκδήλωση από μέρους τους παραβατικής συμπεριφοράς και υποτροπιασμού (Τελιοπούλου, Καραμανιάν & Κέδρακα, 2000).

Προς αποτροπή εκδήλωσης αρνητικών συμπεριφορών εντός και εκτός της φυλακής, η ένταξη προγραμμάτων εκπαίδευσης σε καταστήματα κράτησης αποτελεί αφετηρία για την ζωή του κρατουμένου κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του αλλά και για τη μετά την αποφυλάκισή του καθημερινότητα. Η εκπαίδευση εντός καταστήματος κράτησης, όπως άλλωστε και η εκπαίδευση εκτός αυτού, αποτελεί υλοποίηση βασικού ανθρώπινου δικαιώματος (Τρέσσου, 1999). Οποιοσδήποτε έχει στερηθεί την ελευθερία του, ανεξαρτήτως αιτίας, θα πρέπει να έχει πρόσβαση στη μόρφωση και την απόκτηση πρόσθετων προσόντων, μέσω της εκπαίδευσης. Άλλωστε, για το χαμηλό ποσοστό αλφαριθμητισμού των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές, η εκπαίδευση αποτελεί σημαντική μορφή αγωγής, χρήσιμη και μετά τη φυλακή ζωή (Αλεξιάδης, 2001).

Ανατρέχοντας στο παρελθόν, αφετηρία για την εκπαίδευση των κρατουμένων αποτελούσε η επικρατούσα κατά τους 18^ο και 19^ο αιώνες άποψη ότι η εκπαίδευση εντός καταστημάτων κράτησης είχε θρησκευτικό χαρακτήρα, δηλαδή πως χάρη στην εκμάθηση της Βίβλου, θα εξαλειφόταν ο αναλφαριθμητισμός των εγκλείστων και θα συντελούνταν ηθική αναμόρφωση (Gerber & Fritsch, 1983). Από την άλλη μεριά, επικρατούσε η πεποίθηση πως η εκπαίδευση των εγκλείστων δεν θα ωφελούσε γενικότερα, καθότι θα εξασφάλιζε γνώσεις, αλλά μελλοντικά θα έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια των φυλακών (Rothman & Morris, 1998).

Η εκπαίδευση των εγκλείστων άρχισε να αποτελεί ζήτημα προς επίλυση περίπου το 19^ο αιώνα, ταυτόχρονα δηλαδή με την εμφάνιση της σύγχρονης φυλακής, αποτυπώνοντας την, προοδευτική για εκείνη την εποχή, αντίληψη ότι ο εγκλεισμός δεν πρέπει να αποτελεί μόνο την τιμωρία και απομόνωση των ατόμων εκείνων που

έχουν βλάβει, με οποιοδήποτε τρόπο, την κοινωνία, αλλά και την προσπάθεια για την διαπαιδαγώγησή τους, την αποτροπή της υποτροπής τους και τη δημιουργία νέων προσωπικοτήτων (Φουκώ, 1989). Μέσω της εκπαίδευσης των κρατουμένων επιτυγχάνεται διττός στόχος: αφενός ο εγκλεισμός λειτουργεί ως τρόπος κολασμού εκείνων που έχουν διαπράξει εγκλήματα και προστασίας των πολιτών από εκείνους, αφετέρου τα άτομα που έχουν παρανομήσει καθίστανται μέλη ενός συστήματος «βελτίωσης», με απώτερο σκοπό να διαδραματίσουν σωστό και ενεργό ρόλο στην κοινωνία (Giddens, 2002). Ο εγκλειστος έχει τη δυνατότητα επανάκτησης της σχέσης του με την εκπαιδευτική διαδικασία, της δημιουργικής χρήσης και κάλυψης του χρόνου μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα, της απόκτησης ή και της αναβάθμισης δεξιοτήτων, με παράλληλη τόνωση της αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησής του. Παράλληλα, η εκπαίδευση των κρατουμένων συνδέεται άμεσα και σταδιακά επιφέρει την ομαλή επανενσωμάτωσή τους στην κοινωνία.

Κατά τον εγκλεισμό του ο κρατούμενος έχει ήδη λάβει ερεθίσματα για κοινωνικό προβληματισμό τα οποία έχει την ευκαιρία να αξιοποιήσει στη μετέπειτα καθημερινή του ζωή, σε περίπτωση δε απόκτησης τίτλου σπουδών, δύναται να διεκδικήσει καλύτερη θέση στην αγορά εργασίας και να καταστεί αποδεκτός από την ευρύτερη κοινωνία, μειώνοντας τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού και, πιθανόν, της υποτροπής του και της επανεμπλοκής του με τον ποινικό μηχανισμό.

Μέσω της εκπαίδευσης πραγματώνεται κι ο στόχος του ποινικού σωφρονισμού, όσον αφορά στην προσωπικότητα του ατόμου, και η κοινωνική επανένταξη, αναφορικά τόσο στο ίδιο το άτομο όσο και στην κοινωνία. Η κοινωνική επανένταξη περιλαμβάνει την επιστροφή στην κοινωνία και την κοινωνικοποίηση, δηλαδή την επανενσωμάτωσή του στην ανθρώπινη κοινότητα. Ο Fabrice (1991), αναφέρει ότι βασικό στοιχείο της κοινωνικοποίησης αποτελεί η «επανάκτηση του αισθήματος του δικαίου», ώστε ο αποφυλακισμένος να συμπεριφέρεται απαλλαγμένος από την τιμωρία.

2.3.2. Το νομικό πλαίσιο

A. Εφαρμοστέοι κανόνες σε διεθνές επίπεδο

Βασικές δεσμευτικές γενικές διεθνείς διατάξεις τις οποίες το Ελληνικό Κράτος υποχρεούται να τηρήσει αποτελούν οι κάτωθι: Το άρθρο 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που αφορά στο

δικαίωμα εκπαίδευσης για όλους αλλά και στο σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Επίσης, το άρθρο 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), που αναφέρεται στην υποχρέωση του κράτους περί διασφάλισης πρόσβασης στην εκπαίδευση όλων των πολιτών. Επιπλέον, το άρθρο 28 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ), το οποίο αναφέρει ότι όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν πρόσβαση στην παιδεία. Παράλληλα, τα άρθρα 9 και 10 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη που αφορούν στο δικαίωμα όλων των πολιτών για επαγγελματική εκπαίδευση για όλους τους πολίτες. Τέλος, το άρθρο 12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα αφορά στον σεβασμό της προσωπικότητας και της διαφορετικότητας στην εκπαίδευση.

Οι πρώτες ενδείξεις σωφρονιστικής εκπαίδευσης σε διεθνές επίπεδο αφορούσαν ανήλικους κρατούμενους και την ανάγκη αναμόρφωσης τους μέσω της διδασκαλίας, όπως όριζαν οι Κανόνες για τη Μεταχείριση των Φυλακισμένων της Κοινωνίας των Εθνών το 1934 (άρθρο 28). Αναφορά χρήζουν οι Στοιχειώδεις Κανόνες Μεταχείρισης των Κρατούμενων (1957) των Ηνωμένων Εθνών, που μεριμνούν για την επαγγελματική κατάρτιση των νεαρών κρατουμένων. Το άρθρο 77 του Συνόλου των Στοιχειωδών Κανόνων αφορά στην εναρμόνιση της εκπαίδευσης στις φυλακές με την επίσημη εκπαίδευση, με τρόπο ώστε ο εκπαιδευόμενος – κρατούμενος να μην βρίσκεται αντιμέτωπος με τυχόν δυσχέρειες στη συνέχιση των σπουδών του μετά την αποφυλάκισή του (Μαργαρίτης & Παρασκευόπουλος, 2003). Το άρθρο 26 παράγραφος 1 των Κανόνων του Πεκίνου (1985) σχετίζεται με την προαγωγή της εκπαίδευσης των ανήλικων φυλακισμένων, με απώτερο σκοπό την ανάληψη από αυτούς εποικοδομητικών και παραγωγικών ρόλων στην κοινωνία στο μετά τον εγκλεισμό βίο τους (Πιτσελά, 1995).

Με το ίδιο ζήτημα απασχολήθηκε και το Συμβούλιο της Ευρώπης (Conseil de l' Europe). Στη Σύσταση Νο R (87) 3 της Επιτροπής Υπουργών Δικαιοσύνης του Συμβουλίου της Ευρώπης, με τίτλο «Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες», ενδεικτικά το άρθρο 77 προκρίνει την οργάνωση ολοκληρωμένου προγράμματος σπουδών σε κάθε σωφρονιστικό κατάστημα, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι κρατούμενοι έχουν δυνατότητα να καλλιεργούν τα ενδιαφέροντά τους, να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους και να επανενταχθούν ομαλά στην κοινωνία. Το άρθρο 78 ορίζει πως η εκπαίδευση πρέπει να θεωρείται ως δραστηριότητα της σωφρονιστικής

μεταχείρισης, όπως εξάλλου θεωρείται και η εργασία, και θα πρέπει να ενταχθεί μέσα στο κανονικό ωρολόγιο πρόγραμμα.

Η Σύσταση Νο R (89) 12, που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, με τίτλο « Η εκπαίδευση στη φυλακή», αναφέρει πως άπαντες οι έγκλειστοι οφείλονται να έχουν οποιασδήποτε μορφής πρόσβαση στην εκπαίδευση, δηλαδή είτε με εκείνη των σχολικών μαθημάτων, είτε της τεχνολογικής εκπαίδευσης, της άθλησης, διαφόρων ειδών δραστηριοτήτων (λ.χ. πολιτιστικών), κλπ. Επισημαίνεται ότι *ένα υψηλό ποσοστό των φυλακισμένων είχαν πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, συνεπώς έχουν μεγάλες εκπαιδευτικές ανάγκες. Ότι η εκπαίδευση στη φυλακή βοηθά στο να αναβαθμιστεί η προσωπικότητα των φυλακισμένων και να βελτιωθεί η αντιμετώπιση των συνθηκών κράτησης. Ότι η εκπαίδευση στη φυλακή είναι ένας σημαντικός παράγοντας για να διευκολυνθεί η επανένταξη του φυλακισμένου στην κοινωνία.* Περαιτέρω, αναφέρεται στο άρθρο 5 πως θα πρέπει να ισχύει ενιαίο καθεστώς εργασίας και εκπαίδευσης στις φυλακές όσον αφορά τα προνόμια που επισύρουν, ώστε οι συμμετέχοντες στα εκπαιδευτικά προγράμματα να μην έχουν απώλειες, ενώ στα άρθρα 14 και 16, επαναλαμβάνεται η αναγκαιότητα συμμετοχής των κρατουμένων στην εκπαιδευτική διαδικασία εκτός των φυλακών και η δυνατότητα συνέχισης των σπουδών μετά την απόλυσή τους (Αλεξιάδης, 2001). Ως προς την εφαρμογή της συγκεκριμένης Σύστασης επιβεβαιώνεται γενικά ότι «σε όλες ανεξαιρέτως τις χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπονται μαθήματα αλφαριθμητισμού και επαγγελματικής κατάρτισης με παροχή αναγνωρισμένων τίτλων σπουδών» (Δασκαλάκη et al, 1996).

B. Εφαρμοστέοι κανόνες σε εθνικό επίπεδο

α) Σύνταγμα της Ελλάδας

Αρχικά, στο Σύνταγμα της Ελλάδας, όπως ισχύει, θεμελιώδης διάταξη σχετικά με την εκπαίδευση είναι το άρθρο 16. Η πρώτη παράγραφος αναφέρεται στην υποχρέωση της Πολιτείας για την προαγωγή, μεταξύ άλλων, της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας της. Στην παράγραφο 2, ανάγεται η παιδεία σε βασική αποστολή του κράτους με σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. Η παράγραφος 3 ορίζει την υποχρεωτική φοίτηση τουλάχιστον εννέα ετών, ενώ στην παράγραφο 4 αναφέρεται η καθολική κατοχύρωση του δικαιώματος στη δημόσια δωρεάν παιδεία και, παραλληλώς, η

υποχρέωση της Πολιτείας να την παρέχει επίσης καθολικά και να ενισχύει όσους έχουν ανάγκη από ειδική προστασία, όπως την περίπτωση των εγκλειστών.

β) Σωφρονιστικός Κώδικας (Ν.2776/1999)

Στο έκτο κεφάλαιο του Σωφρονιστικού Κώδικα (Σ.Κ.), που φέρει τον τίτλο «Μορφωτικά προγράμματα και ελεύθερος χρόνος κρατουμένων», γίνεται αναφορά σε μορφωτικά προγράμματα και επιμόρφωση, σε αντίθεση με τους προϊσχύσαντες σωφρονιστικούς κώδικες που αναφέρονταν στην αγωγή των κρατούμενων. Αυτό είναι αποτέλεσμα της αποδέσμευσης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στις φυλακές από τους σκοπούς της ποινής και την αναγνώριση της αυτοτελούς αξίας της παροχής εκπαίδευσης.

Το άρθρο 32 παρ. 1 του Σ.Κ., προβλέπει ότι *«Όλοι οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα, στην εντός ή, σε ειδικές περιπτώσεις στην εκτός του καταστήματος, εν γένει μόρφωση, άθληση, συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες και δημιουργική απασχόληση στο πλαίσιο που ορίζεται στο άρθρο 2 παρ. 3 του Κώδικα. Η ενασχόληση των κρατουμένων με τις παραπάνω δραστηριότητες, η συμμετοχή και συνεργασία τους σε σχετικά προγράμματα, και ιδίως σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης συνεκτιμάται θετικά για την υπαγωγή τους σε θεσμούς μεταχείρισης που διευκολύνουν την προετοιμασία της επιστροφής τους στο κοινωνικό, επαγγελματικό και οικογενειακό τους περιβάλλον».*

Στις παραγράφους 2 έως και 3 του ίδιου ως άνω άρθρου, γίνεται αναφορά για την οργάνωση των μορφωτικών δραστηριοτήτων εντός του σωφρονιστικού καταστήματος, τα αρμόδια όργανα και την αναγκαία προβλεπόμενη διαδικασία για την έγκριση αυτής.

Το άρθρο 33 παρ. 1 του Σ.Κ. προβλέπει πως στόχος της παρεχόμενης εκπαίδευσης εντός καταστήματος κράτησης αποτελούν, αφενός η συμπλήρωση της εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων από τους κρατουμένους αφετέρου η επαγγελματική τους κατάρτιση και η δια βίου εκπαίδευσή τους. Η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου ρητά ορίζει ότι εντός του καταστήματος κράτησης μπορούν να λειτουργήσουν, με την προϋπόθεση των κατάλληλων εγκαταστάσεων, σχολικές μονάδες τυπικές εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων καθώς επίσης και Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.Ε.Κ.) και μεταγυμνασιακά Δ.Ι.Ε.Κ., ενώ η παράγραφος 6 αναφέρει πως η πρωτοβάθμια εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική για τους νεαρούς κρατουμένους και οι αναλφάβητοι ενήλικες ενθαρρύνονται να την

παρακολουθήσουν. Σχετικά με την δευτέρου και τρίτου βαθμού εκπαίδευση, προβλέπεται, από το ίδιο άρθρο στην παράγραφο 7 σε συνδυασμό με το άρθρο 52, ότι οι κρατούμενοι μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους κάνοντας χρήση εκπαιδευτικών αδειών, για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης με ιδιαίτερη μνεία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Την ομαλή κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων και την αποφυγή του στιγματισμού τους θεραπεύει η παράγραφος 3 του άρθρου 33 του Σ.Κ. και συγκεκριμένα *«Οι παρεχόμενοι τίτλοι σπουδών είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους των σχολικών δομών της ίδιας βαθμίδας εκπαίδευσης, χωρίς να προκύπτει από το κείμενό τους ότι αποκτήθηκαν σε κατάσταση κράτησης»*.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η εξομοίωση της εκπαίδευσης των κρατουμένων με την εργασία ή η συμμετοχή σε θεραπευτικά προγράμματα, όπως αυτό προκύπτει από το άρθρο 44 παρ. 1, 6 και 7, στο Τμήμα Β' του ιδίου Κώδικα, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα του ευεργετικού υπολογισμού των ημερών της ποινής, προσφέροντας δηλαδή δυνατότητα ταχύτερης αποφυλάκισης σε περίπτωση παρακολούθησης του σχολείου ή άλλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση για την προσμέτρηση είναι βεβαίωση από αρμόδιο όργανο (λ.χ. διευθυντή της εκπαιδευτικής μονάδας ή υπεύθυνο του προγράμματος κοκ) ότι ο κρατούμενος έχει παρακολουθήσει ανελλιπώς, ενώ, σε περίπτωση απουσιών, είναι αναγκαία είτε βεβαίωση ότι αυτές είναι δικαιολογημένες είτε βεβαίωση του ιατρού καταστήματος ότι οφείλονται σε ασθένεια. Αποτελεί, όπως γίνεται αντιληπτό, προνόμιο η παρακολούθηση σχολείου, οποιασδήποτε βαθμίδας, και ο ευεργετικός υπολογισμός ημερών ποινής που αυτή συνεπάγεται, προνόμιο όμως που ο νομοθέτης στερεί από τον κρατούμενο στην περίπτωση πειθαρχικού παραπτώματος, ως επαπειλούμενη πειθαρχική ποινή, όπως αναφέρεται στο άρθρο 67 του Σ.Κ. για όλες τις κατηγορίες παραπτωμάτων.

γ) Εσωτερικοί κανονισμοί λειτουργίας καταστημάτων κράτησης

Ο όρος εσωτερικός κανονισμός των καταστημάτων κράτησης αναφέρεται στη λειτουργία της φυλακής στο πλαίσιο μιας περιορισμένης αυτονομίας ως σωφρονιστικού ιδρύματος, απαραίτητως ενταγμένης στο πλαίσιο του Σωφρονιστικού Κώδικα. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο άρθρο 20, στις παραγράφους 1 έως και 4 του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας Καταστημάτων Κράτησης τύπου Α' και Β' (Υ.Α. Δικαιοσύνης 58819/7-4-2003) για τους ενήλικες κρατούμενους και,

σχετικά με τους ανήλικους κρατούμενους, στο άρθρο 20 Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας Ειδικών Καταστημάτων Κράτησης Νέων (Υ.Α. Δικαιοσύνης 62367/21-6-2005) στα οποία γίνονται αναφορές για τα προγράμματα εκπαίδευσης. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα προαναφερόμενα άρθρα, τα εκπαιδευτικά προγράμματα εντός των καταστημάτων κράτησης, πρέπει να πραγματοποιούνται σε κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες, οι οποίες όμως μπορεί να βρίσκονται εντός ή και εκτός των χώρων κράτησης. Επιπλέον, παρότι μπορεί να αφορούν σε ένα μεγάλο αριθμό κρατουμένων, επιβάλλεται από τον εσωτερικό κανονισμό η οργάνωση σε ολιγομελή τμήματα. Αξίζει να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση 2373/2003 (ΦΕΚ 1003/22-7-2003), προτεραιότητα δίνεται στην εκπαίδευση των αναλφάβητων, στη δημιουργία Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας (για τους ενήλικες) και στη δημιουργία Γυμνασίου και Λυκείου (για τους ανήλικους), στα προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και ξένων γλωσσών.

δ) *Μ.Κ.Ο. Ευρωπαϊκή Ένωση για την Εκπαίδευση στις Φυλακές (Ε.Ε.Ε.Φ.)*

Η Ε.Ε.Ε.Φ (European Prison Education Association – E.P.E.A.) ιδρύθηκε το 1991 στο πλαίσιο της Σύστασης του 1989 του Συμβουλίου τη Ευρώπης και στην Ελλάδα παράρτημά της δημιουργήθηκε το 2007. Βασικός της στόχος αποτελεί η εφαρμογή των Συστάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης στο θέμα της εκπαίδευσης των κρατουμένων. Επίσης, επιδιώκεται η υποστήριξη όσων ασχολούνται με την εκπαίδευση στις φυλακές, η συνεργασία με παρόμοιους οργανισμούς και η προώθηση της έρευνας στον τομέα αυτό (Αλεξιάδης, 2001).

2.3.3. Προγράμματα επιμόρφωσης κρατουμένων

Η ταύτιση της έννοιας του εγκλεισμού ως έννοια στέρησης των ελευθεριών του κρατούμενου και ορισμένων δικαιωμάτων του ως πολίτη, με χαρακτηριστική περίπτωση την αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, δεν σημαίνει και την στέρηση πρόσβασής του στην εκπαίδευση, κάνοντας μνεία πάντα στις προαναφερόμενες παραγράφους 1, 2 και 4 του άρθρου 16 του Συντάγματος της Ελλάδας, που διασφαλίζει την ελευθερία πρόσβασης των κρατούμενων στην εκπαίδευση (Αλεξιάδης, 1989). Άλλωστε αποτελεί πρόνοια του κράτους δικαίου το δικαίωμα σε καθολική πρόσβαση στην παιδεία, ακόμα και στην περίπτωση ανθρώπων που έχουν επιδείξει παραβατική συμπεριφορά και εκτίουν ποινές.

A. Ανήλικοι κρατούμενοι

Με μια ενδελεχή αναφορά στη σχολική εκπαίδευση των ανηλίκων κρατουμένων από το Υπουργείο Παιδείας προβλέπεται η λειτουργία σχολείων τυπικής εκπαίδευσης με το αναλογούν πρόγραμμα σπουδών. Ο παρεχόμενος τίτλος είναι ισότιμος με εκείνον των σχολείων της ίδιας βαθμίδας, χωρίς την αναφορά τόπου απόκτησης. Οι ανήλικοι κρατούμενοι που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εννιάχρονη εκπαίδευση είναι υποχρεωτικό να παρακολουθήσουν τα μαθήματα αυτά, δηλαδή όσα είναι σε επίπεδο Δημοτικού και Γυμνασίου, εντός του καταστήματος κράτησης. Συχνά παρατηρείται ότι τα σχολεία εντός φυλακών αποτελούν παραρτήματα σχολείων της περιοχής (Papadopoulou, Moisiadis & Pitsela, 2010). Επίσης, υλοποιούνται συμπληρωματικά προγράμματα, που σχετίζονται με τομείς επαγγελματικής αποκατάστασης, ψυχοκοινωνικής συμβουλευτικής και ενισχυτικής διδασκαλίας και ομοιάζουν με αυτά των καταστημάτων κράτησης ενηλίκων.

B. Ενήλικες κρατούμενοι

Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ ενηλίκων και ανηλίκων κρατουμένων έγκειται στο γεγονός ότι οι πρώτοι εξ αυτών δεν έχουν υποχρέωση αλλά δικαίωμα να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, στην περίπτωση που αυτή δεν έχει ολοκληρωθεί, εντός του καταστήματος κράτησης.

a) Σχολική εκπαίδευση

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) είναι σχολεία εκπαίδευσης ενηλίκων, που υπάγονται στο Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.) και λειτουργούν εκτός και εντός καταστημάτων κράτησης. Το Ι.Δ.Ε.Κ.Ε. είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων. Ωστόσο, το πρόγραμμα στα σχολεία αυτά διαφοροποιείται από το αντίστοιχο της τυπικής εκπαίδευσης ως προς το περιεχόμενό του, τη διδακτική του μεθοδολογία και, φυσικά, την αξιολόγηση των εκπαιδευομένων. Στην Ελλάδα τα Σ.Δ.Ε. θεσμοθετήθηκαν με το Ν. 2525/1997 και ο κανονισμός της οργάνωσης και λειτουργίας τους καθορίζονται με Υπουργική Απόφαση. Πρέπει να τονισθεί πως δεν υπάρχει ξεχωριστό νομικό πλαίσιο για τα Σ.Δ.Ε. που λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης και εκτός από αυτά.

Στην περίπτωση των Σ.Δ.Ε. σε καταστήματα κράτησης αναφερόμαστε κυρίως σε στρατηγικές δράσης για την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και

αντιμετώπιση του αποκλεισμού (Ανάγνου & Βεργίδης, 2008). Η φοίτηση σε αυτά έχει διάρκεια δύο (2) εκπαιδευτικά έτη (Α΄ και Β΄ Κύκλος Σπουδών) και τα μαθήματα πραγματοποιούνται πρωινές ώρες. Ο παρεχόμενος τίτλος είναι ισότιμος του Γυμνασίου, γεγονός που δίνει τη δυνατότητα στους κρατούμενους να μπορέσουν να συνεχίσουν και σε άλλο επίπεδο μετά, είτε στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είτε στην τριτοβάθμια ή σε δομές της εκπαίδευσης ενηλίκων, πάντα όμως σε συνεργασία με την διοίκηση του σωφρονιστικού καταστήματος και μέσω της χορήγησης των προβλεπόμενων εκπαιδευτικών αδειών. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τα Σ.Δ.Ε. Δικαστικής Φυλακής Λάρισας, Φυλακών Κορυδαλλού, Φυλακών Τρικάλων κλπ.

β) Μεταγυμνασιακή εκπαίδευση

Εντός των καταστημάτων κράτησης δεν είναι δυνατή η λειτουργία Λυκείων, είτε Ενιαίων είτε ΕΠΑ.Λ. Παρόλα αυτά, για τους κρατούμενους εκείνους που εκδηλώνουν επιθυμία να παρακολουθήσουν μαθήματα στο Λύκειο, ή ακόμα σε Α.Ε.Ι., Τ.Ε.Ι., Ι.Ε.Κ., ή άλλες σχολές, γενικότερα δηλαδή σε ιδρύματα εκτός του χώρου του καταστήματος όπου κρατούνται, δίνεται η δυνατότητα με τη χρήση των εκπαιδευτικών αδειών, να το επιτύχουν, αν και, λίγες είναι εκείνες οι αιτήσεις για χορήγηση τέτοιου είδους άδειας που γίνονται δεκτές από τη Διεύθυνση των φυλακών (Λαμπάκης, 2009). Συνεπώς, η αμέσως επόμενη επιλογή των κρατούμενων είναι οι σπουδές εξ αποστάσεως. Συγκεκριμένα όσον αφορά τη λυκειακή εκπαίδευση ισχύει το καθεστώς των κατ' ιδίαν διδαχθέντων καθηγητών, που παρέχουν εθελοντικά μαθήματα στους κρατούμενους. Σχετικά με την ανώτατη εκπαίδευση οι κρατούμενοι που κατέχουν απολυτήριο Λυκείου μπορούν να σπουδάσουν εξ αποστάσεως στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ). Και στις δύο ανωτέρω περιπτώσεις απαιτείται η σχετική άδεια από την διεύθυνση των φυλακών.

γ) Εναλλακτικά - πρόσθετα εκπαιδευτικά προγράμματα

Εκτός όμως από τις προαναφερθείσες μορφές εκπαίδευσης των κρατούμενων, υλοποιούνται και πρόσθετα προγράμματα. Για παράδειγμα προγράμματα μαθηματικών δεξιοτήτων, γλωσσικών δεξιοτήτων, ελληνικής γλώσσας για τους αλλοδαπούς κρατούμενους και ξένων γλωσσών για τους ημεδαπούς κρατούμενους, μουσικής, πληροφορικής και ιστορίας. Τα προγράμματα τούτα υλοποιούνται από το Υπουργείο Παιδείας, το οποίο φέρει και την ευθύνη για την σωστή λειτουργία τους. Προβλέπεται και, συχνά, παρέχεται η συνδρομή εξωτερικών συνεργατών όπως εκπαιδευτικών, ειδικών, ΚΕΚ κ.λπ.

Η συμμετοχή των κρατουμένων σε τέτοιου είδους προγράμματα δεν χρήζει προδιαγραφών όπως εκείνων των Σ.Δ.Ε., οπότε μπορούν να συμμετέχουν αυτοί που το επιθυμούν αλλά δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό. Αξίζει να αναφερθούν και τα προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης και συμβουλευτικής, που υποστηρίζονται από το ΚΕΘΕΑ και Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), και απευθύνονται σε άτομα που εμφανίζουν έξη σε ουσίες (Papadopoulou et al., 2010), και στοχεύουν παράλληλα στην απεξάρτηση, στην εκπαίδευση και στην κοινωνική επανένταξη των μελών τους.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ 2^{ου} Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ (ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ)

3.1. Δ.Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού

Στο πλαίσιο της μη τυπικής εκπαίδευσης, δηλαδή της εκπαίδευσης που παρέχεται σε οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο, φορέας παροχής υπηρεσιών είναι, μεταξύ άλλων, το Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ.), το οποίο παρέχει αρχική επαγγελματική κατάρτιση στους απόφοιτους της τυπικής μη υποχρεωτικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Γενικού Λυκείου (ΓΕ.Λ.) και Επαγγελματικού Λυκείου (ΕΠΑ.Λ.), καθώς και των Σχολών Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΕΚ).

Άλλωστε ως Διά Βίου Κατάρτιση ορίζεται το σύστημα που αποσκοπεί στην κατάρτιση ή/και επανακατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, η οποία: i) στο πλαίσιο της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης παρέχει βασικές επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες σε ειδικότητες ή και σε εξειδικεύσεις, για την ένταξη, επανένταξη, επαγγελματική κινητικότητα στην αγορά εργασίας και την εν γένει ανέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού, ii) στο πλαίσιο της Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, συμπληρώνει, εκσυγχρονίζει ή/και αναβαθμίζει γνώσεις και δεξιότητες που αποκτήθηκαν από τα άλλα συστήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης ή και από επαγγελματική εμπειρία, με στόχο την ένταξη ή/και επανένταξη στην αγορά εργασίας, τη διασφάλιση της εργασίας, την επαγγελματική ανέλιξη και την προσωπική ανάπτυξη (Ν. 3369/2005 – ΦΕΚ 171 Α΄/6-7-2005).

Σύμφωνα με το Ν. 3879/2010 (ΦΕΚ 163 Α΄/21-9-2010), η Γ.Γ.Δ.Β.Μ. έχει ως αποστολή να σχεδιάζει τη δημόσια πολιτική της διά βίου μάθησης, να διαμορφώνει τους σχετικούς κανόνες, να εκπονεί το αντίστοιχο εθνικό πρόγραμμα και να εποπτεύει την εφαρμογή του. Κατ' εφαρμογή του προαναφερθέντος νόμου σε συνδυασμό με τις διατάξεις του Ν. 3966/2011 (ΦΕΚ 118 Α΄/25-5-2011), ιδρύθηκε, μεταξύ άλλων, το 2^ο Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού (ΦΕΚ 2599 Β΄/15-10-2013). Το έτος 2014 λειτούργησε για πρώτη φορά με μοναδικό τμήμα «Γραφιστική Εντύπου & Ηλεκτρονικών Μέσων». Στα πλαίσια διεύρυνσης της δυνατότητας υλοποίησης κι

άλλων ειδικοτήτων, στις αρχές του 2015 ο Διευθυντής του Ι.Ε.Κ. με έγγραφά του προς τη Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς (Γ.Γ.Δ.Β.Μ.Ν.Γ.) και το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εισηγήθηκε την έγκριση και υλοποίηση της ειδικότητας *Τέχνη Σκίτσου – Εικονογραφίας – Γραφικών* για το εαρινό εξάμηνο του 2015, η πρακτική άσκηση της οποίας θα πραγματοποιούνταν στο Τυπογραφείο – Βιβλιοδετείο του καταστήματος κράτησης. Σε απάντηση των ανωτέρω, δόθηκε η σύμφωνη γνώμη για την έναρξη της αιτούμενης ειδικότητας «*Τέχνη Σκίτσου – Εικονογραφίας – Γραφικών*» στο ανωτέρω Ι.Ε.Κ. για το εξάμηνο 2015Α (Αρχείο Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού). Περαιτέρω, το 2014 με έγγραφο του Τμήματος Επαγγελματικής Κατάρτισης, Οργάνωσης της Εργασίας Κρατουμένων & Κοινωνικής Επανένταξης Αποφυλακισομένων, της Γενικής Διεύθυνσης Σωφρονιστικής Πολιτικής, προτάθηκε η λειτουργία στο εν λόγω Ι.Ε.Κ. και της ειδικότητας Τυπογράφου – Βιβλιοδέτη, η οποία ωστόσο έως σήμερα δεν έχει υλοποιηθεί.

Σκοπός του Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης, σύμφωνα με το άρθρο 23 του Ν. 4186/2013, αποτελεί η δωρεάν παροχή υπηρεσιών αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης σε αποφοίτους τυπικής μη υποχρεωτικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΓΕ.Λ. και ΕΠΑ.Λ.) και σε αποφοίτους Σχολής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΕΚ).

Οι τυπικές προϋποθέσεις για την υποβολή της αίτησης εγγραφής των κρατουμένων αποτελούν όσον αφορά τους ημεδαπούς η προσκόμιση απολυτηρίου Λυκείου οποιουδήποτε τύπου, ενώ για τους αλλοδαπούς η κατάθεση ισότιμου τίτλου σπουδών με επίσημη μετάφραση από τη Μεταφραστική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών. Ακολούθως, η Διεύθυνση του Ι.Ε.Κ. ελέγχει την εγκυρότητα των προσκομισθέντων εγγράφων από τους αιτούντες και τις έγκυρες αιτήσεις τις διαβιβάζει στο Συμβούλιο Εργασίας του καταστήματος κράτησης. Σε συνεδρίαση του Συμβουλίου Εργασίας, στην οποία ατύπως και γνωμοδοτικά συμμετέχει ο Διευθυντής του Ι.Ε.Κ., κρίνεται ποιες αιτήσεις θα γίνουν αποδεκτές, προσμετρούμενης της ασφάλειας των κρατουμένων και του εκπαιδευτικού προσωπικού.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό στα Ι.Ε.Κ. σε συνδυασμό με το Ν. 4186/2013, κάθε έτος κατάρτισης ξεκινά την 1^η Σεπτεμβρίου και λήγει την 31^η Αυγούστου του επόμενου έτους. Αποτελείται από δύο αυτοτελή εξάμηνα κατάρτισης, το χειμερινό και το εαρινό, των οποίων η έναρξη και λήξη ορίζεται ως εξής: Το χειμερινό εξάμηνο κατάρτισης ξεκινά την 1^η Οκτωβρίου και ολοκληρώνεται τη 14^η Φεβρουαρίου του

επόμενου έτους και το εαρινό εξάμηνο κατάρτισης ξεκινά τη 15^η Φεβρουαρίου και λήγει την 30^η Ιουνίου του ίδιου έτους. Αναφορικά με το Ι.Ε.Κ. Κορυδαλλού, καθώς η λειτουργία των τμημάτων συνδέεται με τον αριθμό των εγκεκριμένων αιτήσεων των κρατουμένων, δεν ακολουθούνται απαρέγκλιτα οι ανωτέρω χρονικές οριοθετήσεις (άρθρο 3.1.1. Κανονισμού Λειτουργίας Δημοσίων Ι.Ε.Κ.).

Η φοίτηση για τους εγγεγραμμένους είναι υποχρεωτική. Η παρακολούθηση των μαθημάτων είναι πενήθημερη, από Δευτέρα έως Παρασκευή, και ειδικότερα για το υπό μελέτη Ι.Ε.Κ. από ώρα 14.30 έως 18.50. Το σύνολο των απουσιών όλων των θεματικών ενοτήτων στο εξάμηνο κατάρτισης δεν πρέπει να υπερβαίνει το 20% του συνόλου των προβλεπόμενων ωρών κατάρτισης. Σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση η φοίτηση χαρακτηρίζεται ανεπαρκής (άρθρο 3.12 Κανονισμού Λειτουργίας Δημοσίων Ι.Ε.Κ.).

Η φοίτηση αποτελείται από πέντε (5) συνολικά εξάμηνα, επιμερισμένη σε τέσσερα (4) εξάμηνα θεωρητικής και εργαστηριακής κατάρτισης συνολικής διάρκειας έως 1.200 διδακτικών ωρών ειδικότητας και σε ένα εξάμηνο Πρακτικής Άσκησης ή Μαθητείας, συνολικής διάρκειας 960 ωρών. Δύναται να άρχεται κατά το χειμερινό ή εαρινό εξάμηνο, σε αποφοίτους δευτεροβάθμιας μη υποχρεωτικής τυπικής εκπαίδευσης ή και αποφοίτους ανωτέρων από αυτή βαθμίδας ή Σ.Ε.Κ. Το πέμπτο εξάμηνο Πρακτικής Άσκησης δύναται να λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια του τρίτου και του τέταρτου εξαμήνου φοίτησης. Ο μέγιστος αριθμός ανά εκπαιδευτή καθορίζεται σε τριάντα (30) καταρτιζόμενους, σε εργαστηριακά ή θεωρητικά ή και μεικτά μαθήματα.

Στους αποφοίτους χορηγείται Βεβαίωση Επαγγελματικής Κατάρτισης. Στη συνέχεια, και εφόσον το επιθυμούν και πληρούν τις ισχύουσες προϋποθέσεις ανά ειδικότητα, οι απόφοιτοι του Ι.Ε.Κ. που έλαβαν Βεβαίωση Επαγγελματικής Κατάρτισης έχουν δυνατότητα να συμμετάσχουν σε εξετάσεις πιστοποίησης, οι οποίες διεξάγονται σε τακτά χρονικά διαστήματα από τον Εθνικό Οργανισμό Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.). Στην περίπτωση επιτυχών αποτελεσμάτων επί των εξετάσεων πιστοποίησης, χορηγείται Δίπλωμα Επαγγελματικής Κατάρτισης (άρθρα 1.1 και 1.2 Κανονισμού Λειτουργίας Δημοσίων Ι.Ε.Κ.).

Σχετικά με την πρακτική άσκηση, οι απόφοιτοι των Ι.Ε.Κ., πριν τη συμμετοχή τους σε εξετάσεις πιστοποίησης επαγγελματικής κατάρτισης, μπορούν να

συμμετάσχουν σε πρόγραμμα πρακτικής άσκησης στο επάγγελμα, σε φορείς του Δημόσιου τομέα, σε Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου ή σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η διάρκεια της πρακτικής άσκησης είναι έξι (6) μήνες άλλως εννιακόσιες εξήντα (960) ώρες και είναι προαιρετική, εκτός εάν διαφορετικά ορίζεται στο πρόγραμμα σπουδών μιας ειδικότητας, και μπορεί να είναι τμηματική ή συνεχιζόμενη (άρθρα 1.11 Κανονισμού Λειτουργίας Δημοσίων Ι.Ε.Κ. και άρθρο 42 ΦΕΚ 83 Α΄/11-5-2016). Το τυπογραφείο, που στεγάζεται εντός του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού, αποτελεί χώρο πρακτικής άσκησης των καταρτιζόμενων στο τμήμα *«Γραφιστική Εντύπου & Ηλεκτρονικών Μέσων»*.

Το πρόγραμμα κατάρτισης του εν θέματι Δ.Ι.Ε.Κ. συμπίπτει με αντίστοιχο πρόγραμμα του Δ.Ι.Ε.Κ. Πειραιά και, παρακάτω, ενδεικτικά αναφέρονται μαθήματα των δύο προαναφερομένων ειδικοτήτων:

A. Ειδικότητα «Γραφιστική Εντύπου & Ηλεκτρονικών Μέσων»

- Χρώμα γραφικών τεχνών.
- Ιστορία Τέχνης.
- Γραφιστική.
- Σχέδιο – Χρώμα – Σκίτσο.
- Τεχνολογία παραγωγής εντύπου & πολυμέσων.
- Ηλεκτρονική επεξεργασία εικόνας.
- Γραφιστική για τα πολυμέσα.
- Σχεδιασμός – Ανάπτυξη ιστοσελίδων.
- Πρακτική εφαρμογή στην ειδικότητα.

B. Ειδικότητα «Τέχνη Σκίτσου – Εικονογραφίας – Γραφικών»

- Ηλεκτρονική Επεξεργασία Εικόνας.
- Γραφιστική.
- Ιστορία Τέχνης.
- Πρακτική εφαρμογή στην Ειδικότητα.
- 3D Animation.
- Σενάριο – Σκηνοθεσία.
- Μουσική.
- Εικονογράφηση - Storyboarding
- Σκιτσογραφία.

Οι διδάσκοντες των δύο τμημάτων του Δ.Ι.Ε.Κ. είναι για το σχολικό έτος 2018-2019 είναι δεκαέξι (16), και οι ειδικότητες των περισσότερων από αυτούς είναι Θεατρολογία και Γραφιστική Καλλιτεχνικών. Η τοποθέτησή τους υλοποιείται από το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (Αρχείο Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού).

Στους απόφοιτους των ειδικοτήτων παρέχονται οι κάτωθι τίτλοι:

- Βεβαίωση Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΒΕΚ). Τη βεβαίωση αυτή αποκτούν όλοι οι απόφοιτοι, μετά την επιτυχή ολοκλήρωση της κατάρτισής τους. Κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών 2015-2016 και 2016-2017 τη βεβαίωση αυτή από το εν θέματι Ι.Ε.Κ. απόκτησε ένας (1) καταρτιζόμενος, καθόσον πραγματοποιήθηκε και το προβλεπόμενο εξάμηνο της πρακτικής άσκησης.
- Δίπλωμα Επαγγελματικής Κατάρτισης, επιπέδου μεταδευτεροβάθμιας Επαγγελματικής Κατάρτισης ή Πιστοποιητικό Επαγγελματικής Κατάρτισης Επιπέδου Ι (Μεταλυκειακές και Μεταγυμνασιακές ειδικότητες, αντίστοιχα). Αναγκαία προϋπόθεση αποτελεί η επιτυχής συμμετοχή των κατόχων Β.Ε.Κ. στις εξετάσεις Πιστοποίησης Θεωρητικού και Πρακτικού Μέρους.
- Βεβαίωση Πιστοποίησης Επαγγελματικής Κατάρτισης. Τη συγκεκριμένη βεβαίωση αποκτούν εκείνοι που έχουν επιτύχει στις εξετάσεις Πιστοποίησης και τη χρησιμοποιούν έως να εκδοθεί το Δίπλωμά τους (Αρχείο Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού).

3.2. Έρευνα

3.2.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της προκειμένης έρευνας είναι να καταδειχθεί η ύπαρξη ή μη σχέσης μεταξύ της εκπαίδευσης μιας ευπαθούς κοινωνικής ομάδας και του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και το είδος αυτής. Ειδικότερα, μέσω της αποτύπωσης των απόψεων των κρατούμενων που καταρτίζονται στο Δ.Ι.Ε.Κ. του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού θα γίνει προσπάθεια να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με τον αντίκτυπο της παρεχόμενης εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους στην κάλυψη των αναγκών και προσδοκιών τους και θα καταγραφούν τυχόν προτάσεις βελτίωσης. Περαιτέρω, θα διερευνηθούν οι επιδράσεις που επιφέρει η παρακολούθηση στο Δ.Ι.Ε.Κ. αφενός στην εντός της φυλακής ζωή, αφετέρου στη ζωή μετά την αποφυλάκισή τους. Κατά τη διάρκεια της εν λόγω έρευνας οι κρατούμενοι που καταρτίζονται στο Δ.Ι.Ε.Κ. αντιμετωπίζονται

πρωτίστως με την ιδιότητα του καταρτιζόμενου, χωρίς όμως να παραβλέπεται το γεγονός της διαβίωσης αυτών υπό συνθήκες αποστέρησης προσωπικής ελευθερίας και λοιπών αγαθών.

Οι ερευνώμενοι τομείς των συνεντεύξεων είναι:

- Δημογραφικά στοιχεία (ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, σπουδές προ εγκλεισμού, αιτία και διάρκεια εγκλεισμού, ποινική κατάσταση).
- Κίνητρα για την εγγραφή στο Ι.Ε.Κ.
- Εκπαιδευτικές άδειες και τυχόν παρακολούθηση μαθημάτων του Ι.Ε.Κ. εκτός φυλακής.
- Σχέσεις καταρτιζόμενων του Ι.Ε.Κ. με συγκατατούμενους και διδάσκοντες.
- Συμμετοχή καταρτιζόμενων του Ι.Ε.Κ. σε έτερα εκπαιδευτικά προγράμματα.
- Επενέργεια της παρακολούθησης των μαθημάτων στο Ι.Ε.Κ. στην καθημερινότητα του εγκλεισμού.
- Αξιοποίηση παρεχόμενου τίτλου από το Ι.Ε.Κ. μετά την αποφυλάκιση σχετικά με την κοινωνική και οικονομική επανένταξη.
- Προβλήματα και προτάσεις για την εύρυθμη λειτουργία του Ι.Ε.Κ.

Η επιλογή του συγκεκριμένου Δ.Ι.Ε.Κ. έγινε καθόσον την παρούσα περίοδο αυτό λειτουργεί στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού και πληροί το κριτήριο της χωρικής εγγύτητας της κατοικίας της ερευνήτριας (Κόρινθος) με τον τόπο της έρευνας (Κορυδαλλός). Επιπρόσθετα, θεωρήθηκε καταλληλότερη επιλογή, λόγω του αριθμού και της ποικιλότητας των ατόμων στο εν λόγω κατάστημα, για εξαγωγή ασφαλέστερων και πληρέστερων συμπερασμάτων.

3.2.2. Μέθοδος και Μέσα συλλογής δεδομένων

A. Μεθοδολογία

Ο ερευνητής οφείλει, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, να υιοθετήσει, να αξιολογήσει και να καθορίσει τις μεθόδους που θα χρησιμοποιήσει (Wellington, 2000), όπως επίσης, και το υπό εξέταση πεδίο. Είναι προφανές ότι πρόκειται για διαδικασία εξέχουσας σημασίας καθόσον, κατά τη διάρκειά της, πρέπει να συλλεχθούν στοιχεία σχετικά με το πρόβλημα που έχει αυτός θέσει υπό μελέτη, και να εξαχθούν όσον το δυνατόν ασφαλέστερα και ορθότερα συμπεράσματα.

Οι ερευνητικές μεθοδολογίες, που έχει στη διάθεσή του ο ερευνητής, διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες, τις ποσοτικές (quantative, positive) και τις

ποιοτικές (qualitative, interpretive). Η διάκριση αυτή διαμορφώνεται σε συνάρτηση με τους στόχους και τις επιδιώξεις της κάθε ερευνητικής μεθοδολογίας. Σημειωτέον, η ποιοτική έρευνα μπορεί να λειτουργήσει αυτόνομα ή συμπληρωματικά στην ποσοτική, χωρίς να ισχύει το αντίστροφο.

Αναφορικά με τη ποσοτική μέθοδο έρευνας, πρέπει να επισημανθεί πως το βασικό χαρακτηριστικό της είναι η μέτρηση με τη χρήση, συχνά, εργαλείων όπως τα στατιστικά τεστ ή τα ερωτηματολόγια, που στοχεύουν είτε στην ανίχνευση είτε στην επαλήθευση τάσεων. Ο ποσοτικός ερευνητής στοχεύει στη συλλογή δεδομένων, τα οποία, ακολούθως, μετατρέπει σε αριθμητικά ή στατιστικά στοιχεία που θα αποτελέσουν την ισχύουσα γενική θεωρία για το υπό μελέτη ερώτημα. Το δείγμα, στο οποίο θα διεξαχθεί η έρευνα, μπορεί να είναι πολύ μεγάλο και τα εξαχθέντα συμπεράσματα χαρακτηρίζονται από σαφήνεια και ακρίβεια, δίνοντάς της χαρακτήρα επιβεβαιωτικό (Ιωσηφίδης, 2008).

Από την άλλη, η ποιοτική μέθοδος έρευνας περιλαμβάνει ένα σύνολο ερμηνευτικών και διερευνητικών μεθόδων, που χρησιμοποιούνται σε διάφορες επιστήμες, προκειμένου να περιγραφεί, να αποκωδικοποιηθεί, να μεταφραστεί και να αποδοθεί κάποιο νόημα στο υπό έρευνα φαινόμενο. Ο ποιοτικός ερευνητής επιδιώκει να διερευνήσει τις υποκειμενικές αντιλήψεις και τα βιώματα των υποκειμένων για το υπό μελέτη ερώτημα (Creswell, 2011· Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005).

Σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα, στην ποιοτική δεν είναι εύκολα διαχειρίσιμος ο μεγάλος αριθμός υποκειμένων, καθόσον πρέπει να καταγραφούν, να διερευνηθούν και να αναλυθούν οι απόψεις τους (Ιωσηφίδης, 2008). Επιπρόσθετα, καθώς ο ποιοτικός ερευνητής εμπλέκεται άμεσα με τα υποκείμενα, δίνοντας έμφαση στη λεπτομέρεια και στην εμβάθυνση των απαντήσεών τους, υποβόσκει ο κίνδυνος της υποκειμενικότητας της εν λόγω έρευνας, η οποία διαφαίνεται, τόσο στις απαντήσεις των ερωτώμενων, οι οποίοι δίνουν τη δική τους άποψη για την πραγματικότητα, όσο και στην αντιμετώπιση του ερευνητή (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005· Cohen, Manion, & Morrison, 2007).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, επιλέχθηκε η έρευνα να πραγματοποιηθεί με την εφαρμογή ποιοτικών μεθοδολογιών, οι οποίες ενδείκνυνται για θέματα που αφορούν και στοχεύουν στη διερεύνηση κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών (Ιωσηφίδης, 2008). Ο τρόπος αυτός προτιμήθηκε ως μεθοδολογικός σχεδιασμός για τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων, καθώς αυτή σχετίζεται με εμπειρίες και

απόψεις ατόμων σε μια πραγματική κατάσταση. Δεδομένου ότι η έρευνα στρέφεται στη λειτουργία του Δ.Ι.Ε.Κ. εντός του καταστήματος κράτησης, καταλληλότερο μέσο για εξαγωγή συμπερασμάτων δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από την καταγραφή εμπειριών και απόψεων των συμμετεχόντων κρατουμένων-καταρτιζομένων. Άλλωστε, το γεγονός ότι η έρευνα θα μελετήσει το συγκεκριμένο Δ.Ι.Ε.Κ. στο συγκεκριμένο κατάστημα κράτησης και όχι όσα Δ.Ι.Ε.Κ. λειτουργούν σε σωφρονιστικά καταστήματα μοιραία οδηγεί στην εξαγωγή ποιοτικών συμπερασμάτων. Ένας επιπρόσθετος λόγος που συνετέλεσε στην υιοθέτηση ποιοτικών μεθοδολογιών είναι η φύση των ερευνητικών ερωτημάτων, που καλούμαστε να διερευνήσουμε, τα οποία αναφέρονται σε κοινωνικά φαινόμενα και καταστάσεις, για την ερμηνεία των οποίων είναι απαραίτητη η περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόησή τους καθώς και η περιγραφή των χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης υπό μελέτη κοινωνικής ομάδας, απαντώντας στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» (Ιωσηφίδης, 2001). Εξάλλου, ιδιαίτερη σημασία έχει η συνεκτίμηση της αντικειμενικής και υποκειμενικής διάστασης των κοινωνικών φαινομένων κατά την ερευνητική εξέτασή τους, η οποία, ωστόσο, δεν είναι εφικτό να αναχθεί σε μετρήσιμες ποσότητες (Τσιώλης, 2006).

Σπουδαίο, επίσης, λόγο επιλογής της προαναφερόμενης μεθοδολογίας αποτελεί το γεγονός ότι η έρευνα που διεξάγεται χαρακτηρίζεται από λεπτομέρεια που πιθανότατα θα οδηγήσει και στη διερεύνηση φαινομένων που δεν είχαν προβλεφθεί, αλλά και από αμεσότητα, καθώς, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο ερευνητής αποκτά άμεση επαφή με τα υποκείμενα. Συγχρόνως, η συγκεκριμένη έρευνα εστιάζει στο βάθος, ήτοι στη λεπτομέρεια, τόσο της περιγραφής όσο και της ανάλυσης των διερευνώμενων κοινωνικών φαινομένων. Εκ των ήδη λεχθέντων συνάγεται ότι θα εστιάζουμε σε μη μετρήσιμες διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, που μεταβάλλονται συχνά και καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα και ερμηνείες (Ιωσηφίδης, 2008).

B. Μέσα συλλογής δεδομένων

Στις ποιοτικές έρευνες το πιο διαδομένο εργαλείο συλλογής δεδομένων αποτελεί η συνέντευξη. Πρόκειται για προφορική επικοινωνία μεταξύ τουλάχιστον δύο προσώπων (ερευνητή – υποκειμένου), στην οποία μπορούν να ενταχθούν ερωτήσεις που επιτρέπουν τη διεύρυνση και την εμβάθυνση σε ορισμένες επιμέρους

πτυχές του υπό μελέτη θέματος, τις οποίες άλλα εργαλεία δυσκολεύονται να προσεγγίσουν, όπως: προσωπικές σκέψεις, στάσεις, εμπειρίες, συναισθήματα, αξίες, προκαταλήψεις και αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων ελεύθερα και σε βάθος (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006 · Wellington, 2000). Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως η συνέντευξη αποβλέπει στη συλλογή όλων των στοιχείων που έχουν σχέση με το σκοπό της έρευνας και υπάρχουν στο μυαλό του συνεντευξιαζόμενου (Σ.Κ.ΠΑΣΠΕ, 1993· Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005). Τα είδη των συνεντεύξεων είναι τρία: η δομημένη, η ημι-δομημένη και η ελεύθερη.

Αναφορικά με τη συνέντευξη ως εργαλείο συλλογής δεδομένων θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν αρκετά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Τα βασικά πλεονεκτήματα της συνέντευξης σχετίζονται με το γεγονός ότι είναι το καταλληλότερο όργανο έρευνας για μικρές ηλικίες, μπορεί να καλύψει άτομα που δεν μπορούν να διαβάσουν, αυξάνει την εγκυρότητα καθώς και το ποσοστό των απαντήσεων. Στα μειονεκτήματα συγκαταλέγεται το γεγονός ότι το μέτρο μέτρησης μπορεί να μην είναι κοινό, υπάρχει ο κίνδυνος αλλοίωσης του αποτελέσματος από τη χρήση πολλών συμμετεχόντων, από την υποκειμενική κρίση του συνεντευκτή και από την τάση του για εξοικονόμηση χρόνου και τέλος, κίνδυνος που απορρέει από τη χρήση του μαγνητοφώνου (Cohen et al, 2007· Creswell, 2011· Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005). Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι η επιτυχία της εργαλείου της συνέντευξης επαφίεται στα επικοινωνιακά προσόντα, στην ευελιξία και στο γνήσιο ενδιαφέρον του ερευνητή. Επιπλέον, πριν από την έναρξη κάθε συνέντευξης, πρέπει να προηγηθεί γνωριμία με το συμμετέχοντα και ενημέρωσή του, για το σκοπό και το περιεχόμενο της έρευνας, την διαδικασία της συνέντευξης και την σημαντικότητα της συμμετοχής του (Cohen Manion, & Morrison, 2003, Kvale & Brinkmann, 2009). Τέλος, ως μέσο συλλογής δεδομένων η συνέντευξη απαιτεί χρόνο όχι μόνο ως προς την υλοποίηση της αλλά και ως προς τη φάση σχεδιασμού, απόκτησης πρόσβασης στους συμμετέχοντες και έγγραφης αποτύπωσης.

Στη συγκεκριμένη έρευνα, ως εργαλείο συλλογής δεδομένων υιοθετήθηκε η ημι-δομημένη συνέντευξη, κατά την οποία ο ερευνητής δημιουργεί κατάλογο από σημεία συγκεκριμένα, που επιθυμεί οπωσδήποτε να καλύψει και στη συνέχεια τα καταγράφει έτσι ώστε να μην είναι εκτός του υπό μελέτη θέματος. Ωστόσο, πρέπει να τονισθεί ότι με τη μέθοδο αυτή ενδέχεται να μην ερωτηθούν όλα τα σημεία με την σειρά που εκ των προτέρων έχει καθοριστεί, ο ερευνητής να μην εμβαθύνει στα ίδια

σημεία με όλα τα υποκείμενα, να παραλείψει κάποιες, ανάλογα με τη ροή της συνέντευξης, ερωτήσεις, και να τεθούν και άλλες, ανοικτού τύπου εκτός των προκαθορισμένων ερωτήσεις, ώστε το υποκείμενο της συνέντευξης να τονίσει ό,τι εκείνο θεωρεί σημαντικότερο (Δασκολιά, 2004). Απώτερος σκοπός είναι να δημιουργηθεί μια κοινωνική και ψυχολογική σχέση ανάμεσα στον ίδιο τον ερευνητή και το καθένα από τα υποκείμενα, έτσι ώστε η μεταξύ τους συζήτηση να έχει χαρακτήρα σχεδόν ελεύθερο και να υπάρχει πρωτοβουλία στη διατύπωση των απαντήσεων από τα υποκείμενα (Σ.Κ.ΠΑΣΠΕ, 1993).

Γ. Προϋποθέσεις διενέργειας συνεντεύξεων των κρατουμένων

Προς πραγματοποίηση της έρευνας στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού με το επιλεγθέν εργαλείο συλλογής δεδομένων (ημιδομημένη συνέντευξη) κατατέθηκε στο Συμβούλιο της Φυλακής, η υπ' αριθμόν πρωτοκόλλου 63120/2018 ηλεκτρονική αίτηση της ερευνήτριας για χορήγηση σχετικής άδειας, μετά των συνημμένων σε αυτή δικαιολογητικών. Με το υπ' αριθμόν 884 από 25 Οκτωβρίου 2018 Πρακτικό του Συμβουλίου της Φυλακής, το οποίο επικυρώθηκε με το με αριθμό πρωτοκόλλου 81754, 86935/2018 έγγραφο του Τμήματος Οργάνωσης και Λειτουργίας Καταστημάτων Κράτησης του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, χορηγήθηκε στην ερευνήτρια η απαιτούμενη άδεια εισόδου στη φυλακή προς εκπόνηση εργασίας και επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Άσπασες οι συνεντεύξεις ορίστηκε ότι θα υλοποιηθούν υπό τη ρητή εφαρμογή των όρων που θέτουν οι διατάξεις του Γενικού Ευρωπαϊκού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (ΕΕ) 679/2016 (ΓΚΠΔ), και ιδίως ως προς το άρθρο 7 αναφορικά με την προηγούμενη σαφή και αναλυτική ενημέρωση των ενδιαφερομένων κρατουμένων για την εν λόγω έρευνα και τη γραπτή συγκατάθεσή τους. Περαιτέρω, η συμμετοχή των κρατουμένων στην έρευνα θα είναι εθελοντική, θα τηρηθεί η ανωνυμία προσωπικών δεδομένων, θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα των δικαιωμάτων αυτών (άρθρο 89 παρ. 1 ΓΚΠΔ) και θα είναι προφορική (απαγόρευση χρήσης συσκευής καταγραφής ήχου και εικόνας).

Σημειωτέον ότι το διερευνώμενο πεδίο σχετίζεται με την εκπαίδευση και τον κοινωνικό αποκλεισμό κρίθηκε σκόπιμο να μην ληφθούν και αναλυθούν απόψεις ατόμων που λειτουργούν εκτός της εκπαιδευτικής διαδικασίας, π.χ. σωφρονιστικών υπαλλήλων, του διευθυντή της φυλακής κλπ. Επιπλέον, επειδή σκοπός της έρευνας

είναι η κατάδειξη του βαθμού σύνδεση με την επανένταξη υπό το πρίσμα αποκλειστικά των κρατουμένων, παρέλκει η καταγραφή συνέντευξης από το εκπαιδευτικό προσωπικό του Ι.Ε.Κ.

Ακολούθως και κατόπιν σχετικής συνεννόησης με τους αρμοδίους, καθορίστηκε ο τόπος κι ο χρόνος διεξαγωγής των συνεντεύξεων, ήτοι εντός των μηνών Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου του έτους 2018 και μόνο κατά τις ώρες από 09.00 έως 14.00, δηλαδή εκτός των ωρών λειτουργίας του Ι.Ε.Κ., έτσι ώστε να μην διαταραχθεί η εκπαιδευτική διαδικασία και σε χώρους που υποδείχθηκαν από τον κ. Αρχιφύλακα και το επιστημονικό προσωπικό του καταστήματος κράτησης, με την παρουσία ατόμου από το επιστημονικό προσωπικό. Όλοι οι προαναφερόμενοι όροι τηρήθηκαν στο ακέραιο κατά τη λήψη των συνεντεύξεων.

3.2.3. Δείγμα έρευνας – Τόπος και χρόνος – Διαδικασία

Στο Ι.Ε.Κ. του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού είναι εγγεγραμμένοι κατά το ερευνώμενο σχολικό έτος 2017-2018, εβδομήντα τέσσερις (74) καταρτιζόμενοι. Συνολικά ελήφθησαν δεκαεννιά (19) συνεντεύξεις, οι οποίες διεξήχθησαν εντός τεσσάρων ημερών (24^η, 25^η Νοεμβρίου, 3^η και 4^η Δεκεμβρίου 2018), τις πρωινές ώρες (09.00 έως 14.00), σε χώρο που διδάσκονται μαθήματα και με την παρουσία ενός από τους Κοινωνιολόγους της φυλακής. Μια εκ των συνεντεύξεων ελήφθη από κρατούμενο που παρακολουθεί το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας που λειτουργεί στον ίδιο χώρο και, παρά το ότι δεν αποτελεί μέρος του δείγματος, η ερευνήτρια θεώρησε σκόπιμο να χρησιμοποιήσει τα λεχθέντα από αυτόν σε επίπεδο εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικά με την σπουδαιότητα της εκπαίδευσης των κρατουμένων.

Δεδομένου ότι ρητά είχε απαγορευτεί η χρήση συσκευής καταγραφής ήχου, η ερευνήτρια κρατούσε λίγες σημειώσεις κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, προκειμένου να μην διακόπτει τη ροή της συζήτησης με τον συνεντευξιαζόμενο, και με το πέρας της εκάστοτε συνέντευξης συμπλήρωνε τις υπόλοιπες πληροφορίες.

Κατόπιν της πρώτης γνωριμίας, ενημέρωσης σχετικά με το περιεχόμενο της έρευνας εκάστου των συμμετεχόντων και της διαβεβαίωσης για την διατήρηση του απορρήτου, ακολούθησε ελεύθερη συζήτηση, συμπεριλαμβανομένων και των καθορισμένων ερωτήσεων, ώστε να εντοπιστούν και άλλοι τομείς και προβληματικές που δεν είχαν προβλεφθεί. Πολλές φορές, οι ίδιοι οι συμμετέχοντες, απομακρύνονταν

από το θέμα, μιλώντας για προσωπικά τους ζητήματα, την έλλειψη της οικογένειας, τον άδικο εγκλεισμό τους και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Ταυτόχρονα, εξαιτίας του ημιδομημένου χαρακτήρα των συνεντεύξεων δεν τηρήθηκε η απόλυτη σειρά των ερωτήσεων, δίνοντας τη δυνατότητα στους συνεντευξιαζόμενους να επισημαίνουν αυτά που εκείνοι θεωρούσαν σημαντικότερα, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι εν τέλει δεν λήφθηκαν αποκρίσεις για όλα τα ερωτήματα. Αναφορικά με τη διάρκεια των συνεντεύξεων επισημαίνεται ότι κυμαινόταν από δέκα έως σαράντα λεπτά της ώρας περίπου, ανάλογα με την δεκτικότητα που εξέφραζαν στο πρόσωπο της ερευνήτριας και οπωσδήποτε του χαρακτήρα εκάστου εξ αυτών. Η ερευνήτρια φρόντισε να οικοδομήσει σχέση εμπιστοσύνης και οικειότητας με τους έγκλειστους - κρατούμενους, καθώς πρωτεύον μέλημα κάθε ερευνητή είναι *«να νικήσει το φόβο των δρώντων προσώπων και να γίνει αποδεκτός στην κοινωνική σκηνή»* (Πηγιάκη, 1988).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι περισσότεροι έγκλειστοι – καταρτιζόμενοι επέδειξαν προθυμία να συμμετάσχουν στη διαδικασία των συνεντεύξεων και συνάμα φιλική και χαρούμενη διάθεση, παρόλες τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσής τους. Καίτοι εκφράσθηκε προθυμία για συμμετοχή στην έρευνα από μεγάλο αριθμό καταρτιζόμενων του Ι.Ε.Κ., δυστυχώς, επιλέχθηκε η μη λήψη περισσότερων συνεντεύξεων, καθώς αποτελούν ιδιαίτερα επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία ως προς τη λήψη και ανάλυση, που εκ των πραγμάτων θα καθιστούσε πρακτικά ανέφικτη την ολοκλήρωση της έρευνας εντός του προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος. Άλλωστε, είχε συλλεχθεί επαρκέστατο δείγμα προς επεξεργασία. Όσον αφορά στα γραπτά τεκμήρια που αντλήθηκαν από το αρχειακό υλικό του Ι.Ε.Κ., αυτά προσεγγίστηκαν μέσω της κριτικής ανάγνωσης.

3.2.4. Περιορισμοί έρευνας

Παρά το γεγονός ότι κατεβλήθη κάθε δυνατή προσπάθεια σε κάθε στάδιο της έρευνας για την επιτυχή και ολοκληρωμένη διεξαγωγή της, η ερευνήτρια βρέθηκε αντιμέτωπη με ορισμένους περιορισμούς. Πρώτος εξ αυτών, μείζονος σημασίας κατά την άποψη της γράφουσας, αποτελεί η ρητή απαγόρευση χρήσης συσκευής καταγραφής ήχου κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, που θα εξασφάλιζε την πιστή αποτύπωση των δεδομένων από τους ερωτώμενους, και κατέστησε την έρευνα σε κάποιο βαθμό χρονοβόρα και δυσχερή.

Επιπρόσθετα, περιορισμό αποτέλεσε η μη πραγματοποίηση πιλοτικής συνέντευξης πριν την έναρξη της κύριας έρευνας, λόγω έλλειψης χρόνου και λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών στις οποίες έλαβε χώρα η παρούσα.

3.3. Στοιχεία έρευνας

3.3.1. Προφίλ των κρατουμένων – καταρτιζόμενων

Εκ των πραγμάτων, άπαντες οι συμμετέχοντες είναι άντρες. Τα εγκλήματα για τα οποία έχει διαταχθεί ο εγκλεισμός τους είναι παραβάσεις σχετικές με ναρκωτικά (διακίνηση, αγορά, κατοχή κλπ), και αφορούν την πλειονότητα του δείγματος, συγκρότηση και ένταξη σε εγκληματικές και τρομοκρατικές οργανώσεις, ανθρωποκτονία από πρόθεση, πλαστογραφία, αποδοχή προϊόντων εγκλήματος, ληστείες και οικονομικά εγκλήματα. Επίσης, από αυτούς έντεκα είναι κατάδικοι (από πρωτοβάθμιο ή δευτεροβάθμιο δικαστήριο) και οι υπόλοιποι επτά υπόδικοι - προσωρινά κρατούμενοι.

Οι ηλικίες των συνεντευξιζόμενων ποικίλουν, καθώς για την έγκριση των αιτήσεων των κρατουμένων στο Ι.Ε.Κ. δεν υπάρχει ηλικιακός περιορισμός. Έτσι, αυτές κυμαίνονται από είκοσι τεσσάρων (24) έως και πενήντα οκτώ (58) ετών.

Από το σύνολο των δεκαεννιά συμμετεχόντων στην έρευνα ο ένας (1) είναι αλλοδαπός και οι λοιποί δεκαεπτά (17) ημεδαποί. Αυτό όμως δεν αποτελεί ιδιαίτερα αξιοποιήσιμο χαρακτηριστικό, δεδομένου ότι απαραίτητη προϋπόθεση για τη φοίτηση στο Ι.Ε.Κ. είναι η κατοχή απολυτηρίου Λυκείου.

Σύμφωνα με τις αποκρίσεις των ερωτηθέντων προέκυψε ότι ένας εξ αυτών είναι διαζευγμένος με ανήλικο τέκνο, τέσσερις από αυτούς είναι έγγαμοι με ανήλικα τέκνα και δεκατρείς άγαμοι, άνευ τέκνων.

Αναφορικά με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, πέντε είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε Γενικού Λυκείου είτε ΕΠΑΛ, πέντε είναι απόφοιτοι Ι.Ε.Κ., δύο είναι σπουδαστές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τέλος έξι από αυτούς είναι κάτοχοι πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΑΕΙ και ΤΕΙ), εκ των οποίων οι δύο έχουν και μεταπτυχιακό τίτλο. Επιπρόσθετα, από τους συνολικά δεκαοκτώ ερωτηθέντες, οι δεκαέξι γνωρίζουν μια τουλάχιστον ξένη γλώσσα, την αγγλική.

Εκτός από τους επτά προαναφερθέντες συμμετέχοντες στην έρευνα που είναι υπόδικοι – προσωρινά κρατούμενοι, στους λοιπούς έχουν επιβληθεί ποινές κάθειρξης

έως και ισόβια και ήδη βρίσκονται έγκλειστοι από είκοσι επτά μήνες έως και οκτώ έτη, ενώ κάποιοι από αυτούς προβλέπεται να αποφυλακισθούν σύντομα.

3.4. Αποτελέσματα της έρευνας

3.4.1. Επιλογή τμήματος του Ι.Ε.Κ.

Στο Ι.Ε.Κ. του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού λειτουργούν δύο τμήματα, όπως ανωτέρω έχει λεχθεί. Το πρώτο ερώτημα που τέθηκε στους συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν το ποιο τμήμα παρακολουθούν και με ποια κριτήρια το επέλεξαν. Το τμήμα *ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΝΤΥΠΙΟΥ & ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ* παρακολουθούν δέκα (10) κρατούμενοι και το τμήμα *ΤΕΧΝΗ ΣΚΙΤΣΟΥ-ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ-ΓΡΑΦΙΚΩΝ* οκτώ (8). Όσον αφορά την επιλογή του τμήματος, σύμφωνα με τα λεγόμενα των καταρτιζόμενων, αυτή δεν είναι ακριβώς ελεύθερη. Και αυτό διότι, όπως αναφερθεί ανωτέρω, προκειμένου να συσταθούν τα τμήματα απαιτείται η συμπλήρωση ορισμένου αριθμού αιτούμενων κρατουμένων που πληρούν τα κριτήρια εγγραφής, γεγονός που συνεπάγεται την αοριστία έναρξης του τμήματος. Αποτελούσε, επομένως, μονόδρομο, τις περισσότερες φορές, η εγγραφή σε ένα τμήμα. Ειδικότερα:

«...όταν μπήκα φυλακή, το 2017, δεν είχε άλλο τμήμα εκτός από το Σκίτσο. Εγώ βασικά Ι.Ε.Κ. Γραφιστικής ήθελα...».

«...κατ' ουσίαν, όπως και η πλειονότητα των φοιτητών εδώ πέρα, τα τμήματα επιλέγονται ανάλογα με το πιο εξάμηνο σπουδών γράφεσαι στο Ι.Ε.Κ. . Δεν υπάρχει η επιλογή αυτή καθεαυτή. Είναι δύο τμήματα. Το Σεπτέμβριο μπορεί να ξεκινάει το τμήμα Σκίτσου, οπότε εάν θέλεις να κάνεις εγγραφή τότε κάνεις σε αυτό. Δεν ξεκινάνε όμως απαραίτητα εγγραφές κάθε Σεπτέμβριο και για τα δύο τμήματα. Εξαρτάται από τους αιτούντες. Εγώ ξεκίνησα σε εαρινό εξάμηνο. Έγινε η εγγραφή μου το Φλεβάρη, το Μάρτιο ξεκίνησαν τα μαθήματα και ήταν τότε το πρώτο εξάμηνο, γι' αυτό και τώρα είμαι στο χειμερινό τέταρτο εξάμηνο. Οπότε συχνά η επιλογή έχει να κάνει μόνο με το χρονικό σημείο της εγγραφής...».

«...δεν είχα και άλλη επιλογή όταν έκανα την εγγραφή μου...».

«...κατόπιν απεργίας πείνας κέρδισα και μπήκα στο Ι.Ε.Κ. χωρίς να με ενδιαφέρει σε ποιο τμήμα...».

Άλλος καθοριστικός παράγοντας ήταν η σχέση που είχαν τα διδακτέα μαθήματα με το επάγγελμα που εξασκούσαν προ του εγκλεισμού τους, που

πιθανότατα θα αναβάθμιζε τις υπάρχουσες δεξιότητές τους. Πιο συγκεκριμένα ανέφεραν:

«...επειδή σπουδάζω και πολιτικός μηχανικός και έχει και διακόσμηση και τέτοια, ήταν πιο καλά στη Γραφιστική από το Σκίτσο...».

«...είχα ήδη τελειώσει Τεχνικό – Επαγγελματικό Λύκειο. Θα συμπληρώσω τα κενά που έχω από τότε και θα εξασκηθώ πιο πολύ στο Σκίτσο, που μου αρέσει...».

Άλλοι πάλι από τους συνεντευξιζόμενους επέλεξαν συγκεκριμένο τμήμα είτε επειδή τους άρεσε ο τίτλος του είτε επειδή παρουσίαζαν κλίση σε κάποια από τα μαθήματα ως στοιχείο της προσωπικότητας. Για παράδειγμα:

«...μου άρεσε σαν όνομα, Σκίτσο, μου αρέσει να ζωγραφίζω...».

«...υπήρχαν δύο τμήματα, δύο ειδικότητες και εγώ επέλεξα την τέχνη Σκίτσου που έχει σχέση με τη γραμμική τέχνη, που έχω κάποια κλίση και το βρίσκω και πιο ενδιαφέρον...».

«...σε σχέση με τα δύο τμήματα θεωρώ τη Γραφιστική πιο κοντά σε εμένα...».

«...μου άρεσε πιο πολύ το Σκίτσο από το κομπιούτερ. Βλέποντας και τα μαθήματα μου άρεσε πιο πολύ να ζωγραφίζω στο χέρι από το κομπιούτερ...».

Ένας από τους συμμετέχοντες δήλωσε πως παρακολούθησε συγκεκριμένο τμήμα, καθώς είχε ήδη ολοκληρώσει την κατάρτισή του στο άλλο, λέγοντας:

«...δεν έχουμε και πολλές επιλογές. Έχω τελειώσει το τμήμα Γραφιστικής και τώρα παρακολουθώ το τμήμα Σκίτσου, είμαι στο πρώτο εξάμηνο...».

Επιπλέον, για κάποιους είναι αδιάφορη επιλογή και δεν είχαν συγκεκριμένη προτίμηση, αφού τα μαθήματα για το πρώτο έτος σπουδών ήταν ίδια ή παρόμοια και στα δύο τμήματα. Αναφέρεται λοιπόν:

«...ο λόγος ήταν επειδή και τα δύο έχουν στο πρώτο έτος τα ίδια μαθήματα...».

3.4.2. Συναισθήματα στο χώρο διδασκαλίας και για τα μαθήματα

Στην τεθείσα ερώτηση στους συμμετέχοντες αναφορικά με τα συναισθήματα που τους διακατέχουν εντός της αίθουσας διδασκαλίας, παρότι αυτή βρίσκεται εντός του καταστήματος κράτησης, και για το πώς αντιμετωπίζουν τα διδασκόμενα μαθήματα οι απόψεις σχεδόν ταυτίστηκαν. Άπαντες δήλωσαν πως η αίθουσα αποτελεί διαφυγή για αυτούς, παράθυρο ελευθερίας, πνοή στη ζωή μέσα στην «ακτίνα» (πτέρυγα) της φυλακής. Είναι η ευκαιρία τους να επικοινωνήσουν με τον

έξω κόσμο, να αισθανθούν, σχεδόν, ελεύθεροι, έως ότου να έρθει η στιγμή που θα επιστρέψουν στο κελί τους.

«...στην αίθουσα είναι πιο ευχάριστα, έχει χρώματα...».

«...είναι σαφώς καλύτερα στην αίθουσα διδασκαλίας από το κελί. Περνάει η ώρα καλύτερα...».

«...είναι ενδιαφέρον να πηγαίνεις στην αίθουσα και μπορείς να ξεφεύγεις, εξάλλου προετοιμάζομαι και για πανελλήνιες...».

«...στην αίθουσα διδασκαλίας αισθάνομαι καλά. Εξαρτάται βέβαια και από τον καθηγητή, το πώς στο βγάζει, πόσο ενδιαφέρον κάνει το μάθημα...».

«...στην αίθουσα μέσα είναι όπως σε ένα Ι.Ε.Κ. έξω. Ίσως καλύτερα, ναι είναι καλύτερα από έξω γιατί έξω πάνε περισσότερο για χάσιμο χρόνου κάποιои, εδώ δεν τόσο χάσιμο χρόνου αλλά για να περνάει εποικοδομητικά η ώρα...».

«...στην αίθουσα είναι άλλο το κλίμα. Βλέπεις άλλα πράγματα, καθηγητές. Εμείς παίζουμε το ρόλο των μαθητών, τετράδια, βιβλία. Όλα αυτά αλλάζουν το κάγκελο...».

«...στην αίθουσα χάνω την ιδιότητα του κρατούμενου γιατί ασχολούμαι με κάτι που δεν θυμίζει με τίποτα την κράτησή μου στη φυλακή. Οι ώρες περνάνε σχετικά γρήγορα και δεν θα με πείραζε να είναι και παραπάνω...».

«...στην αίθουσα μέσα δεν αισθάνεσαι κρατούμενος, ξεφεύγεις από την καθημερινότητα...».

«...τα συναισθήματα μέσα στην αίθουσα είναι θετικά. Ξεφεύγεις από το μέσα, χάνεις την ταυτότητα του κρατούμενου...».

«...είναι αλλαγή για εμάς. Αλλάζει το περιβάλλον, περνάμε καλύτερα. Είναι διαφυγή για εμάς και ό,τι και να κάνουμε προσπαθεί ο ένας να βοηθάει τον άλλο. Αλλά αυτό δεν είναι πάντα αρκετό γιατί στη φυλακή υπάρχει μεγάλη πίεση...».

«...είναι μια απόδραση όταν βγαίνεις από την ακτίνα και παρακολουθείς μαθήματα. Είτε μιλάς με ανθρώπους που έρχονται απ' έξω, όπως λέμε εμείς. Η ιδιότητα του κρατούμενου φεύγει λίγο, βέβαια οι σκέψεις υπάρχουν, οι δικοί σου άνθρωποι σου λείπουν. Είναι όμως ένα μεγάλο παράθυρο στη ζωή. Είναι πολυτέλεια το ότι βγαίνεις εκτός ακτίνας και μαθαίνεις πράγματα καινούρια...».

«...φεύγεις από το χώρο της φυλακής, κάνω κάτι που μέσα στη φυλακή, μέσα στην ακτίνα δεν θα μπορούσα να το κάνω. Εκεί δεν μπορώ να συναναστραφώ με οποιονδήποτε...».

Αναφορικά με τα διδασκόμενα μαθήματα, όλοι, εκτός από έναν ερωτηθέντα, πιστεύουν ότι είναι αρκετά ενδιαφέροντα, αλλά αυτό σε άμεση συνάφεια με την προσωπικότητα του καθενός ξεχωριστά. Υπάρχουν θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα, ανάλογα με το εξάμηνο της φοίτησης. Σε γενικές γραμμές, πάντως, δεν αντιμετωπίζουν κάποια σχετική δυσκολία, όπως οι ίδιοι ισχυρίστηκαν. Το μάθημα της Ιστορίας της Τέχνης προκαλεί το ενδιαφέρον του συνόλου των καταρτιζόμενων, με διαβάθμιση από μέτρια έως πάρα πολύ, πλην ενός συνεντευξιαζόμενου, που δεν είναι της αρεσκείας του. Ειδικότερα οι συμμετέχοντες ανέφεραν:

«...δεν δυσκολεύομαι στα μαθήματα. Τα καταφέρνω. Τώρα, στο τρίτο εξάμηνο έχουμε μόνο υπολογιστές, πρακτικά μαθήματα. Είναι καλά...».

«...τα μαθήματα μας αρέσουν πολύ. Να φανταστείς ότι δεν βγαίνουμε καν στο διάλειμμα. Καθόμαστε μέσα μέχρι να τελειώσουμε την εργασία μας, γιατί μας αρέσει, ασχέτως εάν κάποιος θέλει να κάνει ένα τσιγάρο».

«...είναι αρχή για τα μαθήματα ακόμα. Τα θεωρητικά τα βαριέμαι λίγο...».

«...όλα τα μαθήματα μου φαίνονται ενδιαφέροντα. Κάνουμε και Ιστορία Τέχνης και αυτό είναι πολύ ωραίο...».

«...μαθαίνουμε και κάτι παραπάνω. Σε κάποια μαθήματα υστερώ και σε κάποια είμαι καλός. Μου αρέσει περισσότερο η ζωγραφική...».

«...στη δική μας ειδικότητα, το Σκίτσο, είναι περισσότερο πρακτικά τα μαθήματα, που λίγο με δυσκολεύουν. Υπάρχουν όμως και θεωρητικά που μου αρέσουν...».

«...τα μαθήματα είναι και θεωρητικά και πρακτικά. Δεν έχω καμία δυσκολία...».

«...ανάλογα τα μαθήματα, κάποια είναι πολύ ενδιαφέροντα. Αυτό όμως είναι υποκειμενικό. Όσον αφορά εμένα, μαθήματα που αφορούσαν μαθήματα σε υπολογιστές, τύπου photoshop, illustration, μου έχουν κεντρίσει πολύ το ενδιαφέρον. Ταυτόχρονα, υπάρχει και το πιο δημοφιλές μάθημα, που είναι η Ιστορία Τέχνης. Θεωρώ ότι είναι το πιο εξαιρετικό μάθημα, αλλά αυτό μπορεί να έχει να κάνει με εμένα, είναι γενικής παιδείας, είναι σαν παραμύθι, μαθαίνεις πράγματα, την εξέλιξη της τέχνης, από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα. Παίξει ρόλο και ο τρόπος που το κάνει ο καθηγητής. Εγώ είχα μια καθηγήτρια που το έκανε με εξαιρετο τρόπο. Γινόταν με slides, με εικόνες, δεν παπαγαλίζαμε, ήταν όλη η δομή του μαθήματος που ήταν πολύ πιο ευχάριστο και ενδιαφέρον. Η σύνθεση του μαθήματος έκανε και με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εποχής...».

«...η Ιστορία της Τέχνης δεν μου τραβάει την προσοχή. Αντίθετα μου δημιουργεί νευρικότητα. Δεν το βρίσκω ενδιαφέρον...».

«...το σχέδιο μου αρέσει πολύ. Τα θεωρητικά μαθήματα δεν μου αρέσουν πολύ όσο τα πρακτικά...».

3.4.3. Σχέσεις καταρτιζόμενων με διδάσκοντες και συγκρατούμενους

Μεγάλη σημασία για την εξαγωγή συμπερασμάτων στην παρούσα έρευνα παρουσιάζει το είδος των σχέσεων που διατηρούν οι έγκλειστοι – καταρτιζόμενοι με τους διδάσκοντες και, φυσικά, με τους συγκρατούμενούς τους. Αρχικά, λοιπόν, διαπιστώθηκε πως οι σχέσεις που διατηρούνται με τους καθηγητές σε γενικές γραμμές είναι πολύ καλές. Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες ερωτώμενοι απάντησαν, αναφορικά με τη διδασκαλία, ότι όλοι οι καθηγητές είναι άρτια καταρτισμένοι και καταβάλλουν ιδιαίτερη προσπάθεια, δεδομένων των επικρατούσων συνθηκών, να μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις τους. Η γενικότερη στάση τους είναι πολύ ευγενική και ορισμένων, που διαθέτουν χρόνο και διάθεση, εξελίσσεται σε φιλική. Έτσι κάποιοι από αυτούς είναι πρόθυμοι να τους αποκριθούν σε ερωτήματα εκτός του διδακτέου μαθήματος και συχνά έχουν τη δυνατότητα να μιλήσουν μαζί τους και για θέματα που διαχωρίζονται παντελώς από τα μαθήματα, σε πιο οικείο πλέον πλαίσιο. Οι διδάσκοντες, έχοντας αντιληφθεί τις ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος και τις συναισθηματικές, κυρίως, αντιξοότητες με τις οποίες έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι οι καταρτιζόμενοι λόγω της αποστέρησης της ελευθερίας και όλων των αγαθών που συνδέονται με αυτή, είναι συγκαταβατικοί μαζί τους και, παράλληλα, καταβάλλουν περαιτέρω προσπάθεια για τη διδασκαλία του μαθήματος ενώ, όχι σπάνια, τους εφοδιάζουν με υλικά, αναγκαία για το μάθημα, με δικές τους δαπάνες, καθόσον οι ελλείψεις είναι σοβαρές. Σαφώς ιδιαίτερο ρόλο διαδραματίζει ο βαθμός γνωριμίας τους με τους κρατούμενους. Συχνά, τους συμπεριφέρονται σαν γονείς, σαν κάποιοι οικείοι τους που επιθυμούν να τους νουθετήσουν. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτηθέντες δήλωσαν:

«...οι καθηγητές είναι τέσσερις και τους δύο τους γνωρίζω από την προηγούμενη ειδικότητα. Οι νέοι καθηγητές είναι αυστηροί γιατί δεν μας ξέρουν. Υπάρχουν στιγμές εκνευρισμού, μέχρι να μας μάθουν και αυτό μου δημιουργεί την επιθυμία να μην έρθω στο μάθημα αλλά εγώ έρχομαι...».

«...με τους καθηγητές προσωρινά τα πάω μια χαρά. Προσπαθούν να βοηθήσουν όσο μπορούνε. Υπάρχει και μια φιλική σχέση μέσα στο μάθημα, όσο φιλική μπορεί να είναι. Έτσι και αλλιώς όλοι ενήλικοι είμαστε, πόση αυστηρότητα να υπάρχει...».

«...οι σχέσεις με τους καθηγητές είναι μια χαρά. Είναι άνθρωποι που είναι μέσα στην κοινωνία και αυτό που κάνουν εδώ, προσωπική άποψη, είναι απίστευτο. Εγώ δεν έχω φτάσει σε σημείο να τους πω κάτι παραπάνω, ό,τι είναι στο μάθημα. Είναι μεταδοτικοί. Αλλά είναι και νωρίς ακόμα γιατί εγώ είμαι καινούριος, στο πρώτο εξάμηνο, για να πω κάτι...».

«...αντιλαμβάνονται τις συνθήκες που ζούμε εδώ μέσα...».

«...οι σχέσεις με τους δασκάλους είναι οριοθετημένες, τείνουν να γίνονται και φιλικές αλλά κρατάνε και τις αποστάσεις...».

«...είναι πολύ καλές οι σχέσεις με τους δασκάλους. Κάποιοι καθηγητές, σε διαλλείματα, μου έχουν κάνει μαθήματα γραφιστικής, άτυπα, απλά επειδή με ενδιαφέρει το μάθημα αυτό...».

«...οι δάσκαλοι δεν είναι οι ίδιοι στα δύο τμήματα. Με τον καιρό όμως αποκτάς μια επαφή. Η σχέση δεν είναι αυστηρή, δεν είναι δασκάλου-μαθητή. Έχεις θάρρος να τους πεις κάτι παραπάνω και αυτό είναι καλό γιατί αισθάνεσαι ένα φίλο μέσα εδώ...».

«...η σχέση είναι πάντα περισσότερο καθηγητή – μαθητή γιατί είμαστε στη φυλακή, δεν είμαστε έξω. Αλλά εμείς φέτος έχουμε καινούριους καθηγητές. Με τους περσινούς είχαμε γνωριστεί και είχαμε άλλη σχέση...».

«...οι άνθρωποι όλοι είναι λες και είμαστε φίλοι μιλάμε. Είναι πιο ευχάριστο το μάθημα όταν έχεις να κάνεις με έναν ευχάριστο άνθρωπο...».

«...πιστεύω ότι υπάρχει η αντίληψη και στους καθηγητές ότι το περιβάλλον είναι ιδιαίτερο. Γνωρίζουν αφενός ότι, όλοι ή οι περισσότεροι, είναι κατ' ανάγκη στο Ι.Ε.Κ., για να τύχουν μια ευεργετικής διάταξης, αφετέρου ότι οι φοιτητές δεν είναι σκιτσογράφοι. Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, πιστεύω, ότι πρέπει να έχεις κατ' ελάχιστο το ενδιαφέρον, στον τομέα που πας. Υπάρχει ένα επίπεδο κατανόησης που αναπτύσσεται σε πολύ καλό βαθμό. Δηλαδή εάν έρθει ένα παιδί και είναι κουρασμένο, είτε έχει έρθει φορτωμένο με χρόνια από το δικαστήριο, μπορεί να του πουν μια κουβέντα, να τον ενθαρρύνουν. Οπότε πέρα από το κομμάτι το μαθησιακό, είναι μια ωραία διέξοδος προς τα έξω. Είναι μια διέξοδος προς τα έξω, ένας κρίκος, που είναι πιο σημαντικό αυτό το κομμάτι από τη μαθησιακό...».

«...οι καθηγητές είναι λίγο πιο ανεκτικοί από ότι θα είμαστε έξω, λόγω του ότι και εμείς είμαστε ιδιαίτεροι μαθητές. Δεν υπάρχουν υπερβολικά ζορίσματα και τα πηγαίνουμε μια χαρά. Υπάρχει εμπιστοσύνη...».

«...οι σχέσεις με τους καθηγητές είναι κάτι ενδιάμεσο. Κρατάμε τους τύπους, είμαστε σε ένα μέρος ιδιαίτερο, ο περισσότερος κόσμος, από τους συμμαθητές μου εννοώ, είναι επιβαρυνμένος με δευτερεύοντα, βασικά και με άλλα προβλήματα, οπότε και οι σχέσεις μπορούν να φτάσουν μέχρι κάποιο σημείο, γενικά, αλλά περιοριζόμαστε στο μάθημα, χωρίς να αναφέρω ότι δεν υπάρχει κατανόηση από τους καθηγητές. Υπάρχει κατανόηση στη δυσκολία...».

«...οι καθηγητές θα έλεγα ότι κατέχουν καλά αυτό που κάνουν. Προφανώς έχουν ξεπεράσει τα όρια της αυστηρότητας, δηλαδή μπορείς να πας και να τους πεις κάτι. Καταλαβαίνουν ότι είμαστε σε δύσκολη θέση...».

«...η σχέση με τους καθηγητές είναι εξαιρετική. Πιστεύω ότι η λέξη εξαιρετική τα λέει όλα, συμπεριλαμβάνει πάντα. Είναι πολύ καλοί οι καθηγητές, συγκεκριμένα οι καθηγήτριες, γιατί μόνο καθηγήτριες έχουμε αλλά και εμείς από την μεριά μας προσπαθούμε, ακούμε και σεβόμαστε. Το βλέπουν και οι καθηγήτριες και μας μεταδίδουν ωραία συναισθήματα. Ομολογώ ότι δεν μας μένει εργασία για το σπίτι, έτσι λέμε το κελί, γιατί τα κάνουμε όλα εδώ πέρα και με το παραπάνω. Και η διευθύντρια είναι πολύ καλή...».

«...συχνά μας προμηθεύουν με τα υλικά που χρειαζόμαστε για τα μαθήματα με δικά τους έξοδα, γιατί δεν μας παρέχονται εδώ μέσα. Μας φέρνουν μολύβια, χάρακα ή τετράδια...».

«...τα υλικά των μαθημάτων λείπουν, που μας τα φέρνουν οι άνθρωποι αυτοί...».

«...και συγκεκριμένα οι καθηγήτριες μαζί με τη διευθύντρια αναγκάζονται και βάζουν λεφτά από την τσέπη τους για να μας αγοράσουν εξοπλισμό, και αυτό είναι μεγάλη αλήθεια. Οποιον και να ρωτήσεις θα στο πει. Μας φέρνουν οι καθηγήτριες και η διευθύντρια πρώτη από όλους πράγματα. Και οι καθηγήτριες με τη σειρά τους για να δείξουν το καλό παράδειγμα έφεραν έστω κάποια μπλοκ, κάποια στυλό, κάποια μολύβια, κάποιους χάρακες, τα πρώτα απαραίτητα...».

«...αναλόγως πόσο δεκτικός είναι και ο καθηγητής και βέβαια και τί δικαίωμα έχεις δώσει σε κάθε καθηγητή, με τον τρόπο που μιλάς. Αν εγώ ας πούμε το παίζω φυλακόβιος, θα πει ο καθηγητής γιατί να καθίσω να συζητήσω με αυτόν τον άνθρωπο...».

«...μια χαρά είναι η σχέση μου με τους καθηγητές. Περισσότερο στη διδασκαλία αρκούμαστε. Συμβουλές, τί συμβουλές να τους ζητήσεις;...».

«...η σχέση είναι κανονική, σαν καθηγητής-μαθητής. Αλλά υπάρχουν κάποιοι καθηγητές, που έχεις πιο πολύ οικειότητα για να τους πεις κάποιο πρόβλημα...».

«...τα μαζεύουμε τί χρειαζόμαστε, δηλαδή, τόσους χαρακες, τόσα μολύβια κ.λπ., για να τα πάρουμε και να μην ζορίζουμε τους καθηγητές και τους αναγκάζουμε να τα βάζουν από την τσέπη τους...».

«...οι καθηγητές είναι ελαστικοί. Καταλαβαίνουν ότι είναι άλλο ένα παιδί που φεύγει από το σπίτι του για να πάει στο Ι.Ε.Κ. και άλλο εμείς. Για κοινωνία δεν μιλάμε, την ξεχνάς άμα είσαι μέσα...».

«...επειδή είναι φυλακή αντρών και μπορεί να έχει παρεξηγηθεί, εδώ έχουμε καθηγήτριες. Τις σεβόμαστε πολύ περισσότερο και ειδικά επειδή είναι “το αδύναμο φύλο”. Εκείνες το εισπράττουν και ανταποδίδουν...».

Όσον αφορά στις σχέσεις των καταρτιζόμενων – έγκλειστων με τους συγκρατούμενους, οι πρώτοι ισχυρίστηκαν πως είναι ομαλές, χωρίς αρνητική αντιμετώπιση της φοίτησης στο Ι.Ε.Κ. , συχνά δε επαινούνται. Βέβαια, κάποιοι δεν παρέλειψαν να αναφέρουν ότι υπάρχουν και κακοπροαίρετα πειράγματα ή ακόμα και κοροϊδίες, αλλά έγκειται στην προσωπικότητα του καθενός πως θα τα αντιμετωπίσει και εάν θα αποστασιοποιηθεί ή όχι από αυτά. Όλοι όμως κατηγορηματικά ανέφεραν, σε σχετική ερώτηση, ότι ουδόλως αυτό τους αποπροσανατολίζει από το στόχο τους ή τους επηρεάζει αρνητικά. Εξάλλου, κατά κοινή ομολογία, τα σχόλια αυτού του είδους είναι ελάχιστα. Ειδικότερα:

«...δεν υπάρχει “αα, αυτός πάει σχολείο, ή αυτός ο κρατούμενος είναι και μαθητής”. Απλά, όποιοι τους αρέσει αυτό το πράγμα το κάνουν. Αλλά υπάρχουν κρατούμενοι που δεν έχουν τελειώσει το λύκειο και δεν έχουν αυτή την πολυτέλεια...».

«...με τους συγκρατούμενους δεν έχουμε κανένα πρόβλημα...».

«...δεν είναι πλέον κατακριτέο από κανέναν να πηγαίνει κάποιος να μάθει κάτι. Παλιά το κοροϊδεύανε...».

«...οι σχέσεις μου με τους συγκρατούμενους δεν είναι σαν και αυτή με τους καθηγητές. Υπάρχουν κάποιοι που μας βλέπουν και χλευάζουν και κοροϊδεύουν, και το δείχνουν κιόλας. Αναλόγως βέβαια και ποιος είσαι. Εάν είσαι δεκτικός σε αυτά, όσο και να αποφεύγεις, το τραβάει ο οργανισμός σου, έρχονται τα πειραχτήρια. Εμένα δεν με επηρεάζει αυτό και ούτε έχω μετανιώσει για την απόφαση...».

«...με τους συγκρατούμενους δεν έχουμε κανένα πρόβλημα...».

«...είμαστε σε μεγάλη ηλικία για να λέμε “έλα τώρα μην πας στο Ι.Ε.Κ. ”. Αν ήμασταν 17 ή 19 ετών μπορεί, αλλά τώρα όχι...».

«...καλά μας αντιμετωπίζουν οι συγκρατούμενοι. Κάποιοι δεν ακολουθούν το δικό μας παράδειγμα γιατί οι περισσότεροι κρατούμενοι δεν έχουν βγάλει ούτε το γυμνάσιο. Λίγοι κρατούμενοι τηρούν τις προϋποθέσεις για να μπουν στο Ι.Ε.Κ. , δηλαδή ποσοστό 80% δεν τις καλύπτει...».

«...και τα παιδιά που δεν έχουν κάποια όρεξη δεν ενοχλούν. Είναι πολύ καλύτερο από το έξω. Έξω θα γινόταν ο χαμός που λέμε. Εδώ σέβεται ο ένας τον άλλο ενώ έξω είναι διαφορετικά τα πράγματα...».

«...με πολλούς συγκρατούμενους είμαστε και μαζί στην τάξη. Το να επιβραβεύσουν δεν το θεωρώ ότι γίνεται σε κάποιο βαθμό, αλλά ο ένας στηρίζουμε τον άλλο. Κάνουμε κάποιες εργασίες μαζί και δεν έχουμε πρόβλημα συνεργασίας ή στήριξης...».

«...οι συγκρατούμενοί μου ούτε με επαινούν ούτε πειραχτικά...».

«...οι περισσότεροι συγκρατούμενοι τη βλέπουν θετική τη φοίτησή μου. Κάποιοι από αυτούς παρακολουθούν και εκείνοι, κάποιοι όχι. Γενικά είναι θετικοί...».

«...δεν το εκφράζουν, το καταλαβαίνουμε εμείς ουσιαστικά. Δεν έχουν όλοι θετική αντιμετώπιση. Δεν με επηρεάζει αυτό, σε αυτή την ηλικία που είμαι. Αν όμως ήμουν νεαρός μπορεί να το σκεπτόμουν και μπορεί να με επηρέαζε...».

«...έχουμε “πού πάει ο μαθητής, πάει στο σχολείο και τέτοια”. Δεν είναι κάτι εύκολο για μέσα τη φυλακή. Δεν είναι πειραχτικό όμως, είναι σαν έπαινος...».

3.4.4. Κίνητρα παρακολούθησης του Ι.Ε.Κ.

Από τα σημαντικότερα ερωτήματα, που τέθηκαν στους συμμετέχοντες και που μπορεί να φωτίσει περαιτέρω την παρούσα έρευνα, είναι το αναφερόμενο στα κίνητρα που τους ώθησαν στην απόφαση κατάθεσης αίτησης εγγραφής φοίτησης στο Ι.Ε.Κ. Οι απαντήσεις που καταγράφηκαν ποικίλουν, δεδομένου ότι, αρχικά τουλάχιστον, εξαρτώνται από την ποινική κατάσταση που βρίσκονται οι κρατούμενοι. Πιο συγκεκριμένα, βασικός διαχωρισμός αποτελεί η κατάσταση υποδικίας (προσωρινά κρατούμενος) ή έκτιση ποινής κατόπιν δικαστικής απόφασης (κατάδικος). Αυτές οι δύο κατηγορίες διαφοροποιούνται στο γεγονός ότι εκείνος που τελεί σε υποδικία δεν μπορεί να «εκμεταλλευτεί» τον ευεργετικό χαρακτήρα της φοίτησης, ο οποίος ερμηνεύεται ως εξής: μια ημέρα φοίτησης προσμετράται ως μια

ημέρα κράτησης, γεγονός που οδηγεί νωρίτερα στην αποφυλάκιση. Το ευεργέτημα αυτό μπορούν να εκμεταλλευτούν μόνο οι κρατούμενοι στους οποίους έχει επιβληθεί ποινή στερητική της ελευθερίας με τελεσίδικη απόφαση. Εντύπωση, πάντως, προκαλεί το γεγονός ότι κάποιοι από τους ερωτηθέντες, παρότι αντιμετωπίζουν ποινές έως και ισόβιας κάθειρξης, συνειδητά επιλέγουν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα του Ι.Ε.Κ.. Κατά τα λοιπά, οι λόγοι που ώθησαν τους συμμετέχοντες στην φοίτηση στο Ι.Ε.Κ. κατατάσσονται ως ακολούθως: Πρωτεύοντα ρόλο έπαιξε η ευκαιρία που τους προσφέρεται για απομάκρυνση από την ακτίνα (πτέρυγα κράτησης). Οι περισσότεροι ισχυρίστηκαν πως πρόκειται για επικοινωνία με ανθρώπους «απέξω» (τους καθηγητές), δεδομένου ότι οι μεταξύ τους σχέσεις, όπως ήδη ελέχθη, είναι πολύ καλές, βασισμένες στην αλληλοκατανόηση και την εμπιστοσύνη, δίνεται η δυνατότητα να δουν εικόνες δι' αυτών εκτός φυλακής, να επικοινωνήσουν, να αλλάξουν την καθημερινότητά τους, που ήδη από μόνη της είναι πολύ σκληρή και ψυχρή. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρθηκε χαρακτηριστικά «...εάν είσαι όλη ημέρα μέσα στο κελί σε δέκα κουβέντες θα γαβγίζεις...». Ο ελεύθερος χρόνος μέσα στην φυλακή, ο νεκρός χρόνος όπως τον αποκαλούν, μπορεί να τους οδηγήσει σε τέλμα ψυχολογικό. Οι ώρες, χωρίς να ασχολείσαι με μια δραστηριότητα ή κάποια εργασία, είναι ατελείωτες και αυτό τους καταρρακώνει. Γι' αυτό εξάλλου και εάν όχι όλοι, οι περισσότεροι, παράλληλα με το Ι.Ε.Κ., προσπαθούν να εργάζονται. Ακολούθως, σπουδαίο ρόλο διαδραματίζει για την επιλογή τους αυτή η ευκαιρία στη γνώση. Κάποιοι συνεχίζουν κατάρτιση σχετική με την εργασία τους προ του εγκλεισμού τους, κάποιοι βελτιώνουν υπάρχουσες δεξιότητες ή συμπληρώνουν κενά από προηγούμενες σπουδές, ενώ κάποιοι άλλοι εκπληρώνουν όνειρα για μάθηση σε δεξιότητες, που είχαν πριν τον εγκλεισμό τους, όπως η ζωγραφική. Οποσδήποτε για ορισμένους καίριο ρόλο κατέχει και η εικόνα που θα επιδείξουν στους Δικαστές που θα εκδικάσουν την υπόθεσή τους. Δηλαδή, θεωρούν ότι μια προσπάθεια αυτοβελτίωσης εντός της φυλακής θα εκτιμηθεί θετικά από το δικαστήριο. Σε αυτό, βέβαια, μερικοί συμμετέχοντες αντιτάχθηκαν, ισχυριζόμενοι ότι ουδένα ρόλο αυτό θα διαδραματίσει στην έκβαση της δίκης. Για αρκετούς σπουδαίο ρόλο διαδραμάτισε το γεγονός ότι με τη φοίτηση στο Ι.Ε.Κ. αποφεύγεται η μεταγωγή σε άλλο κατάστημα κράτησης, έτσι ώστε να εξακολουθούν να παραμένουν σε περιοχή πλησίον της οικογένειάς του για δυνατότητα επίσκεψης.

«...γεμίζω την καθημερινότητα. Παίρνω γνώσεις και ίσως ένα χαρτί για όταν βγω έξω. Κακά όμως τα ψέματα και στο δικαστήριο παίζει ρόλο. Όλοι οι λόγοι μαζί με έκαναν να αποφασίσω τη φοίτηση. Γνώσεις, μεροκάματα. Για το δικαστήριο μετράει όταν κάνεις κάτι για σένα, σε θέματα μόρφωσης...».

«...είχε αυτά τα δύο τμήματα με σχέδια και χρώματα και με ο,τιδήποτε δεν έχω ασχοληθεί μου αρέσει. Μου κέντρισαν πολύ το ενδιαφέρον. Η ευεργετική επίδραση στην ποινή δεν με επηρέασε γιατί εγώ σε λίγο αποφυλακίζομαι. Εγώ γράφτηκα μετά το Εφετείο. Έξω θα το συνεχίσω. Εγώ επαγγελματικά δεν έχω πρόβλημα, ήμουν ταξιτζής, αλλά αυτό δεν θα το παρατήσω γιατί με ενδιαφέρει...».

«...οι λόγοι που το επέλεξα είναι για να μάθω κάτι επιπλέον και να απασχολούμαι, πέρα από το να είμαι σε ένα κελί κλειστό. Για το νεκρό χρόνο. Εγώ είμαι προσωρινά κρατούμενος, είμαι υπόδικος, δεν υπάρχει ευεργετική επίδραση...».

«...να σου πω την αλήθεια το αποφάσισα και για να καλύψω το νεκρό χρόνο. Είμαι ένας από τους πέντε στην ιστορία, που έκαναν απεργία πείνας για να μπούμε στο Ι.Ε.Κ. Το Φεβρουάριο του 2017, ήμασταν 44 αιτήσεις και τότε η Εισαγγελέας υπέγραψε μόνο οκτώ. Έγινε ένα μπέρδεμα και ήταν και μικρός ο αριθμός των κρατουμένων και το Υπουργείο Παιδείας πήγαινε να μην χρηματοδοτήσει το κονδύλι. Τότε ήμαστε πέντε κρατούμενοι που κάναμε απεργία πείνας για να μπούμε. Ένας άλλος λόγος που το έκανα, ήταν και για να παραμείνω στον Κορυδαλλό. Εγώ προφυλακίσθηκα Γρεβενά, έκανα αίτηση για Κορυδαλλό αλλά ήρθα εδώ για δικονομικούς λόγους. Βρισκόμουν εδώ, είχα κάνει τα χαρτιά για να παρακολουθήσω το Ι.Ε.Κ. , είχα πάρει την προέγκριση από το Ι.Ε.Κ., με επέλεξε το Ι.Ε.Κ. , με πήρε αλλά δεν υπέγραφε η Εισαγγελέας επειδή ήμουν χρεωμένος σε άλλη φυλακή. Αυτό ήταν το πρόβλημα. Η κόρη μου τώρα είναι τριών ετών, εγώ το παιδί δεν το έζησα καθόλου. Όταν μπήκα φυλακή η γυναίκα μου ήταν επτά μηνών έγκυος. Ήταν η τέταρτη αίτηση αυτή που είχα κάνει. Αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος για να παραμείνω στον Κορυδαλλό. Ο άλλος λόγος ήταν ότι μπορεί να μου χρησιμέψει σε κάποια περίπτωση έξω...».

«...έχει ευεργετικό χαρακτήρα για μένα γιατί έχω δικασθεί σε πρώτο βαθμό. Μια ημέρα πιάνει για δύο. Αυτό ήταν κίνητρο σίγουρα...».

«...επειδή και έξω σπούδαζα, το να μείνει κάποιος αρκετό διάστημα χωρίς κατάρτιση, δεν ξέρω. Εμάς εδώ γεμίζει η ημέρα μας, το βρίσκω ενδιαφέρον. Και ο χρόνος μας δεν περνάει άσκοπα, να κάθομαι όλη την ημέρα μέσα στην ακτίνα. Ένα κριτήριο ήταν αυτό και ένα άλλο να μην κάθομαι εφόσον μπορώ να μαθαίνω κάτι καινούριο. Εγώ

προσωπικά τον ευεργετικό χαρακτήρα δεν τον έχω σκεφτεί. Αν κάτι μπορεί να βοηθήσει εδώ μέσα και μένα λόγω της μακροχρόνιας κράτησής μου που έχω δει πολλά, η εκπαίδευση είναι το άλφα και το ωμέγα της κράτησης...».

«...προσωπικά εγώ στο Ι.Ε.Κ. ήρθα εφόσον θα είμαι μέσα, ήρθα για να ασχοληθώ με κάτι. Να μάθω και κάτι. Για γνώση. Ο νεκρός χρόνος ήταν σίγουρα σημαντικό για να περνάς την ώρα σου, αλλιώς δεν περνάει. Εγώ είμαι σε υποδικία, αλλά προσωπικά δεν σκέφτηκα τον ευεργετικό χαρακτήρα. Από συζητήσεις με άλλους, το Ι.Ε.Κ. μπορεί να σε κρατήσει εδώ στον Κορυδαλλό. Εγώ και να δικαστώ θα ζητήσω να φύγω, γιατί η σύζυγός μου είναι στη Λαμία με το παιδί μας...».

«...οι καθηγητές ξέρουν ότι κάποιος είναι κατ' ανάγκη στο Ι.Ε.Κ. για να τύχουν ευεργετικής μεταχείρισης. Κι εγώ ξεκίνησα το Ι.Ε.Κ. για τον ευεργετικό χαρακτήρα την ποινή και έτσι σπουδάζω και στην ΑΣΟΕ. Με βραχιολάκι πάω στα μαθήματα. Αν δεν υπήρχε η εκπαιδευτική άδεια μπορεί και να μην το συνέχιζα...».

«...αρχικά επέλεξα το Ι.Ε.Κ. για να παραμείνω στο Κορυδαλλό, να είμαι κοντά στους δικούς μου. Ο ευεργετικός χαρακτήρας στην ποινή δεν αποτέλεσε ιδιαίτερο κίνητρο...».

«...είναι για να ξεφύγω από την καθημερινότητα τη φυλακής. Το μυαλό σου σκέπτεται άλλα πράγματα, μιλάς με παιδιά από άλλες πτέρυγες που είναι συμμαθητές σου, σου αλλάζει το μυαλό. Στην περίπτωση τη δική μου δεν έχουν αναγνωρίσει κάποιο ελαφρυντικό στον πρώτο βαθμό από τη φοίτηση. Περιμένω το δεύτερο βαθμό, ίσως και να το λάβουν μέρος αυτό. Είναι στην κρίση των Δικαστών. Σίγουρα όλα είναι ένα συν. Και η συγκεκριμένη φυλακή που είναι εδώ και εμείς θέλουμε να είμαστε κοντά στις οικογένειές μας και ότι θα πρέπει να παραμείνουμε εδώ με κάποιο τρόπο. Αυτός είναι ένας δρόμος που πρέπει να τον κάνει κάποιος που θέλει να μείνει στον Κορυδαλλό. Όλα μαζί, κομμάτι κομμάτι με έφεραν στην απόφαση...».

«...είναι μια καλή ευκαιρία όσο είμαι εδώ να χρησιμοποιήσω το χρόνο όσο πιο καλά μπορώ, φοβάμαι να χρησιμοποιήσω τη λέξη εποικοδομητικά, να πω χρήσιμα. Και πριν το Ι.Ε.Κ. απασχολούμουν στο τυπογραφείο, αλλά δεν ήταν κάτι δημιουργικό ούτε κάτι χρήσιμο για μετά. Με το Ι.Ε.Κ. έχω και κάτι για την επόμενη ημέρα. Έχω συμπληρώσει και κάποιες απορίες που είχα. Εγώ είμαι σε υποδικία. Να είμαστε ρεαλιστές. Αυτό του να προσθέτονται ημέρες το έπαιρνα και από άλλες εργασίες πριν και πολύ πιο εύκολες και με λιγότερο χρόνο καθημερινά. Στον Κορυδαλλό έχεις επιλογές να απασχοληθείς και να ευεργετηθείς τις έξτρα ημέρες του μήνα και ορισμένες από αυτές σου φέρνουν

και όφελος ότι είσαι χρήσιμος για τους άλλους, δεν κάνεις κάτι μόνο για τον εαυτό σου. Το συγκεκριμένο με το Ι.Ε.Κ. το κάνω αποκλειστικά για τον εαυτό μου...».

«...γεμίζεις το χρόνο στη φυλακή. Αλλά πέρα από αυτό είναι και η εκπαίδευση. Εξάλλου εγώ είμαι υπόδικος και δεν αποτελεί κίνητρο ο ευεργετικός χαρακτήρας. Για κάποιους αποτελεί για μένα όχι. Δεν το κάνω για τα τριαντάρια. Εγώ δούλευα και στο τυπογραφείο...».

«...πρώτον η γνώση σε κάτι περαιτέρω από αυτό που είχα κάνει. Μαθαίνω αρκετά παραπάνω αλλά ήμουν σε αυτό τον τομέα. Ίσως είναι πιο πολύ η θέληση για ζωή, που έχω. Το βλέπω δηλαδή, η καλοσύνη και η διαύγεια, δεν μπορώ να το εκφράσω. Αυτό που ζω κάθε ημέρα, αυτό που εισπράττω από τους καθηγητές και από τα μαθήματα, δεν είναι μόνο παράθυρο στη ζωή, είναι τεράστια πόρτα. Ανοίγεις ορίζοντες. Εγώ είμαι υπόδικος, δεν έχω ευεργετική επίδραση. Δεν το κάνω για το δικαστήριο. Πιστεύω ότι από τα φετινά τμήματα, από τους μισούς και παραπάνω δεν κοιτάνε το δικαστήριο και πως θα χρησιμεύσει στη δίκη, το κάνουν για τον εαυτό τους. Εγώ πάνω από όλα το κάνω για τον εαυτό μου, να ξεχνιέμαι, να περνάω την ώρα μου, να ανοίξω νέους ορίζοντες. Είναι εγκεφαλικό όλο αυτό...».

«...εμένα μου αρέσει γενικώς να μαθαίνω και να κάνω πράγματα. Και στην Πάτρα στη φυλακή που είχε Ι.Ε.Κ. πήγα και σε αυτό και έμαθα βοηθός μαγειρών. Μου λείπει μόνο η πρακτική. Και τα μεροκάματα παίζουν ρόλο. Είναι ένα κίνητρο που λες πού αλλού θα πάρω τόσα μεροκάματα. Σε ό,τι εργασία και να μπεις είσαι ένα τρίμηνο. Ισχύει για όλες τις εργασίες στο κατάστημα κράτησης. Είναι πολλά για να σε κρατήσουν μετά. Εδώ είναι συνεχόμενα...».

«...εγώ ήθελα να μάθω κάτι και όταν βγω έξω να μπορώ να κάνω κάτι. Έξω θα ασχοληθώ και με αυτό...».

«...εγώ έκανα 22 ημέρες απεργία πείνας για να μπω στο Ι.Ε.Κ. Πριν έρθω στον Κορυδαλλό διάβαζα βιβλία και προσπαθούσα να ζωγραφίζω. Όταν ήρθα εδώ όλα ήταν πιο εύκολα. Μπήκα στο σκίτσο και το εξέλιξα. Δεν ήμουν καλός, εδώ έγινα καλός. Εδώ στη φυλακή έμαθα να ζωγραφίζω και έδωσα και πανελλήνιες και πέρασα στα Χανιά και περιμένω να γίνει η μεταγραφή για Αθήνα. Φέτος πέρασα με τα κατ' ιδίαν μαθήματα. Σκοπός μου ήταν να μπω στο Ι.Ε.Κ., να κάνω μαθήματα και να περάσω στις πανελλήνιες...».

«...εγώ έχω μια πολύ περίεργη υπόθεση. Κάθε ημέρα που ξυπνάω έχω ένα φορτίο πάνω μου. Αυτό το φορτίο το ξεχνάω όταν έρχομαι στο Ι.Ε.Κ...».

«...πιο πολύ το επέλεξα για να φεύγω από το κελί, να μην κάθομαι. Άκουσα ότι θα κάνουμε και σκίτσο που μου άρεσε. Τα ελαφρυντικά τα αφήνω για το εφετείο. Αλλά όταν πας και έχεις εκπαίδευση σε βλέπουν διαφορετικά στο δικαστήριο...».

3.4.5. Απόψεις για μαθήματα εκτός φυλακής και εκπαιδευτικές άδειες

Αναμφίβολα ένα θέμα που απασχόλησε την ερευνήτρια είναι η άποψη των εγκλείστων όσον αφορά στην παρακολούθηση κάποιων μαθημάτων εκτός καταστήματος κράτησης και φυσικά το θέμα των εκπαιδευτικών αδειών, στις περιπτώσεις βέβαια που αυτές προβλέπονται. Οι προϋποθέσεις για την απομάκρυνση του κρατούμενου από τη φυλακή είναι η ηλεκτρονική του επιτήρηση (Ν.4205/13) που επιτυγχάνεται με το «βραχιολάκι», όπως καθιερώθηκε να αποκαλείται, που φοριέται με λουράκι, ζυγίζει 150 γραμμάρια και εκπέμπει σήμα γεωγραφικού εντοπισμού κάθε 20 δευτερόλεπτα. Το διττό ερώτημα, επομένως, που τέθηκε στους συμμετέχοντες είναι αφενός εάν είναι σύμφωνοι με παρακολούθηση ορισμένων μαθημάτων εκτός φυλακής, υπό το καθεστώς ηλεκτρονικής επιτήρησης, αφετέρου εάν είναι σύμφωνοι με τη χορήγηση εκπαιδευτικών αδειών σε αυτούς που έχουν επιτύχει σε πανελλαδικές εξετάσεις και φοιτούν και ΑΕΙ ή σε ΤΕΙ, όπως ήδη πραγματοποιούνται (με ηλεκτρονική επιτήρηση). Όλοι, εκτός από έναν ερωτηθέντα, ο οποίος δεν αντιτάχθηκε απλά δήλωσε αδιάφορος ως προς το χώρο που γίνεται η διδασκαλία των μαθημάτων, είναι υπέρμαχοι της απομάκρυνσης από το κατάστημα κράτησης, ανεξαρτήτως ηλεκτρονικής επιτήρησης. Θεωρούν ότι η επικοινωνία και οι εικόνες των οποίων θα γίνουν αποδέκτες, θα τους βοηθήσουν να ανταπεξέλθουν στη σκληρή πραγματικότητα του εγκλεισμού τους και θα είναι το αντίβαρο στην ίσως ψυχολογική πίεση που θα κληθούν να αντιμετωπίσουν από πιθανές ερωτήσεις και επικρίσεις του περίγυρου. Σημειωτέον πως ένας τουλάχιστον κρατούμενος ήδη αξιολογεί την προβλεπόμενη εκπαιδευτική άδεια που δικαιούται, όντας φοιτητής σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα (ΑΣΟΕΕ), και δηλώνει πως οι άδειες αυτές ήταν τα κίνητρα για να συμμετέχει στις πανελλαδικές εξετάσεις αρχικά, και να συνεχίσει τη φοίτηση μετέπειτα. Και κάποιοι άλλοι δήλωσαν ότι προετοιμάζονται για τις εξετάσεις αυτές με τη μέθοδο «της κατ' ιδίαν διδασκαλίας», με απώτερο σκοπό να τύχουν του συγκεκριμένου ευεργετήματος. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε:

«...κάποιοι άνθρωποι που έχουμε συνειδητοποιήσει πού βρισκόμαστε και για ποιο λόγο, θα ήταν ωραία να βγαίναμε έξω για μαθήματα. Πιστεύω ότι θα είναι καλό έξω. Γιατί

βλέπω ότι και τα παιδιά που παρακολουθούν ΤΕΙ και ΑΕΙ, που έχουν περάσει από πανελλήνιες, είναι άλλοι άνθρωποι. Δεν έχουν καμία σχέση, δηλαδή, με τους υπόλοιπους. Τεράστια η διαφορά, μέρα με τη νύχτα...».

«...κάποια μαθήματα θα μπορούσα να τα παρακολουθήσω και εκτός...».

«...οι υπολογιστές εδώ είναι παλιοί, δεν δουλεύουν, είναι αργοί, είναι ελάχιστοι. Θα ήταν ωραία να πάμε έξω. Θα έχουμε μια επαφή με τον έξω κόσμο...».

«...είναι και οι πανελλήνιες που προετοιμάζομαι. Αν περάσεις, βάζεις βραχιολάκι και βγαίνεις έξω στο πανεπιστήμιο. Είναι κίνητρο το να βγαίνεις έξω...».

«...καλό θα ήταν να μπορούμε να παρακολουθήσουμε κάποια μαθήματα εκτός της φυλακής. Έρχεσαι σε επαφή με την κοινωνία. Αν όμως πήγαινα συνοδευόμενος μάλλον θα με ενοχλούσε λίγο, αλλά εάν μου δινόταν η ευκαιρία θα το επέλεγα...».

«...μαθήματα εκτός φυλακής θα ήταν η τέλεια περίπτωση. Κάποια παιδιά που έχουν μετανιώσει κατά κάποιο τρόπο γι' αυτά που έχουν κάνει, είτε μπορεί να βρέθηκαν οικονομικά δύσκολα και να το έκαναν, θα τους βοηθούσε πολύ να έβγαιναν έξω. Στη φυλακή μπορεί να είναι κάποιος για κάτι μικρό και κάποιος για κάτι μεγάλο. Αυτόν που είναι για κάτι μικρό και ήτανε δεν ήτανε να μπει στη φυλακή, πιστεύω θα τον βοηθήσει περισσότερο. Συνήθως δεν πάνε με φρουρά, υπάρχει ο ηλεκτρονικό βραχιολάκι, όπως φοράνε τα παιδιά που φοιτούν σε πανεπιστήμια ή ΤΕΙ. Οπότε δεν δημιουργείται κάποιο πρόβλημα. Βέβαια υπάρχει η περίπτωση να έχει για κάποιο διάστημα κάποια διαφορετική αντιμετώπιση, όχι στο θέμα να τον κάνουνε πέρα, αλλά στο θέμα να του κάνουν κάποιες ερωτήσεις, για παράδειγμα πώς είναι στη φυλακή. Είναι αναμενόμενο, αλλά έτσι έρχεσαι πιο κοντά. Κάνεις φίλους. Ό,τι έχει σχέση με τη μόρφωση έχει σχέση και με την κοινωνική επανένταξη. Είναι δεδομένο αυτό για μένα...».

«...θα μπορούσαν γενικά να γίνονται μαθήματα και εκτός φυλακής. Η άδεια, το πιο επιτυχημένο μέτρο. Είμαστε η χώρα που έχει το πιο πετυχημένο ποσοστό αδειών. Έχουμε μόλις κάτω από 6% παραβιάσεων. Η άδεια θα κάνει τον πιο αυστηρό άνθρωπο αρνάκι. Θα του δώσει κίνητρα. Θα τον κάνει να πει, ναι μπορώ να φτάσω. Την άδεια δεν την θεωρώ κίνητρο. Έπρεπε να μας παρακαλάνε να παίρνουμε άδειες. Ακόμη και ο πιο σκληρός άνθρωπος μόλις θα δει φως ότι μπορεί να φτάσει εκεί, αλλά μπορεί, όχι ότι δεν θα γίνει, έχει κίνητρο, το κυνηγάει. Αυτό το πιστεύω για όλους. Αλλά και για όλους να μην είναι, ένα παιδί να καταφέρει να σωθεί, είναι κέρδος...».

«...αν ήταν δυνατόν θα ήθελα να παρακολουθώ μαθήματα εκτός. Δεν θα με ενοχλούσε να φορώ το βραχιολάκι. Για μένα είναι πολύ σημαντικό το να μπορούμε να βγαίνουμε

έξω για εκπαιδευτικούς λόγους, πέρα από τους άλλους λόγους. Για το λόγο αυτό φέτος έχω σκοπό να δώσω κάποιες εξετάσεις, να ζαναδώσω πανελλήνιες και εάν τα καταφέρω να σπουδάζω έξω...».

«...θα το ήθελα πάρα πολύ να πηγαίνω και έξω να παρακολουθώ μαθήματα του Ι.Ε.Κ. Ποιος δεν θα το ήθελε; Το βραχιολάκι δεν με απασχολεί. Και ούτε θα με πείραζε να με ρωτούν διάφορα. Θα τους εξηγούσα για ποιο λόγο είμαι μέσα αδικώς αλλά καθόλη αυτή διάρκεια μπόρεσα να σπουδάσω. Ούτε καν θα σκεπτόμουν ότι βγαίνω έξω ελεγχόμενος. Είναι όλο το κομμάτι μαζί. Είναι η αλλαγή της ψυχολογίας, η ψυχοσύνθεσή σου, είναι το πόσο καλύτερος γίνεσαι σε πολλούς τομείς όχι μόνο για τον εαυτό σου, σε πολλά κομμάτια...».

«...θα ήθελα να βγαίνω έξω για μαθήματα. Δεν θα με πείραζε να είμαι ελεγχόμενος ούτε και να με ρωτούν διάφορα. Τι να μας πειράζει; Έχουμε τραβήξει τόσα. Έχουμε κάτσει μπροστά σε δικαστές, εισαγγελείς, ανακριτές, μας έχει κρίνει πολύς κόσμος. Να με κρίνει ένας μαθητής δεν με ενοχλεί εμένα. Όταν βγει κάποιος έξω αλλάζουν οι παραστάσεις. Σκέπτεται αλλιώς και αυτό υπερισχύει. Ποιος δεν θα θέλει να βγει έξω για πέντε ώρες και να ζαναμπεί; ...».

«...τον πρώτο μήνα που ήμουν εδώ έδωσα για την ανωτέρα Καλών Τεχνών, αλλά δεν είχα χρονικά περιθώρια για προετοιμασία. Έχω κάνει λοιπόν την προσπάθειά στο κομμάτι αυτό να μπορώ να βγω έξω με άδεια και να παρακολουθώ μαθήματα. Το να κάνω μαθήματα με συμμαθητές και όχι με συγκρατούμενους θα ήταν πολύ ωραίο, γιατί αν κάτι μπορεί να συμπληρώσει αυτό που αισθάνομαι όταν μιλώ με τον καθηγητή όταν κάνω μάθημα, είναι αυτό. Θεες να πάρεις παραστάσεις και, δυστυχώς, εδώ έχουμε όλοι ίδιες παραστάσεις. Οπότε μια διαφορετικότητα, κάποιος ερεθισμός, κάποια έμπνευση θα ήταν πολύ ωραίο. Το να είμαι ελεγχόμενος έξω; Είναι μικρό το τίμημα. Ένα βαρίδι το πόδι μου που είναι το gps μπροστά σε αυτά που θα αποκομίσω, βάζοντάς τα σε μια ζυγαριά, είναι μικρό το κακό. Αν είχα κάνει ίσως ένα ειδικό έγκλημα, ένα φόνο, ένα βιασμό, που να έχει κάποιο παθόντα, ίσως να το σκεφτόμουνα δεύτερη φορά να έβγαινα έξω για μάθημα, μπορώ να καταλαβαίνω αυτούς τους ανθρώπους που κουβαλούν ένα πραγματικό βάρος που έχει και πρόσωπο. Εγώ δεν ανήκω σε αυτή την κατηγορία...».

«...εδώ κάνουμε τα μαθήματα, δεν έχουμε κανένα πρόβλημα. Μπορεί και να ωφελούσε, δεν ξέρω. Εδώ νομίζω γίνεται εντάξει το μάθημα. Δεν χρειάζεται να βγω έξω, να κάνω τι; ...».

«...είναι πολύ ωραίο να παρακολουθείς μαθήματα έξω. Επειδή έχουν βγει και άλλα παιδιά μου έχουν πει ότι δεν τους ρωτάνε και το βραχιολάκι δεν φαίνεται γιατί το βάζεις στο πόδι και το καλύπτεις με το τζιν ή με φόρμα. Προφανώς θα με ρωτούσαν γιατί είναι η περιέργεια του ανθρώπου αλλά δεν με απέτρεπε αυτό. Το ότι έχεις την πολυτέλεια να βγεις έξω από τη φυλακή, κανείς δεν νομίζω να πει καλύτερα να μείνω στη φυλακή...».

«...θα ήθελα να πηγαίνω έξω για μαθήματα. Δεν ντρέπομαι που είμαι φυλακή, άλλοι έξω έχουν κάνει χειρότερα πράγματα. Σίγουρα θα βοηθούσε γιατί μετά μπαίνεις και με άλλον αέρα στη φυλακή...».

3.4.6. Συμμετοχή σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα

Στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού, με την υπ' αριθμόν 80290/6-11-2014 απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εγκρίθηκε η υλοποίηση εκπαιδευτικού σεμιναρίου με τίτλο «Θέματα λογοτεχνικής, κινηματογραφικής, μουσικής και θεατρικής παιδείας», στο πλαίσιο λειτουργίας «Λέσχης Ανάγνωσης», που έχει εγκριθεί με τη με αριθμό 154810/16-12-2009 απόφαση του προαναφερόμενου Υπουργείου. Σκοπός της αποτελεί η δημιουργική απασχόληση των κρατουμένων και η μείωση των συνεπειών του εγκλεισμού στην προσωπικότητά τους. Όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται στο εν λόγω κατάστημα κράτησης απευθύνονται σε όλο τον πληθυσμό της φυλακής, ανεξαρτήτως πτέρυγας, εθνικότητας, γλώσσας, μορφωτικού επιπέδου κλπ. Στην ομάδα «Θεατρικό Εργαστήρι» συμμετέχουν περίπου είκοσι (20) κρατούμενοι, υπό την καθοδήγηση του σκηνοθέτη Στρατή Πανούριου και τη συνεργασία του Εθνικού Θεάτρου. Στην ομάδα «Μουσικό Εργαστήρι» συμμετέχουν περίπου τριάντα (30) κρατούμενοι, με τη συνεργασία της Εθνικής Λυρικής Σκηνής. Επίσης, λειτουργεί το «Εικαστικό Εργαστήρι», με δεκαπέντε (15) μέλη και συμμετοχές έργων σε τρεις εκθέσεις ζωγραφικής και η «Ομάδα Κινηματογράφου», με είκοσι πέντε (25) συμμετέχοντες (Αρχείο Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού). Τις παραπάνω ομάδες συντονίζουν δύο κοινωνιολόγοι του καταστήματος κράτησης. Την επιβεβαίωση της επιθυμίας για μάθηση, η ερευνήτρια επιχείρησε να διερευνήσει θέτοντας στους καταρτιζόμενους το ερώτημα της συμμετοχής τους ή μη σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα και, σε καταφατική περίπτωση, ποια είναι αυτά. Ελάχιστοι ήταν αυτοί που δήλωσαν ότι δεν συμμετέχουν καθότι ο χρόνος δεν επαρκεί

εξαιτίας της εργασίας εντός του καταστήματος κράτησης και της παράλληλης φοίτησης στο Ι.Ε.Κ. Κατά τις πρωινές ώρες βρίσκονται στο χώρο εργασίας τους και τις απογευματινές παρακολουθούν τα μαθήματα, έως να επιστρέψουν στο κελί τους. Μόνο ένας εξ αυτών ανέφερε ότι, ενώ συμμετείχε στη μουσική ομάδα, στη θεατρική δεν το επέλεξε για προσωπικούς λόγους, τους οποίους και ανέπτυξε. Η γενική άποψη των συμμετεχόντων είναι ότι όλα τα προγράμματα που υλοποιούνται μέσα στη φυλακή, έχουν αναμφίβολα εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερη σημασία έχει να αναφερθεί ότι η παρακολούθηση των ομάδων αυτών (μουσικής, θεάτρου κ.λπ.) δεν επιβραβεύεται με μεροκάματα. Καθίσταται, επομένως, αντιληπτό ότι επιλέγονται για τη χαρά της δημιουργίας και την ψυχική ανάταση των ιδίων. Πιθανότατα στην επιλογή τους αυτή να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο η συνεργασία του καταστήματος κράτησης με φορείς με στοιχεία επαγγελματισμού, όπως το Εθνικό Θέατρο και η Εθνική Λυρική Σκηνή.

«...είμαι και στη θεατρική και στη μουσική ομάδα. Ανεβάζουμε παραστάσεις με το Εθνικό Θέατρο. Τώρα κάνουμε το έργο “Οικόπεδα με θέα” του Ντέιβιντ Μάμετ. Έχουμε ένα χώρο, εκεί που γίνονται οι παραστάσεις, και βρισκόμαστε δύο φορές τη βδομάδα, ένας σκηνοθέτης και ένας ηθοποιός του Εθνικού και συνεργαζόμαστε...».

«...μαθαίνουμε όργανα από το μηδέν. Εγώ ήξερα λίγο μουσική, αλλά στην ορχήστρα έμαθα ηλεκτρικό μπάσο που δεν είχα ξαναπιάσει στη ζωή μου. Δώσαμε εδώ συναυλία...».

«...υπάρχουν και άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα, μουσικά προγράμματα, θεατρικά προγράμματα. Συμμετέχω και στο θεατρικό στην παρούσα φάση. Στο μουσικό συμμετείχα πέρσι. Έπαιζα μπάσο, που δεν ήξερα από πριν και το έμαθα μέσα. Φέτος δεν έχει ξεκινήσει ακόμα το μουσικό. Θα ήθελα να μάθω πιάνο ή αρμόνιο...».

«...εγώ δεν παρακολουθώ κάποιο άλλο πρόγραμμα. Έχω περάσει από πανελλήνιες στην Κοζάνη σε ΤΕΙ και προσπαθώ να μεταγραφώ εδώ...».

«...εγώ δεν παρακολουθώ άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα γιατί δουλεύω στο τυπογραφείο. Θα ήθελα όμως...».

«...υπάρχουν εδώ μέσα πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα αλλά εγώ για λόγους αδειών δεν παρακολουθώ. Το θεατρικό είναι το πιο ωραίο πρόγραμμα που υπάρχει μέσα στη φυλακή αυτή τη στιγμή και έχει ανεβάσει εξαιρετικά έργα. Απίστευτα έργα και τα έχω δει και τα δύο...».

«...είχαμε διάφορα άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έχει τύχει να συμμετέχω. Για παράδειγμα είχαμε τμήμα με σενάριο και κινηματογραφικό στυλ, ας πούμε και γυρίσαμε και δύο ταινίες μικρού μήκους, οι κρατούμενοι και με έναν διάσημο ηθοποιό...».

«...εγώ, από την πρώτη στιγμή που μπήκα εδώ μέσα, μπήκα στη θεατρική ομάδα, που διαπρέπουμε ακόμα. Πέρσι έπαιξα έναν απλό ρόλο στο έργο του Τσέχοφ “Θάλαμος 6” και στη φετινή θεατρική παράσταση, στο έργο του Ντέιβιντ Μάμετ “Οικόπεδα με θέα”. Το έχουνε γυρίσει και σε ταινία με τον Αλ Πατσίνο πρωταγωνιστή. Η κα Γιολάντα η κοινωνιολόγος μας και ο κ. Στρατής Πανούριος, που είναι ο σκηνοθέτης μας βοηθάνε πάρα πολύ. Κάνουμε αυτή την παράσταση με το Εθνικό Θέατρο. Δεν θα γινόταν τίποτα εάν δεν υπήρχε το Εθνικό Θέατρο. Εγώ σε αυτή την παράσταση έχω έναν από τους πρωταγωνιστικούς ρόλους. Κάνει πάρα πολύ καλό και αυτό το κομμάτι. Έχουμε να κάνουμε με ανθρώπους που έχουν τελειώσει πανεπιστήμια, τέχνες, ξέρουν από φιλοσοφία, ξέρουν διάφορα. Είναι εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ανοίγει ορίζοντες. Παρακολουθώ και τη μουσική και ήμουν και στη συναυλία που δώσαμε πέρσι. Έπαιξα πιάνο και αρμόνιο. Δεν ήξερα καθόλου και όμως έμαθα κάποιες νότες εδώ. Μας έκαναν μάθημα τρεις κοπέλες από τη Λυρική Σκηνή...».

«...είναι πολύ ωραία στη θεατρική ομάδα. Πέρσι συμμετείχα και ανεβάσαμε και δύο παραστάσεις. Τώρα δεν δήλωσα συμμετοχή γιατί είναι να αποφυλακισθώ...».

«...και η θεατρική ομάδα είναι ένα πολύ ωραίο κομμάτι, που έχει εξελιχθεί με τον καιρό. Τώρα ήρθα από πρόβα δίπλα από την δίπλα αίθουσα. Είναι εκπαιδευτική δραστηριότητα. Μαθαίνεις το πώς να συμπεριφέρεσαι, το πώς να μιλάς, μαθαίνεις το που πρέπει να σταματήσεις. Είναι διαφορετικό να έρχεσαι στο θέατρο και να μιλάς με τον κόσμο, να σου λένε διάβασε αυτό ή κάνε κάποιες ασκήσεις, που αυτό σε βοηθάει και στη ζωή. Εμένα με έχει βοηθήσει, με έχει ηρεμήσει και μετά η ανταμοιβή είναι ότι μαθαίνεις αυτό που παίζεις και έρχονται οι δικοί σου και σε βλέπουν. Είναι εκπαιδευτικό πρόγραμμα γιατί παράγεις έργο μέσα στη φυλακή. Πήγα και στο μουσικό πρόγραμμα και έμαθα άρπα, που δεν ήξερα πριν. Γι’ αυτό και το μουσικό είναι εκπαιδευτικό και αυτό...».

«...σε όποιο πρόγραμμα μπορώ πηγαίνω. Πήγα και μουσική. Παίξαμε με κρουστά, ξυλάκια κ.λπ. Συμμετείχα στην πρώτη συναυλία, που είχε έρθει και πολύ κόσμος στο προαύλιο του αρχιφυλακείου. Στο θέατρο δεν πήγα γιατί δεν μπορώ να υποκριθώ ότι είμαι κάποιος άλλος...».

3.4.7. Παρεχόμενος τίτλος από το Ι.Ε.Κ., κοινωνική και οικονομική επανένταξη

Εξίσου καίριες απαντήσεις για την έρευνα δόθηκαν από τους συμμετέχοντες στο ερώτημα για την ύπαρξη ή μη σχέσης μεταξύ του παρεχόμενου από το Ι.Ε.Κ. τίτλου και της κοινωνικής και οικονομικής τους επανένταξης. Οι περισσότεροι αποδέχτηκαν ότι επικρατεί μια γενικότερη προκατάληψη στην κοινωνία για τους κρατούμενους, η οποία τροχοπεδεί την προσπάθεια που καταβάλλουν με σκοπό να επανενταχθούν, σε κοινωνικό επίπεδο και σε οικονομικό επίπεδο. Ωστόσο, θεωρούν, και ρητά το αναφέρουν, ότι ο τίτλος θα αξιοποιηθεί σημαντικά στην καταβαλλόμενη προσπάθεια, με τρόπους που ποικίλουν. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένοι πιστεύουν ότι θα μπορέσουν, αφού ολοκληρώσουν την κατάρτιση, να χρησιμοποιήσουν τον τίτλο για ανεύρεση εργασίας, δεδομένου ότι, στις ημέρες μας, να είσαι απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δεν επαρκεί. Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι η κοινωνία θα εκτιμήσει την προσπάθεια που έκαναν κατά τη διάρκεια της κράτησής τους για απόκτηση καινούριων γνώσεων και δεξιοτήτων και για την αυτοβελτίωσή τους, ενώ ελάχιστοι δήλωσαν ότι δεν μπορούν να γνωρίζουν την επενέργεια του τίτλου στην ευρύτερη επανένταξή τους. Από κάποιον εκ των συμμετεχόντων τονίστηκε ιδιαίτερα ότι η απόκτηση του τίτλου οπωσδήποτε πρέπει να συνδυαστεί με μέτρα, τα οποία και ανέπτυξε, προκειμένου να ενισχυθεί η προσπάθεια επανένταξης και να καταστεί αποτελεσματική.

«...βεβαίως βοηθάει ο τίτλος γιατί τώρα πια να είσαι απόφοιτος λυκείου δεν μετράει, θέλει και κάτι παραπάνω. Αλλά και τα παραπάνω να έχεις πάλι είναι δύσκολο στην αγορά εργασίας. Με το Ι.Ε.Κ. τουλάχιστο παίρνεις ένα χαρτί αν το τελειώσεις και ξέρεις ότι έχεις κάποια δυνατότητα να πας κάπου και να μην ξανακυλήσεις στην παρανομία. Άμα θες μπορείς να αλλάξεις τη ζωή σου με αυτό. Η μόρφωση πάντα συμβάλλει. Ο κόσμος είναι περίεργος. Το να ξέρουν ότι είσαι πρώην κρατούμενος δεν βοηθάει πάρα πολύ. Απλά με το Ι.Ε.Κ. και τη μόρφωση έχεις κάποια πράγματα να συζητήσεις περαιτέρω και να ανοίξεις διαφορετικά θέματα. Να πεις ότι, παρόλο το ότι ήσουν κρατούμενος, ο χρόνος πέρασε διαφορετικά. Δεν κάθισες και είπες απλά είμαι στη φυλακή...».

«...έχω δει παιδιά που το συνέχισαν έξω. Αποφυλακιστήκαν και το τελειώσανε, ενώ όταν ξεκίνησαν εδώ μέσα δεν ήξεραν ότι θα τους κέντριζε το ενδιαφέρον...».

«...δεν ξέρω αν θα με βοηθήσει, γιατί σαν γραφίστας δύσκολα βρίσκεις δουλειά. Να με βοηθήσει να βρω δουλειά συγκεκριμένη δεν νομίζω, αλλά θα μου ανοίξει πόρτες...».

«...δεν ξέρω εάν θα με βοηθήσει ο τίτλος στην κοινωνική μου επανένταξη. Οι άνθρωποι που δεν έχουν περάσει την πόρτα της φυλακής, δεν μπορούν να καταλάβουν. Υπάρχει μια κατάρρα που κουβαλάει όλος ο κόσμος. Εγώ όμως έχω άλλα θέματα γιατί είχα μπλέξει με ναρκωτικά (πιο πολύ κοκαΐνη) και ακόμα δεν με ενδιαφέρει πώς με κοιτάει ο άλλος...».

«...δεν νομίζω ότι ο τίτλος από το Ι.Ε.Κ. θα βοηθήσει, αλλά εγώ θα το κρατήσω, γιατί ποτέ δεν ξέρεις. Κρίση υπάρχει και ένας τίτλος είναι πάντα ένας τίτλος...».

«...αν κάτι μπορεί να βοηθήσει είναι η εκπαίδευση. Αν κάποιος πιστεύουν ότι μέσα από αυτά τα ιδρύματα δεν εκδικούνται αλλά σωφρονίζονται, γιατί αυτοί το λένε, εγώ μπορώ να μην το αποδέχομαι, το πρώτο που έχουν να κάνουν είναι να δώσουν εκπαίδευση. Αν δεν κάνουν αυτό θα πρέπει να ντρέπονται. Και το λέω ευθαρσώς...».

«...ένα τελευταίο στάδιο που πρέπει να βοηθηθεί είναι να υπάρχουν σημεία επανένταξης για τους κρατούμενους που εκπαιδεύονται και γενικά για όλους τους κρατούμενους. Μέσω εταιρειών, μέσω προγραμμάτων και επιδοτήσεων. Αυτό είναι το μόνο πρακτικό μέσο. Ακούγεται λίγο λαϊκό και δεν μου αρέσει. Θα ήθελα να είναι λίγο πιο κοινωνικό, παρά τόσο πρακτικό, θα προτιμούσα να θέλει ένας εργοδότης να βοηθήσει, να πει θα προσλάβω πέντε κρατούμενους. Να σου πει κάποιος μόλις βγεις θα πας εκεί για δουλειά. Ή να σου πουν βγες ένα χρόνο για δουλειά. Όχι όμως δουλειά, πάρε τρία κατοστάρικα για να δουλεύεις δέκα ώρες! Κανονικά. Πόσο πληρώνεσαι εσύ, θα πληρωθώ και εγώ. Να νιώσει ίσος ο άλλος...».

«...Το Ι.Ε.Κ. είναι κάτι εξαιρετικό. Το μεγάλο αντίκτυπο πιστεύω που μας κάνουν έξω στην κοινωνία, δεν ξέρω πώς να το θέσω, είναι ο ορισμός του κρατουμένου, του φυλακόβιου. Όταν θα αποφυλακισθώ εγώ, σκέπτομαι το μετά, πώς θα με αντιμετωπίζει ο κόσμος. Πού με είχαν δείξει και τα κανάλια, που μου έβγαλαν άσχημο όνομα, που με ξεφτιλίσανε. Πού είχα μια πολύ καλή δουλειά και κύρος, πού είχα ένα πεντακάθαρο κούτελο και έβγαινα έξω στην περιοχή μου. Αυτό θα βοηθήσει στην επανένταξή μου σίγουρα. Εμένα με ενδιαφέρει πιο πολύ η ένταξή μου στην κοινωνία παρά το οικονομικό κομμάτι. Μπορεί δηλαδή να καταλήξω να δουλέψω και ένα delivery ή σαν βοηθός μάστορα...».

«...εμείς πιστεύουμε ότι ο τίτλος από το Ι.Ε.Κ. θα μας βοηθήσει για κοινωνική και οικονομική επανένταξη. Εξαρτάται όμως και ποιον θα βρεις απέναντι. Πώς θα το

δεχθεί και ο άλλος. Συνήθως αυτοί που είναι στο Ι.Ε.Κ. είναι πιο μορφωμένοι. Αυτοί που μπορεί να υποτροπιάσουν είναι από άλλες βαθμίδες, γυμνασίου κ.λπ. Στο Ι.Ε.Κ. είναι λίγο πιο σοβαρά τα παιδιά. Δεν είναι δύσκολο να υποτροπιάσουν, τίποτα δεν είναι δύσκολο, αλλά είναι πιο μικρές οι πιθανότητες...».

«...κοινωνικά θα με βοηθήσει ο τίτλος. Εδώ μέσα αντί να αφήνω τον καιρό να περνάει έτσι κάνω κάτι που μου άρεσε να κάνω και τον καιρό που ήμουν ελεύθερος, στο δικό μου τον τομέα...».

«...προφανώς θα με βοηθήσει ο τίτλος στην επανένταξή μου μετά την αποφυλάκιση. Σίγουρα υπάρχει προκατάληψη...».

«...τον τίτλο δεν θα τον χρησιμοποιήσω όταν βγω γιατί έχω δουλειά. Αλλά ό,τι μαθαίνεις είναι χρήσιμο, σαν γνώση. Και από κοινωνική άποψη πάλι υπερήφανος για τον εαυτό μου θα είμαι και αυτό θα με βοηθήσει...».

«...τον τίτλο μπορώ να τον χρησιμοποιήσω στη δουλειά των γονιών μου...».

3.4.8. Προβλήματα και Προτάσεις για την εύρυθμη λειτουργία του Ι.Ε.Κ.

Η ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας σηματοδοτήθηκε με το ερώτημα για την ύπαρξη ή μη προβλημάτων στη λειτουργία του Ι.Ε.Κ. και για προτάσεις των καταρτιζόμενων για βελτίωση, που προκύπτουν από τα βιώματά τους κατά την παρακολούθηση των μαθημάτων. Καθώς όλοι αποδέχτηκαν την επάρκεια των καθηγητών, αναφέρθηκαν εντονότατα στην έλλειψη υλικών, απαραίτητων για την ολοκλήρωση των μαθημάτων, όπως μολύβια, χάρακες, μπλοκ κ.λπ. Υπενθυμίζεται πως σε σχετική ερώτηση για τη σχέση των εγκλείστων με τους καθηγητές είχε λεχθεί ότι, συχνά οι τελευταίοι με τη Διευθύντρια του Ι.Ε.Κ. τους προμηθεύουν με τα απαραίτητα υλικά με δικές τους δαπάνες. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές κρίνονται εξίσου απαραίτητοι για την πρακτική εφαρμογή της διδακτέας ύλης συγκεκριμένων μαθημάτων και το ίδιο σημαντική κρίνεται από τους συμμετέχοντες η ύπαρξη δυνατότητας χρήσης του διαδικτύου. Ένα άλλο πρόβλημα που τονίστηκε είναι εκείνο των απουσιών. Ειδικότερα, καθώς το υπό μελέτη Ι.Ε.Κ. ακολουθεί τους κανόνες που ισχύουν για όλα τα Δημόσια Ι.Ε.Κ., υπάρχει συγκεκριμένο όριο απουσιών, που, στην περίπτωση που ξεπεραστεί, ο καταρτιζόμενος υποχρεώνεται να διακόψει τη φοίτησή του. Ήδη, όμως, έχει γίνει αναφορά στις ιδιαίτερες συνθήκες που βιώνουν οι κρατούμενοι, οι οποίες εκτός από τις ψυχοπνευματικές είναι και πρακτικές. Ειδικότερα, υπάρχει η πιθανότητα, την ώρα διδασκαλίας ο κρατούμενος να βρίσκεται

στην εργασία του μέσα στη φυλακή ή ακόμα η ώρα διδασκαλίας να συμπίπτει με την ώρα του επισκεπτηρίου, με αποτέλεσμα να μην εμφανισθεί έγκαιρα στην αίθουσα και να χρεωθεί με απουσία. Εξαιτίας της δυσκολίας στη συνεννόηση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, για τη διευθέτηση του θέματος των απουσιών στα καταστήματα κράτησης, εγκυμονεί ο κίνδυνος της διακοπής της κατάρτισης του κρατουμένου. Επιπρόσθετα, έγινε αναφορά στην ανάγκη προαυλισμού των κρατουμένων, η οποία δεν καλύπτεται πλήρως λόγω των ωραρίων λειτουργίας του Ι.Ε.Κ. Σχετικά με τις προτάσεις που είχαν να κάνουν οι κρατούμενοι, εκτός από την επίλυση του θέματος των απουσιών, όπως ανωτέρω περιγράφηκε, την παροχή υλικών για τη διευκόλυνση της διδασκαλίας και πιθανόν τη μείωση των διδακτικών ωρών, προκειμένου να προλαβαίνουν τον προαυλισμό, ιδιαίτερη μνεία έγινε στην ίδρυση Ι.Ε.Κ. σε περισσότερα καταστήματα κράτησης και δημιουργία νέων ειδικοτήτων στα υπό λειτουργία, με στόχο την διεύρυνση των επιλογών των κρατουμένων. Αρκετοί από τους συμμετέχοντες βρίσκουν ενδιαφέρουσα και την αύξηση των κινήτρων για την παρακολούθηση των μαθημάτων. Πιο αναλυτικά:

«...οι καθηγητές στο Ι.Ε.Κ. μια χαρά είναι. Το θέμα των υλικών υπάρχει. Δεν έχουμε. Πήραμε μολύβια το πρώτο εξάμηνο και περιμένουν ότι θα έχουμε μολύβια μετά από ενάμιση χρόνο. Πήραμε ένα φάκελο με ένα μπλοκ και πέντε μολύβια, μια ζύστρα πλαστική, μια γόμα και πέντε ζύλινα χρώματα και αυτά είναι από το πρώτο εξάμηνο. Δεν ξαναλάβαμε ποτέ υλικό...».

«...υπήρξε ένα πρόβλημα με τις απουσίες, που τελικά λύθηκε. Τα υπόλοιπα είναι καλά. Μπορεί λίγο να μείωνα τις ώρες, να μην τελειώνουμε τα μαθήματα στις επτά παρά για να προλαβαίνουμε το προαύλιο. Ή ίσως να κάναμε ένα διάλειμμα. Στην ακτίνα έχει μεγάλο προαύλιο, που χάνεται το μάτι σου...».

«...το μόνο που λείπει στο Ι.Ε.Κ. είναι τα υλικά. Η πρώτη ύλη των μαθημάτων λείπει ή είναι πολύ λίγη. Χρειαζόμαστε ένα χάρακα, τον επιστρέφουμε πίσω για την επόμενη φορά. Ό,τι μπορεί ο καθένας του το φέρνουν οι δικοί του απέξω. Εγώ κάτι μαρκαδοράκια, κάτι διαβήτες τα έχω πάρει από έξω...».

«...δεν έχουμε υπολογιστές για να μας διδάξουν. Κάποιοι λειτουργούν και κάποιοι όχι. Δεν έχουμε υλικά. Σε έναν υπολογιστή δουλεύουμε 3 άτομα ταυτόχρονα...».

«...ένα πρόβλημα που βλέπω τελευταία είναι τα κομπιούτερ. Είναι λίγα, καθόμαστε σε ένα κομπιούτερ τρία άτομα. Στα υλικά είναι το πρόβλημα. Κάτι άλλο δεν υπάρχει...».

«...από τη στιγμή που υπάρχει ένας θεσμός εκπαίδευσης που λέγεται Ι.Ε.Κ., εντός των καταστημάτων κράτησης με σκοπό το σωφρονισμό, την επανένταξη κ.λπ., σίγουρα πρέπει να ανοίξει τα φτερά του λίγο περισσότερο. Πρέπει να ιδρυθούν περισσότερες ειδικότητες, όσον αφορά στον κρατούμενο και τί θέλει να κάνει. Για παράδειγμα το τμήμα σκίτσου έγινε γιατί υπάρχει το τυπογραφείο, που μπορείς να κάνεις την πρακτική άσκηση. Η πρακτική άσκηση θα μπορούσε όμως να γίνει και σε μετέπειτα χρόνο για κάποιον. Θα μπορούσαν να γίνουν ειδικότητες που δεν είναι απαραίτητη η πρακτική εξάσκηση, όπως η πληροφορική, στην οποία σίγουρα θα μπορούσε να παραληφθεί. Η ειδικότητα που αφορά τη μαγειρική αφού υπάρχουν μαγειρεία. Ή κάτι που να αφορά κάτι σε συνεργεία, αφού εδώ υπάρχουν συνεργεία. Επομένως να μπορείς να κάνεις την πρακτική μέσα εδώ. Βέβαια υπάρχει μια παγίδα. Εάν δημιουργηθούν πολλές ειδικότητες δεν θα μπορούν να λειτουργήσουν τα τμήματα. Παρότι ο Κορυδαλλός έχει πολλούς κρατούμενους, αυτοί που έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στο δευτεροβάθμιο σχολείο είναι λίγοι. Γίνεται να γίνουν και άλλα τμήματα, αλλά δεν γίνεται να γίνουν πενήντα. Μπορούν να γίνουν άλλα τρία. Και άλλα δύο τμήματα θα ήταν επαρκή. Πέντε όμως δεν ήταν, αυτό θέλω να πω. Για τη μαγειρική πιστεύω θα υπήρχε ενδιαφέρον και είναι κάτι που είναι πιο βατό σε κάποιον, δηλαδή να μαγειρέψει από το να ζωγραφίσει. Το γειώνω λίγο αλλά αυτή είναι η πραγματικότητα. Εγώ για παράδειγμα δεν μπορώ να ζωγραφίσω. Δεν μπορώ να γράψω καλά καλά στρογγυλά γράμματα, είναι λες και γράφω με το πόδι. Και η πληροφορική θα μπορούσε να είναι μια άλλη ειδικότητα και η τεχνολογία των υπολογιστών. Δεν είναι δύσκολο. Θα μπορούσε να υπάρχει δυνατότητα διαδικτύου για φοιτητές σε αυτό το ιδιαίτερο περιβάλλον. Εγώ, που είμαι φοιτητής στην ΑΣΟΕ, έχω πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ποια η διαφοροποίηση για εμένα που είμαι σε ίδρυμα εκτός και σε κάποιον που είναι στο Ι.Ε.Κ.; Ούτως ή άλλως το διαδίκτυο εδώ μέσα είναι υπό όρους. Εγώ το χρησιμοποιούσα, μέσω του Συμβουλίου της Φυλακής, ελεγχόμενος από έναν κοινωνιολόγο...».

«...άλλο κομμάτι που θα έβαζα είναι η αύξηση των κινήτρων. Βασικά ένα είναι το κίνητρο για τον κρατούμενο. Είναι μια πυραμίδα που από κάτω έχει όλα τα υπόλοιπα. Είναι η πιο γρήγορη αποφυλάκιση. Εγώ είμαι άνθρωπος των υψηλών κινήτρων και ας είναι πιο μεγάλες οι συνέπειες όταν κάποιος δεν συνετιστεί...».

«...η έννοια του σωφρονισμού είναι η άδεια. Το πιο πετυχημένο μέτρο και κίνητρο. Θα έβαζα τα μεροκάματα να είναι παραπάνω, όπως είναι στις αγροτικές φυλακές. Τώρα

είναι ένα με μία, να γίνουν ένα με ενάμισο. Αλλά να σου λέει ότι με την απουσία το χάνεις...»

«...αν είχα δυνατότητα θα έκανα μια πρόσθεση όσον αφορά στο κομμάτι των επιλογών...».

«...έχουμε φτάσει σε σημείο, θα σου πω για πέρσι στο δεύτερο εξάμηνο, δεν είχαμε χαρτί για να δώσουμε εξετάσεις, κόλλες Α4 ή Α3, να σχεδιάσουμε κ.τ.λ.. Καταλήξαμε με κάποιες χορηγίες και κρατουμένων, να γράψουμε εξετάσεις. Είναι ένα πρόβλημα στο οποίο εμπλέκονται δύο υπουργεία, το Δικαιοσύνης και το Παιδείας, και είναι δύσκολη η συνεννόηση. Πρέπει να έχουμε υλικά, αυτό θα ήθελα...».

«...στο Ι.Ε.Κ. δεν έχουμε ύλη. Εγώ το ξέρω γιατί εγώ και δύο άλλα παιδιά, ήρθα να βοηθήσω την καινούρια διευθύντρια και είδαμε ότι όλα έχουν πάει πίσω. Η παραγγελία της ύλης πήγε πολύ πίσω. Υπάρχει φαντάζομαι δυσκολία στην επικοινωνία μεταξύ των δύο υπουργείων, του σχολείου, των αποθηκών. Και εμείς εδώ ως κρατούμενοι δεν φταίμε σε τίποτα που θέλουμε να κάνουμε δουλειά και δεν έχουμε ύλη και έχουμε μείνει με ένα μολύβι και ένα στυλό...».

«...νομίζω καλά τα πάει το Ι.Ε.Κ. Και οι καθηγητές ενδιαφέρονται και προσπαθούν και εμείς προσπαθούμε. Γενικά και σαν κράτος οικονομικά είμαστε κατά διαόλου. Τώρα προσπαθούμε και εμείς οι κρατούμενοι να συμβάλλουμε σε αυτό, να πάρουμε μόνοι μας πέντε μολύβια, με δικά μας έξοδα, όσοι έχουν την οικονομική άνεση. Τα μαζεύουμε τί χρειαζόμαστε, δηλαδή, τόσους χάρακες, τόσα μολύβια κ.λπ., για να τα πάρουμε και να ξεκινήσουμε...».

«...με τον εξοπλισμό έχει να κάνει κυρίως. Έχοντας κάνει παρόμοιου τύπου σπουδές, βρίσκω ότι ενώ ο εξοπλισμός και τα πράγματα έχουν εξελιχθεί στα χρόνια, εδώ απλώς έχουμε ένα mouse και έναν υπολογιστή. Δηλαδή στη δική μας περίπτωση λείπει πολύς εξοπλισμός που κάνει τη διαδικασία πιο περίπλοκη. Το πρόγραμμα που έχουμε είναι έκδοσης πριν από εννιά χρόνια. Οι υπολογιστές που χρησιμοποιούμε είναι, στην καλύτερη περίπτωση, για να εκτυπώσουμε ένα έγγραφο, μέχρι εκεί. Ενώ γενικά χρησιμοποιείται ψηφιακό στυλό για να σκισάρουμε στον υπολογιστή, εμείς ακόμα έχουμε το mouse. Δεν είναι εργαλεία γι' αυτή τη δουλειά. Και δεν μιλώ για ακριβό εξοπλισμό. Έχουμε παρωχημένο εξοπλισμό. Θα χρειαζόμασταν ένα δίκτυο στην τάξη, κάποιες γραφίδες που μπορούμε να σχεδιάσουμε, ένα υποτυπώδες σκάνερ και ένα προτζέκτορα. Έχουμε βέβαια έναν αλλά είναι για όλα τα τμήματα...».

«...ξέρω ότι είναι οικονομικό το πρόβλημα που δεν έχουμε εξοπλισμό, αλλά ειδικά για τους γραφίστες, εάν θέλουμε όταν θα βγει κάποιος έξω και να απασχοληθεί σε αυτό και να ανταποκριθεί, θα έπρεπε να υπήρχε ένας πρότυπος υπολογιστής. Σε αυτόν θα βλέπαμε το πώς γίνεται το επάγγελμα έξω, με ποιους όρους δουλεύουν έξω...».

«...θα ήταν καλό να υπάρξουν και άλλες ειδικότητες. Με τον ίδιο εξοπλισμό που υπάρχει θα μπορούσαμε να βγάζουμε λογιστές, φοροτεχνικούς, πιθανόν και με τουριστικά επαγγέλματα θα μπορούσαμε να ασχοληθούμε...».

«...νομίζω λειτουργεί σωστά το Ι.Ε.Κ. Απλώς πρακτική δεν μπορούμε να κάνουμε στους υπολογιστές. Δεν ξέρω γιατί όμως. Χρειάζεται να εξασκηθείς και μετά το μάθημα. Περισσότερες ελεύθερες ατομικές ώρες στον υπολογιστή θα ήθελα...».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

4.1. Συμπεράσματα

Με την παρούσα εργασία επιχειρείται να εξετασθεί το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού των κρατουμένων και ο ρόλος της Διά Βίου Μάθησης και Εκπαίδευσης, ως πολιτική κοινωνικής επανένταξης των ενήλικων κρατουμένων στην ελληνική κοινωνία.

Σκοπός της έρευνας, με την εφαρμογή ποιοτικών μεθοδολογιών και χρησιμοποιούμενο μέσο συλλογής στοιχείων την ημι-δομημένη συνέντευξη από τους κρατουμένους του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού, είναι να καταδειχθεί η ύπαρξη ή μη σχέσης μεταξύ της κατάρτισής τους στο Ι.Ε.Κ., και της εν γένει εκπαίδευσης, με την οικονομικοκοινωνική τους επανένταξη.

Αρχικά, παρατηρείται ποικιλία στο προφίλ των καταρτιζόμενων του Ι.Ε.Κ. Τα μαθήματα παρακολουθούν κρατούμενοι διαφόρων ηλικιών, από την πρώτη εικοσαετία, που είναι πιο κοντά στα στοιχεία της μάθησης, μέχρι και την ηλικία των εξήντα ετών, γεγονός που ενισχύει την έννοια της διά βίου μάθησης. Ο εγκλεισμός δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και την απόκτηση περαιτέρω δεξιοτήτων και γνώσεων, ακόμη και από άτομα που έχουν απομακρυνθεί ηλικιακά τόσο από την εκπαίδευση όσο και από τον τρόπο διδασκαλίας. Αντιθέτως, για τα νεότερα άτομα υπάρχει ακόμα δεσμός με την εκπαίδευση αλλά και εξοικείωση με τη διαδικασία της μάθησης, αφού έχουν αποφοιτήσει προσφάτως από το σχολείο ή είναι ήδη σπουδαστές - φοιτητές. Γι' αυτούς λειτουργεί η παρακολούθηση των μαθημάτων ως συνέχιση της εκπαιδευτικής πορείας τους προ του εγκλεισμού τους. Για τους μεγαλύτερους ηλικιακά η παρεχόμενη γνώση θα συντελέσει και στη διαδικασία της επανένταξής τους, αφού τους κρατά ενεργούς ατομικά και κοινωνικά, βοηθώντας την αυτοβελτίωσή τους μέσω της προσωπικής τους εξέλιξης.

Σε συνέχιση της ανάλυσης των προσωπικών στοιχείων αναφορικά με την έρευνα, η οικογενειακή κατάσταση των κρατουμένων, και ιδίως των εγγάμων, είναι αδιάφορη για την κατάρτισή τους στο Ι.Ε.Κ., καθώς δεν επιβαρύνονται με σχετικές υποχρεώσεις που και θα δυσχέραιναν την παρακολούθηση (αξιοποίηση χρόνου με την οικογένεια). Επιπλέον, κανένας από τους ερωτηθέντες δεν συνδέει την κοινωνική

του επανένταξη μέσω της εκπαίδευσης με την οικογενειακή του κατάσταση, δηλαδή ότι θα τον βοηθήσει στην αντιμετώπιση οικογενειακών προβλημάτων.

Στην έρευνα δεν έπαιξε ρόλο η αιτία για την οποία κρατούνταν οι καταρτιζόμενοι ούτε και η υπηκοότητα, αφού τυπικό κριτήριο για την εγγραφή στο Ι.Ε.Κ. αποτελούσε το απολυτήριο Λυκείου.

Η ποινική τους κατάσταση, κατά την περίοδο που διεξάγεται η έρευνα, διαμορφώνεται ως εξής: οκτώ (8) είναι υπόδικοι – προσωρινά κρατούμενοι ενώ στους λοιπούς έχουν επιβληθεί ποινές κάθειρξης έως και ισόβια και ο χρόνος εγκλεισμού κυμαίνεται από είκοσι επτά μήνες έως και οκτώ έτη, ενώ κάποιιοι από αυτούς προβλέπεται να αποφυλακισθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Συνάγεται, λοιπόν, ότι η απόφαση των συμμετεχόντων να παρακολουθήσουν την κατάρτιση στο Ι.Ε.Κ. δεν σχετίζεται με την ποινική τους κατάσταση. Η επιλογή συγκεκριμένου τμήματος του Ι.Ε.Κ. συχνά δεν αποτελεί προσωπική επιλογή των κρατουμένων, αντίθετα, υποχρεωτική, καθώς η έναρξη εκάστου εξ' αυτών είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων, όπως ο αριθμός των αιτήσεων. Επομένως, δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα σχετικό με τις αιτίες επιλογής.

Στο ασφυκτικό περιβάλλον της φυλακής, η παρουσία των κρατουμένων στην αίθουσα διδασκαλίας και η εκπαιδευτική διαδικασία, τους προσφέρει ένα παράθυρο επικοινωνίας, αποφορτίζοντάς τους από τη δυσμενή κατάσταση του εγκλεισμού. Αίσθημα ασφάλειας και σταθερότητας γεννά η απομάκρυνσή τους από την ακτίνα (πτέρυγα) και από το κελί. Ο χώρος διδασκαλίας αποκτά διάσταση συνδέσμου με μια έκφανση της κοινωνίας και δη αυτήν μιας τυπικής τάξης ενός σχολικού περιβάλλοντος. Η επανασύνδεσή με την εκπαιδευτική διαδικασία τους προσφέρει τη χαρά της δημιουργίας, μετατρέποντας όλα τα δυσάρεστα συναισθήματα που τους διακατέχουν (άγχος, αγωνία, φόβο κλπ) σε ωριμότητα, ευθύνη, αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση. Παράλληλα, η προσπάθεια ανταπόκρισης στις απαιτήσεις των μαθημάτων, είτε μέσω της μελέτης είτε μέσω των εργασιών μετά το πέρας της διδασκαλίας ενισχύει την καταβαλλόμενη προσπάθεια για «απόδραση» από το δυσάρεστο περιβάλλον της φυλακής.

Οι σχέσεις των καταρτιζομένων και των συγκρατουμένων τους, αναφορικά με την παρακολούθηση των μαθημάτων, δεν παρουσιάζουν κάποια ιδιομορφία διαφορετική του γενικότερου κλίματος της φυλακής. Σε γενικές γραμμές, όμως, παρατηρείται θετική αντίδραση των λοιπών εγκλειστών στο πρόσωπο αυτών που

παρακολουθούν μαθήματα στο Ι.Ε.Κ., ίσως με μια υποκρυπτόμενη επιθυμία συμμετοχής και των ίδιων σε παρόμοια προγράμματα. Ελάχιστες φορές παρουσιάζονται αντιδράσεις εν είδει πειράγματος ή χλευασμού, αλλά σε καμία περίπτωση δεν επηρεάζουν τον καταρτιζόμενο. Η σχέση καθηγητών και κρατουμένων είναι οριοθετημένη, προκειμένου να διατηρηθούν οι αρμόζουσες ισορροπίες. Τα όρια, βέβαια, αυτά δεν είναι απόλυτα και απαραβίαστα, προσαρμόζονται ανά περίπτωση και λειτουργούν παράλληλα με σχέσεις οικειότητας και αλληλοεμπιστοσύνης. Ο συγχρωτισμός με τους καθηγητές του Ι.Ε.Κ. επενεργεί μόνο ευεργετικά στην προσωπικότητα των κρατουμένων, αποτελώντας τα μάτια τους για τον κόσμο έξω από τα κάγκελα. Οι διδάσκοντες, με πλήρη κατάρτιση και επάρκεια, δείχνοντας ιδιαίτερη κατανόηση και ευαισθησία στην ευπαθή αυτή ομάδα, καταφέρνουν να λειτουργήσουν ως μέσο αφενός καλλιέργειας και ανάπτυξης των δεξιοτήτων των μελών της, αφετέρου βελτίωσης της καθημερινής τους ζωής και οικοδόμησης κοινωνικών επαφών, ενισχύοντας την επιδεικνυόμενη ανεκτικότητα και την κατανόησή από αυτούς. Η σχέση αυτή κάμπει τις επιφυλάξεις που τυχόν διατηρούν οι κρατούμενοι για την αντιμετώπισή τους από άτομα εκτός καταστημάτων κράτησης και προετοιμάζει την ενσωμάτωσή τους στον κοινωνικό ιστό.

Διερευνώντας τα κίνητρα που ώθησαν τους εγκλειστούς να παρακολουθήσουν τα μαθήματα του Ι.Ε.Κ., διαπιστώνεται ότι πρωταρχική σημασία, τουλάχιστον για εκείνους που ήδη έχουν δικαστεί σε πρώτο βαθμό (κατάδικοι), κατέχει ο ευεργετικός χαρακτήρας, αφού θα τους οδηγήσει σε ταχύτερη αποφυλάκιση. Εξίσου σημαντικό κίνητρο αποτελεί η «απόδραση» από τις σκληρές συνθήκες της φυλακής, εξαιτίας των οποίων αποστερούνται εκτός των υλικών αγαθών, που είναι δευτερευούσης, ίσως, σημασίας, κοινωνικών αγαθών, όπως η οικογένεια κλπ. Ταυτοχρόνως, υποστηρίζεται από όλους πως η επίδραση της εκπαίδευσης στη ζωή τους δεν περιορίζεται στην απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων, αλλά επεκτείνεται στον επαναπροσδιορισμό της προσωπικότητάς τους και στην ευρύτερη κοινωνικοποίησή τους. Μέσα από την εκπαίδευση, ο κρατούμενος μπορεί να δημιουργήσει μια νέα πραγματικότητα, μέσω της οποίας του δίνεται η δυνατότητα ελαχιστοποίησης των δυσχερειών του εγκλεισμού και της δημιουργικής κάλυψης του «νεκρού» χρόνου. Επιπροσθέτως, η παραμονή στο συγκεκριμένο κατάσταση κράτησης, μέσω της παρακολούθησης μαθημάτων στο Ι.Ε.Κ., τους βοηθά να μην απομακρυνθούν από την

οικογένειά τους (σύζυγο και τέκνα ή/και γονείς), λόγω της εύκολης πρόσβασης και επισκεψιμότητας, και αποτελεί σημαντικό κίνητρο εγγραφής τους.

Η άποψη όλων των ερωτηθέντων, στη σχετική ερώτηση, συγκλίνει στη θετική επίδραση που θα επέφερε η απομάκρυνσή τους από τη φυλακή για την παρακολούθηση μαθημάτων. Η ηλεκτρονική τους επιτήρηση με «βραχιολάκι» τοποθετούμενο στο μέρος του αστραγάλου, απαραίτητη για το σκοπό αυτό, δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα, αφενός διότι το «βραχιολάκι» μπορεί εύκολα να καλυφθεί, αφετέρου λόγω της ανάγκης για μερικές ώρες εκτός του κλειστού περιβάλλοντος της φυλακής. Το μέτρο αυτό, ωστόσο, δεν προβλέπεται να υλοποιηθεί στο εγγύς μέλλον. Αντίθετα, προβλέπεται και υλοποιείται η χορήγηση εκπαιδευτικής άδειας, για τη φοίτηση κρατουμένων σε δομές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, όταν τέτοιες δομές δεν υπάρχουν εντός του καταστήματος κράτησης ή δεν επαρκούν για να καλύψουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες όλων των εκπαιδευόμενων. Η άδεια αυτή, λειτουργώντας ως υποκατάστατο της ανελευθερίας, αποτελεί ξεκάθαρο κίνητρο συμμετοχής των κρατουμένων στις πανελλαδικές εξετάσεις εισαγωγής σε εκπαιδευτικά ιδρύματα και συνέχισης σπουδών σε αυτά, μέσω της διαδικασίας των «κατ' ιδίαν» διδαχθέντων, μελετώντας δηλαδή την ύλη μόνοι τους με τη συνδρομή εθελοντών εκπαιδευτικών. Και στην περίπτωση αυτή εφαρμόζεται η ηλεκτρονική επιτήρηση του έγκλειστου, χωρίς όμως να τον αποτρέπει από το στόχο του. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία δύο χρόνια το Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού λειτουργεί ως κέντρο διεξαγωγής πανελλαδικών εξετάσεων, γεγονός που καταδεικνύει το βαθμό ένταξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στη φυλακή.

Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες, παράλληλα με την κατάρτισή τους στο Ι.Ε.Κ., συμμετέχουν και σε άλλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, όπως στη θεατρική και στη μουσική ομάδα. Το τελευταίο διάστημα οι ομάδες αυτές βρίσκονται σε συνεργασία με το Εθνικό Θέατρο και την Εθνική Λυρική Σκηνή, για υλοποίηση προγραμμάτων δραστηριοποίησης των κρατουμένων. Στο πλαίσιο των ομάδων αυτών πραγματοποιούνται συναυλίες και θεατρικές παραστάσεις σε χώρους του καταστήματος κράτησης, με τη συνδρομή επαγγελματιών μουσικών και ηθοποιών. Από όλους δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο ότι κάθε δραστηριότητα που επικοινωνεί η φυλακή με την κοινωνικά δρώμενα (μουσική, θέατρο, λογοτεχνία κλπ), θεωρείται από τους κρατούμενους μέσο διαφυγής, που τους βοηθά να ανταπεξέλθουν στις υφιστάμενες πιέσεις. Στους περισσότερους από αυτούς, ίσως, για πρώτη φορά δίνεται

η ευκαιρία να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν την καλλιτεχνική πλευρά της προσωπικότητάς τους και να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες. Εξαιρετικά ενδιαφέρον σημείο είναι ότι η συμμετοχή των κρατουμένων στις ομάδες αυτές δεν προσφέρει κάποιο ουσιαστικό όφελος αναφορικά με την αποφυλάκιση (π.χ. μεροκάματα), εκτός από την ηθική ικανοποίηση και την αυτοεκπλήρωσή τους.

Οι περισσότεροι κρατούμενοι θεωρούν ότι ο παρεχόμενος τίτλος θα τους βοηθήσει τόσο στην κοινωνική όσο και στην οικονομική τους επανένταξη, μειώνοντας τις ανισότητες και τις διακρίσεις που προκαλούν τον κοινωνικό τους αποκλεισμό. Διατυπώθηκε από τους ερωτηθέντες η πεποίθηση ότι, διαθέτοντας περισσότερα εκπαιδευτικά προσόντα, θα μπορέσουν είτε να αναζητήσουν και να εξεύρουν εργασία σχετική με τον αποκτώμενο τίτλο, είτε να τον αξιοποιήσουν ως τυπικό προσόν για την απασχόλησή τους σε οποιονδήποτε άλλο τομέα. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση που δεν αξιοποιηθεί σε επίπεδο επαγγελματικής αποκατάστασης, έχουν την άποψη ότι η κοινωνία θα εκτιμήσει την προσπάθεια που συντελέστηκε κατά τη διάρκεια της κράτησής τους για απόκτηση καινούριων γνώσεων, δεξιοτήτων και για αυτοβελτίωση, και θα τους ενσωματώσει στο πλέγμα της. Ένας εκ των ερωτηθέντων τόνισε ιδιαίτερα ότι η απόκτηση του τίτλου πρέπει οπωσδήποτε να συνδυαστεί με μέτρα, προκειμένου παράγοντες, όπως λιγοστές θέσεις εργασίας, κωλύματα διορισμού (όχι λευκό ποινικό μητρώο, απαγόρευση άσκησης ορισμένων επαγγελμάτων, υποχρέωση εμφάνισης σε Αστυνομικό Τμήμα κ.λπ.), σε συνδυασμό με το κοινωνικό στίγμα του εγκληματία, το οποίο τελικά αποδίδεται κοινωνικά σε εκείνον που πέρασε από όλα τα φίλτρα του ποινικού συστήματος (σύλληψη, παραπομπή, καταδίκη, φυλάκιση), ανεξαρτήτως από το εάν πράγματι διέπραξε έγκλημα (Αλοσκόφης, 2013), να μην αναχαιτίζουν την προσπάθεια για ενσωμάτωσή τους. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που δήλωσαν πως δεν μπορούν να εκτιμήσουν την επενέργεια του τίτλου στην οικονομικοκοινωνική τους επανένταξη.

Κατακλείδα της έρευνας αποτέλεσε η αποτύπωση των δυσχερειών των κρατουμένων – καταρτιζομένων, ως πλέον άμεσα συμμετεχόντων, σχετικά με τη λειτουργία του Δ.Ι.Ε.Κ. και την εν γένει εκπαιδευτική διαδικασία εντός των καταστημάτων κράτησης, μέσω των οποίων εντοπίζονται δυνατότητες βελτίωσης. Το κυριότερο πρόβλημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι έγκλειστοι, κατά τη διάρκεια της κατάρτισής τους, αποτελεί η έλλειψη υλικού για την ουσιαστική ολοκλήρωση των μαθημάτων. Με την εγγραφή τους προμηθεύτηκαν άπαξ

αντικείμενα που θα διευκόλυναν καθημερινά τη φοίτησή τους, όπως χάρακες, μολύβια, μπλοκ κλπ. Καθώς, όμως, δεν ακολούθησε ανανέωση των υλικών αυτών, όφειλαν οι ίδιοι να μεριμνήσουν για την εξασφάλισή τους. Αυτό σε αρκετές περιπτώσεις κατέστη ανέφικτο λόγω οικονομικής δυσχέρειας των κρατουμένων. Η επίλυση του προβλήματος είναι πρόσκαιρη καθώς άλλοτε δανείζονται από άλλους καταρτιζόμενους που τα διαθέτουν και άλλοτε επαφίονται στην καλή θέληση των καθηγητών και της διευθύντριας του Ι.Ε.Κ., που με δαπάνες τους αγοράζουν τα υλικά σε έλλειψη. Κατά τον ίδιο τρόπο, η ύπαρξη ελάχιστων ηλεκτρονικών υπολογιστών με παρωχημένα προγράμματα είτε δεν επιτρέπει στους καταρτιζόμενους να κάνουν πρακτική εξάσκηση των σχετικών θεωριών, είτε τους υποχρεώνει να έχουν λιγοστό χρόνο για το σκοπό αυτό, δεδομένου ότι εργάζονται ανά τρία άτομα σε έκαστο υπολογιστή. Το θέμα των απουσιών είναι ακόμα ένα πρόβλημα που απασχολεί αρκετούς από τους καταρτιζόμενους, οι οποίοι χρεώνονται με απουσία στην περίπτωση που το μάθημα συμπίπτει με την ώρα εργασίας ή με την ώρα του επισκεπτηρίου. Για τους δύο φορείς που εμπλέκονται στη λειτουργία του Ι.Ε.Κ., δηλαδή το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, διαπιστώνεται αδυναμία συνεννόησης, αφού για το μεν πρώτο οι απουσίες θεωρούνται δικαιολογημένες, για το δε δεύτερο αδικαιολόγητες. Έως την περίοδο διεξαγωγής της παρούσας έρευνας δεν έχει οριστικά επιλυθεί το συγκεκριμένο πρόβλημα, με επικείμενο κίνδυνο κάποιοι από τους καταρτιζόμενους να υποχρεωθούν να διακόψουν την παρακολούθηση των μαθημάτων. Ήσσανος σημασίας για τους κρατούμενους αποτελεί ο μικρός αριθμός ειδικοτήτων που λειτουργεί στο εν θέματι Ι.Ε.Κ. σε αντίθεση με την πρακτική άσκηση που επιβάλλεται εκ του Κανονισμού Λειτουργίας των Δημοσίων Ι.Ε.Κ. να κάνουν κατά το πέμπτο (5^ο) εξάμηνο της κατάρτισής τους. Γι' αυτούς η πρακτική άσκηση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στο Τυπογραφείο της φυλακής ή μετά την αποφυλάκισή τους, όπως προβλέπεται. Στη δεύτερη, όμως, περίπτωση είναι πιθανό να έχει περάσει αρκετό διάστημα από την αποπεράτωση των θεωρητικών μαθημάτων και η πρακτική άσκηση να καθίσταται δυσχερής.

4.2. Προτάσεις

Από την παρούσα εργασία καθίσταται σαφές ότι μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε οποιοδήποτε στάδιο της ζωής του ανθρώπου και υπό οποιοδήποτε περιβάλλον και συγκεκριμένα της φυλακής, επιτυγχάνεται η κοινωνική και

επαγγελματική επανένταξη των κρατουμένων. Η εκπαίδευση, ως κοινωνικός παράγοντας, συντελεί στην αποτροπή του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και συνδέεται άρρηκτα με τη μείωση της υποτροπής.

Η διεξαχθείσα ανωτέρω αναλυτικώς περιγραφόμενη έρευνα καταδεικνύει ότι η λειτουργία του 2^{ου} Δημόσιου Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού αποτελεί ένα θετικό βήμα της Πολιτείας για τη μείωση της έντασης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού των κρατουμένων και μια ευκαιρία επανασύνδεσής τους με την κοινωνία, μέσω της χορήγησης της σχετικής Βεβαίωση Επαγγελματικής Κατάρτισης. Οι κρατούμενοι - απόφοιτοι του Ι.Ε.Κ., εφόσον το επιθυμούν και πληρούν τις ισχύουσες προϋποθέσεις ανά ειδικότητα, είναι δυνατόν να συμμετάσχουν σε εξετάσεις πιστοποίησης, οι οποίες διεξάγονται σε τακτά χρονικά διαστήματα από τον Εθνικό Οργανισμό Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π). Σε εκείνους τους συμμετέχοντες, που ολοκλήρωσαν επιτυχώς τις εξετάσεις πιστοποίησης, χορηγείται Δίπλωμα Επαγγελματικής Κατάρτισης. Κατά το έτος 2015, το υπό μελέτη Ι.Ε.Κ., στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών που ανέλαβε με στόχο τον εμπλουτισμό της κατάρτισης και την τόνωση της προσπάθειας για κοινωνική επανένταξη των καταρτιζομένων του, συμμετείχε στο διεθνή διαγωνισμό λογότυπου του προγράμματος E-VET του ERASMUS+, με έργα τριών σπουδαστών του, εκ των οποίων ένα λογότυπο κατέλαβε την πρώτη θέση. Σημειωτέον, στον ίδιο διαγωνισμό συμμετείχαν μαθητές και σπουδαστές επαγγελματικών και τεχνικών ιδρυμάτων από Ελλάδα, Τουρκία, Τσεχία, Ιταλία, Ισπανία και Βουλγαρία. Παράλληλα, ορισμένοι καταρτιζόμενοι συμμετείχαν με έργα τους στο φοιτητικό διαγωνισμό δημιουργίας αφίσας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων ενώ κάποιοι άλλοι συμμετείχαν με έργα ζωγραφικής και βίντεο στη διεθνή έκθεση σύγχρονης τέχνης “ART ATHINA” (<http://iek-fyl-koryd.att.sch.gr/>).

Η επαγγελματική κατάσταση του κρατουμένου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία για τη συγκρότηση της κοινωνικής του ταυτότητας και, συνεπακόλουθα, ένα ασφαλή δείκτη για το βαθμό της κοινωνικής του ένταξης.

Για να καταστεί, ωστόσο, η κατάρτιση μέσω του προαναφερόμενου Δ.Ι.Ε.Κ. αποτελεσματικότερη και επιπρόσθετα να υλοποιηθεί πληρέστερα ο σκοπός της κοινωνικοοικονομικής επανένταξης των κρατουμένων, θα πρέπει να αντιμετωπιστούν

θεσμικά και κοινωνικά εμπόδια, είτε μέσα στο ιδρυματικό περιβάλλον είτε εκτός αυτού, υπεύθυνα για την υπονόμευση οποιασδήποτε προσπάθειας επανενσωμάτωσης.

Ειδικότερα, κρίνονται απαραίτητα τα κάτωθι:

- Διαμόρφωση κατάλληλων εκπαιδευτικών χώρων και συνθηκών για τη διεξαγωγή των μαθημάτων.
- Κάλυψη ελλείψεων σε γραφική ύλη και ηλεκτρονικούς υπολογιστές και συνεχής ανατροφοδότηση των κρατούμενων με αυτά, ώστε να μην καθίσταται δυσχερής η εκπαίδευση.
- Συνεργασία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων για την οριστική επίλυση του θέματος των απουσιών των καταρτιζόμενων κρατούμενων, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαζουσών συνθηκών διαβίωσης (εργασία, επισκεπτήρια κλπ).
- Ελεγχόμενη χρήση διαδικτύου εντός του καταστήματος κράτησης.
- Ίδρυση Δ.Ι.Ε.Κ. σε περισσότερα καταστήματα κράτησης.
- Αύξηση του αριθμού των ειδικοτήτων του Ι.Ε.Κ έτσι ώστε ο κρατούμενος να έχει δυνατότητα επιλογής και η εκπαίδευση να προσαρμόζεται στις ανάγκες του.
- Εξαίρεση των Ι.Ε.Κ. των καταστημάτων κράτησης από το προαπαιτούμενο της πρακτικής άσκησης.
- Ορισμός της πρακτικής άσκησης ως προϋπόθεση για τη συμμετοχή του καταρτιζόμενου στις εξετάσεις πιστοποίησης μετά την αποφυλάκισή του, εφόσον το επιθυμεί.
- Θεσμοθετημένη παρουσία εκπροσώπου του Υπουργείου Παιδείας στο Συμβούλιο Εργασίας της Φυλακής κατά τη διαδικασία επιλογής των καταρτιζόμενων, προκειμένου να λαμβάνεται υπόψη και το εκπαιδευτικό κριτήριο εκτός από την ασφάλεια του εκπαιδευτικού προσωπικού και των επιλεχθέντων.
- Ίδρυση και λειτουργία υποστηρικτικών δομών, συναφών με τις ειδικότητες του Ι.Ε.Κ., με διττό σκοπό, ήτοι να κάνουν την πρακτική τους άσκηση οι καταρτιζόμενοι μετά την αποφυλάκισή τους και μεταγενέστερα να απασχολούνται σε αυτές ως εργαζόμενοι.
- Θεσμική κατοχύρωση της άμεσης μετεγγραφής (κατ' εξαίρεση) των

καταρτιζομένων του υπό μελέτη Ι.Ε.Κ., αλλά και όλων των εκείνων που λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης, σε Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.Ε.Κ.) της επιλογής τους κατά την αποφυλάκισή τους. Σημειωτέον ότι μέχρι σήμερα σε αντίστοιχες περιπτώσεις έχει δοθεί σχετική δυνατότητα με κατ' εξαίρεση μετεγγραφή, εγκεκριμένη από τη Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς (Γ.Γ.Δ.Β.Μ.Ν.Γ.).

- Οργάνωση κοινωνικών δικτύων (παροχή υπηρεσιών, πληροφόρησης και επικοινωνίας) που θα αποσκοπούν στην απάλειψη των συνεπειών του εγκλεισμού και την επανασύνδεση του αποφυλακισμένου είτε με περιβάλλοντα της ελεύθερης κοινωνικής ζωής από τα οποία είχε αποκοπεί είτε με περιβάλλοντα που ουδέποτε είχε έρθει σε επαφή εξαιτίας διακρίσεων, αποκλεισμού ή άλλων παραγόντων.
- Σχεδιασμός και υλοποίηση περισσότερων προγραμμάτων από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης [Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.)], με στόχο την αποκατάσταση και ένταξη ή επανένταξη των αποφυλακισμένων στην αγορά εργασίας, είτε με παροχή δυνατότητας δημιουργίας επιχειρήσεων από τους ίδιους είτε με παροχή κινήτρων σε εργοδότες, συνδυαστικά με κατάλληλη συμβουλευτική, για απασχόληση πρώην κρατουμένων.
- Πρόβλεψη ειδικών ποσοστώσεων υπέρ των αποφυλακισμένων στις προσλήψεις του Δημοσίου.

4.3. Επίλογος

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια κατάσταση και μια διαδικασία τις συνέπειες της οποίας υφίσταται ο κρατούμενος πριν τη φυλάκισή του αλλά και μετά την έκτιση της ποινής. Η περίοδος του εγκλεισμού λειτουργεί επιβαρυντικά στην προσπάθεια επανένταξης. Η συμμετοχή του κρατουμένου, όμως, μεταξύ άλλων, σε εποικοδομητικές δραστηριότητες, όπως εκπαίδευση, καλλιτεχνική έκφραση κ.λπ., που υλοποιούνται στα καταστήματα κράτησης δρα ανασταλτικά στην προαναφερθείσα κατάσταση και αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες ομαλής ένταξης ή επανένταξής του (Αλοσκόφης, 2013). Συγκεκριμένα, προκύπτει ότι η μάθηση εντός της φυλακής λειτουργεί ως παράγοντας διακίνησης ελεύθερων ιδεών, επαφής με το έξω περιβάλλον, ανταλλαγής απόψεων, καταστολής των αρνητικών επιδράσεων του

εγκλεισμού και ως φορέας θετικής ενέργειας του κρατούμενου. Επομένως, η εκπαιδευτική διαδικασία εντός της φυλακής επιδρά συμβολικά ως υποκατάστατο της στέρησης της ελευθερίας και ως φυγή εξόδου από το περιβάλλον της φυλακής.

Παρατηρείται μια έντονη σύνδεση της εκπαίδευσης ως μέσου αναμόρφωσης, που εντάσσεται στο βελτιωτικό πρότυπο αναδόμησης της προσωπικότητας του κρατουμένου για την πρόληψη της υποτροπής του. Η εκπαίδευση, ειδικά η επαγγελματική, θεωρείται αναγκαία συνθήκη για την κοινωνική ενσωμάτωση των κρατουμένων, διότι θεωρείται πως μπορεί να εμφυσήσει τη νομοταγή συμπεριφορά στον κρατούμενο. Πορίσματα σχετικών ερευνών δείχνουν ότι η εκπαίδευση στις φυλακές έχει θετική επίδραση πρωταρχικά στην προσωπικότητα του κρατούμενου, ενισχύοντας την αυτοεκτίμησή του, την αίσθηση ικανοποίησης, βελτιώνοντας τις κοινωνικές δεξιότητες του και κατόπιν δρα αποτρεπτικά στον ενδεχόμενο υποτροπής.

Η άποψη ότι η εκπαίδευση λειτουργεί ως μέσο κοινωνικού ελέγχου των κρατουμένων παρά επανένταξης αναχαιτίζεται από την πραγματικότητα της μικροκοινωνίας της φυλακής, καθώς είναι έντονη η επιθυμία του κρατούμενου για γρήγορη επάνοδο στον ελεύθερο κόσμο. Και αυτό συμβαίνει γιατί το σύνολο των ευεργετημάτων της εκπαιδευτικής διαδικασίας αυξάνει τις πιθανότητες κοινωνικής επανένταξης, δρώντας ως ασπίδα προστασίας στην κοινωνία, στο οικογενειακό και επαγγελματικό περιβάλλον.

Η παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη φυλακή δεν εγγυάται μεν την επαγγελματική αποκατάσταση κατά την αποφυλάκιση αλλά αποσκοπεί στην κοινωνική ενσωμάτωση εντός και εκτός της φυλακής μέσω της μείωσης της υποτροπής, της κοινωνικής στήριξης και της ενεργοποίησης του ατόμου. Στην πράξη η εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση συναντά θεσμικά εμπόδια κωλύματα διορισμού, λίγες θέσεις εργασίας και προκατάληψης εργοδοτών.

Το απελευθερωτικό πνεύμα της εκπαίδευσης εντός των φυλακών έρχεται σε αντίθεση με το τιμωρητικό πλαίσιο αυτής. Γι' αυτό πρέπει η εκπαίδευση να είναι ανθρωπιστικά προσανατολισμένη, προσαρμοσμένη στις ατομικές ανάγκες του κρατούμενου, να προσφέρεται από κατάλληλους εκπαιδευτικούς ώστε να μειώσει τους κινδύνους υποτροπής των κρατουμένων (Σπινέλλη, 2009). Η εκπαίδευση δύναται να ανοίξει ένα δίαυλο επικοινωνίας του περιβάλλοντος ανελευθερίας της φυλακής, αποφορτίζοντας συναισθηματικά τον κρατούμενο. Καθίσταται, λοιπόν,

πολέμιος των αρνητικών συνεπειών του εγκλεισμού και αρωγός της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων.

Σύμφωνα με τη Σπινέλη (2009), ο φαύλος κύκλος «αποκλεισμός – φυλάκιση-αποκλεισμός» μετατρέπεται, με τη βοήθεια της εκπαίδευσης σε ελικοειδή γραμμή «εκπαίδευση-αποφυλάκιση-αυτοεκτίμηση-μεταϋδρυματική εκπαίδευση ή εργασία-κοινωνική ένταξη».

Λόγω της έλλειψης ενός ενιαίου ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου στη σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο θα θέτει την κοινωνική ενσωμάτωση ως κεντρικό του στόχο (Οικονόμου & Φερώνας, 2006), η εφαρμογή των επιμέρους στρατηγικών έγκειται στην ανταπόκριση των κρατών – μελών σε ανάλογες διεθνικές συνεργασίες. Το Κράτος καλείται να εφοδιάσει τις φυλακές με το κατάλληλο υλικό και να διαμορφώσει κατάλληλους χώρους εκπαίδευσης. Παράλληλα, συνιστάται το «άνοιγμα» της φυλακής και η ενίσχυση της έξωθεν εκπαιδευτικής παρέμβασης αλλά και η συμμετοχή των κρατουμένων σε εκπαίδευση έξω από τη φυλακή. Οι σχετικές δράσεις στο πλαίσιο ενός κοινωνικού κράτους, η καίρια και αгаστή συνεργασία εμπλεκόμενων αρμόδιων φορέων πρέπει να αποτελούν εφελθήρια δύναμη που θα εμπνεύσει προσωπικά κίνητρα στους κρατούμενους για Διά Βίου Μάθηση, Εκπαίδευση, Κατάρτιση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η εκπαιδευτική διαδικασία καίτοι σε κλειστό με ιδιαιτερότητες περιβάλλον θα λειτουργήσει ως αντίβαρο στην τυχόν σάρευση αρνητικών εμπειριών του παρελθόντος στον τομέα αυτό που καθιστούσε τους ενήλικους κρατούμενους επιφυλακτικούς (Τσιμπουκλή & Φίλλιπς, 2008).

Μια χαρτογράφηση της κατάστασης θα συντελούσε σημαντικά στη βελτίωση της πολιτικής όσον αφορά την οργάνωση και υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων προκειμένου να ανταποκρίνονται επαρκώς στις εξειδικευμένες ανάγκες των κρατουμένων.

Καθώς το δείγμα στην παρούσα έρευνα περιορίστηκε από άποψη αριθμού και γεωγραφικής περιοχής, θα παρουσίαζε εξαιρετικό ενδιαφέρον η διεξαγωγή ανάλογης έρευνας σε όλα τα Δ.Ι.Ε.Κ. που λειτουργούν εντός καταστημάτων κράτησης, με στόχο την αντιπαραβολή, σύγκριση και εξαγωγή περισσοτέρων συμπερασμάτων αναφορικά με τη σχέση του Κοινωνικού Αποκλεισμού και της Διά Βίου Εκπαίδευσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αλοσκόφης, Ο. (2013). *Το κοινωνικό προφίλ των κρατουμένων και οι ανάγκες τους μετά την αποφυλάκιση*. Εισήγηση στο Εργαστήριο Εργασίας του Ν.Π.Ι.Δ. «ΕΠΑΝΟΔΟΣ-ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΖΟΜΕΝΩΝ». 18-1-2013. (www.epanodos.org.gr/ Μελέτες/ Επιστημονική Αρθρογραφία).
- Αλεξιάδης, Σ. (1989). *Εγκληματολογία*, τ. Γ', Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Αλεξιάδης, Σ. (2001). *Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής - Ευρωπαϊκή Αντεγκληματική Πολιτική Α'*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Αλεξίου, Θ. (2006). « Κοινωνικός αποκλεισμός» και «αποκλεισμένες ομάδες»: οι ιδεολογικές λειτουργίες μίας εννοιολόγησης. *ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ψυχική ΥΓΕΙΑ*, τ.1.
- Ανάγνου, Β. & Βεργίδης, Δ. (2008, Ιανουάριος – Απρίλιος). *Οι στρατηγικές δράσης των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας. Το θεσμικό πλαίσιο και η συμβολή των διευθυντών. Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βεργίδης, Δ. (2001). «Δια βίου εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική». Στο: Κ.Π. ΧΑΡΗΣ – Ν.Β. ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ – Σ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ (επιμ.), *Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση*. Αθήνα: Ατραπός.
- Βεργίδης, Δ. (2002). «Ομιλία στη Διεθνή Συνδιάσκεψη για την Εκπαίδευση Ενηλίκων». Στο: Α. Κόκκος (επιμ.), *Διεθνής Συνδιάσκεψη για την Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ σσ.(243-245).
- Βιδάλη, Σ. (2008). «Νέες “ειδικές” κατηγορίες κρατουμένων: διαστάσεις της συμβουλευτικής στη φυλακή». Στο Βιδάλη, Σ. & Ζαγούρα, Π. (επιμ.), *Συμβουλευτική και Φυλακή*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Γεωργούλας, Σ. 2002. «Κοινωνικός αποκλεισμός και αποφυλακισμένοι. Ο σχεδιασμός των προγραμμάτων που εκπονεί το Υπουργείο Δικαιοσύνης». Στο Παπαδοπούλου, Δ. (2004). *Κοινωνικός αποκλεισμός: «για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε...»*.(επιμ.), Αθήνα: Αρμός.
- Creswell, John W. (2011), *Εκπαιδευτική έρευνα: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. (επιμ.), Χαράλαμπος Τσορμπατζούδης), 1^η έκδοση. Αθήνα: Έλλην.

- Δασκαλάκη, Η., Παπαδοπούλου, Π., Τσαμπαρλή, Δ. & Φρονίμου, Ε. (1996). «Φυλακισμένοι, πρώην φυλακισμένοι και κοινωνικός αποκλεισμός». Στο: Καραντινός, Δ., Μαράτου – Αλιπράντη, Λ., Φρονίμου, Ε. & Κατσούλης, Η., (επιμ.) *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα* (τ. Α'). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Μεταχείριση του εγκληματία*. Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Δασκολιά, Μ. (2004). *Θεωρία και πράξη στην περιβαλλοντική εκπαίδευση*. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- Ζάννης, Π. (2006). « Κοινωνικός αποκλεισμός: εισαγωγή στην έννοια. Η κατανόηση της διαδικασίας». Στο *Η Ανάπτυξη Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών*. Αθήνα: Ερμής και ΕΚΕΠΙΣ.
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Goffman, E. (2001). *Στίγμα – Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- JARVIS, P. (2003). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη*. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- Θανοπούλου, Μ., Φρονίμου, Ε. & Τσιλιμιγκάκη, Β. (1997). *Αποφυλακιζόμενες Γυναίκες: το Δικαίωμα στην Επαγγελματική Επανένταξη*. Αθήνα: Α. Σάκκουλας.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2001). « Η μέθοδος των Focus Groups στην Κοινωνική Έρευνα: η Περίπτωση του Ερευνητικού Προγράμματος MEDACTION». Εισήγηση στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: *Κοινωνικές εξελίξεις στη Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων (ΣΕΚ). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Ιωσηφίδης, Θ., & Σπυριδάκης, Μ. (2006). *Ποιοτική κοινωνική έρευνα, Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008), *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Κριτική.
- Καβουνίδη, Τ. (1996). «Κοινωνικός αποκλεισμός, έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλλήματα πολιτικής». Στο Καραντινός, Δ., Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., Φρονίμου, Ε. & Κατσούλη, Η. (επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα* (τ. Α'). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

- Κόκκος, Αλ. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων. Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- Κοντιάδης, Ξ., & Κατρούγκαλος, Γ. (2005). «Κοινωνικά δικαιώματα ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων: οι κανονιστικές δεσμεύσεις του κοινού νομοθέτη». Στο Ζαϊμάκης, Γ. & Κανδυλάκη, Α. (επιμ.), *Δίκτυα Κοινωνικής προστασίας. Μορφές Παρέμβασης σε Ευπαθείς ομάδες και σε Πολυπολιτισμικές Κοινότητες*. Αθήνα: Κριτική.
- Κουράκης, Ν. (2008). Μέριμνα για τους αποφυλακιζόμενους: Η σημαντικότερη προϋπόθεση για μείωση της υποτροπής, αλλά και για μια αντεγκληματική πολιτική με ανθρώπινο πρόσωπο. *Ραδάμανθς, τ.13*.
- Κουράκης, Ν. (2009). *Η ποινική καταστολή: Μεταξύ Παρελθόντος και Μέλλοντος* (ε' εκδ.). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Κυρίδης, Α. (2014). *Ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και δια βίου μάθηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Λαμπάκη, Χ. (2009). *Οι τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις χορήγησης εκπαιδευτικής άδειας σε κρατούμενο*, Παρατηρήσεις στο ΣυμβΠλημΘεσ 13/2008, ΠοινΔικ (σελ. 701 επ.).
- Μαργαρίτης, Λ. & Παρασκευόπουλος, Ν. (1984). *Θεωρία της ποινής*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Μαργαρίτης, Λ. & Παρασκευόπουλος Ν. (2003). *Σωφρονιστικός Κώδικας και Συναφή Κείμενα*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Μάτσα, Κ. (2006). Κοινωνικός αποκλεισμός και τοξικομανία: όψεις της βιοπολιτικής της εξουσίας. *ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ψυχική ΥΓΕΙΑ, τ.1*.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2004). «Η Φύση του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελληνική Κοινωνία. Στο Πετμετζίδου, Μ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.
- Οικονόμου Χ., Φερόνας Α., (επιμ.) (2006). *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*. Αθήνα: Διόνικος.
- Παπαναστασίου, Κ. & Παπαναστασίου, Ε. (2005). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Λευκωσία..
- Πηγιάκη, Π. (1988). *Εθνογραφία – Η Μελέτη της Ανθρώπινης Διάστασης στην Κοινωνική και Παιδαγωγική Έρευνα*. Αθήνα: Γρηγόρης. Παπαναστασίου

- Πιτσελά, Α. (1995). *Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής – Β΄, Δίκαιο Ανηλίκων*. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Πιτσελά, Α. (2006). *Η κοινωνική αρωγή στο Πεδίο της Δικαιοσύνης* (β΄ εκδ.) (Σειρά: Κοινωνική αρωγή και ποινική δικαιοσύνη, τ.1). Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Πρόκου, Ε. (2007). Η «κυβερνητική στρατηγική» για τη διά βίου εκπαίδευση στην Ευρώπη και την Ελλάδα. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 2(2).
- Ρηγούτσου, Ε. (2005). *Συμβουλευτική κρατουμένων*. Αθήνα: Γ.Γ.Ε.Ε.-Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.
- Σηφάκη, Μ. & Σπανού, Ε. (2010). *Ευρωπαϊκές πολιτικές ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό: Μια κριτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Σπανού, Ε. (1999). «Πρόλογος». Στο Σπανού, Ε. (επιμ.), *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός – Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ευρώπη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΣΠΕ – ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, (1993), *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ*,(επιμ.), Παππάς, Π. Αθήνα: GUTEMBERG.
- Τελιοπούλου, Κ., Καραμανιάν, Α. & Κεδράκα, Κ. (2000α). *Μελέτη της επαγγελματικής προετοιμασίας και ένταξης των ατόμων που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό: η περίπτωση των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών*. (επιμ. Κ. Κεδράκα), Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Τρέσσου, Ε. (1999). Αποκλεισμός ειδικών ομάδων από την εκπαίδευση και μέσω της εκπαίδευσης. Ποιες ομάδες κινδυνεύουν περισσότερο. Στο Ε. Σπανού (επιμ.), *Συνέδριο της Εταιρείας πολιτικού προβληματισμού Νίκος Πουλαντζάς. Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη. 2-4 Οκτωβρίου 1997*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιάκαλος, Γ. (1998). «Κοινωνικός αποκλεισμός: ορισμοί, πλαίσιο και σημασία». Στο: Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιμπουκλή, Α. & Φίλλιπς, Ν. (2008). *Εκπαίδευση Ενηλίκων Εκπαιδευτών*. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ/Γ.Γ.Ε.Ε./Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.
- Τσιώλης, Γ. (2006). *ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ - Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ*, Αθήνα: Κριτική.

Φουκώ, Μ. (1989). *ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ. Η γέννηση της φυλακής*. Αθήνα: Ράππα.

4ΚΩΔΙΚΕΣ (2012). (επιμ. Λίλα Καρατζά), 37^η εκδ. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Baudry, P. (1997). «*L'asocial*» *Aux frontières du social, L'exclu sans la direction de Alain Gauthier*. Paris: L' Harmattan.

Bhalla, A. & Lapeyre, F. (1997). "Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework". *Development and Change Vol. 28*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Brundage, D.H. & Machercher, D. (1980). *Adult Learnig Principles and their Application to Program Planning*. Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2003). *Research methods in education* (5th e.d.). London: Routledge.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K., (2007), *Research Methods in Education* (6th e.d.). London and New York: Routledge.

Conseil de l' Europe, (1990). *Education en prison*. Recommandation no R (89) 12 adopté par le Comité dew Ministres du Conseil de l' Europe, le 13 Octobre 1989 et exposé des motifs, Strasbourg, Conseil de l' Europe.

Daly, M. & Silver, H. (2008). Social exclusion and social capital: A comparison and critique. *Theoretical Sociology*, 37.

Dewey, J. (1916). *Education and Democracy*. New York: The Free Press.

Fabrice, M. (1991). *The 102 Multiplying Mandates*, State legislator 18.

Farrington, F. (2008). "Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of Social Exclusion". Paper prepared for coursework. School of Geography, Population and Environmental Management. Australia: Flinders University.

Gerber, J. & Fritsch, E.J. (1983). Adult academic and vocational correctional programs: A review of recent research. *Journal of Offender Rehabilitation*, 22.

Johnstone, F.W. and Rivera, R.J. (1965). *Volunteers for learning*. Chicago: Aldine Publishing.

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Interviews. Learning the craft of qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, California: Sage Publications Ltd.
- Littlewood, P. & Herkommer, S. (1999). "Identifying Social Exclusion". In Littlewood, P. et al. (Eds). *Social Exclusion in Europe. Problems and paradigms*. London: Ashgate.
- Maslow, A.H. (1968). *Towards a Psychology of Being*. (2th ed). New York: D. Van Nostrand Company.
- Melossi, D. (1989). An introduction: Fifty years later. "Punishment and social structure" in comparative analysis, *Contemporary Crises*.
- Morstain, B.R. & Smart, J.C. (1974). "Reasons for participation in adult education courses: a multivariate analysis of group difference". *Adult Education* 24 (2), Washington, DC.
- Munck, R. (2005). *Globalization and social exclusion. A transformationalist perspective*. Kumarian Press Inc.
- Papadopoulou, Ch.L., Moisiadis Ch.A. & Pitsela A.G. (2010). *Diagnosis of the State of Higher Education in Prison Institutions in Greece*, σε: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη. Εγκληματολογικές Αναζητήσεις. (επιμ. Α. Γ. Πιτσελά), Αθήνα: Σάκκουλα.
- Parker, S. (1976). *The sociology of Leisure*. London: Allen and Unwin.
- Robila, M. (2006). Economic pressure and social exclusion in Europe. *The Social Science Journal* 43.
- Rothman, D. & Morris, N. (1998). *The History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society*. New York: Oxford University Press.
- Scheler, M. (1980). *Problems of Sociology of Knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Silver, H. (1994). "Social exclusion and social solidarity: three paradigms", *International Labour Review*, Vol.133, No. 5-6 .
- UNESCO, (1976). *Recommendation on the Development of Adult Education*. Nairobi: 19th General Conference.
- Wellington, J., (2000). *Educational Research. Contemporary Issues and Practical Approaches*. London: Continuum.

Wlodkowski, R. (1985). *Enhancing Adult Motivation to Learn*. San Francisco: Jossey Bass.

ΠΗΓΕΣ

Αρχείο Ι.Ε.Κ. Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Λεούδης, Δ. (2004). Εκπαίδευση εκ των έσω. *Ηλεκτρονικό Ενημερωτικό Δελτίο ΑΡΣΙΣ*, τ.8. Διαθέσιμο στο: http://www.arsis.gr/news_8.pdf, ανακτήθηκε την 27-12-2018.
- Μπεκιάρη, Ε. & Κατσαδώρας, Κ. (χ.χ.). *Οδηγός για την αναγνώριση του αυτοκαταστροφικού κρατουμένου*. Μ.Κ.Ο. «Κλίμακα». Διαθέσιμο στο: <http://www.klimaka.org.gr/wp-content/uploads/2017/05/ΟΔΗΓΟΣ-ΓΙΑ-ΤΗΝ-ΠΡΟΛΗΨΗ-ΤΗΣ-ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ-ΣΤΑ-ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ-ΚΡΑΤΗΣΗΣ.pdf>, ανακτήθηκε την 27-12-2018.
- ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ (Ο.Α.Ε.Δ.): <http://www.oaed.gr/>, ανακτήθηκε στις 30-12-2018.
- Room, G., Britton, N. (2006). The dynamics of social exclusion. *International Journal of Social Welfare*, διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2397.2006.00417.x>, ανακτήθηκε στις 26-12-2018.
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ: <http://www.ministryofjustice.gr>, ανακτήθηκε στις 26-12-2018.
- Στοιχειώδεις Κανόνες δια την Μεταχείρισιν των Κρατουμένων: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c469d2a2>, ανακτήθηκε στις 30-12-2018.
- Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd686e52>, ανακτήθηκε στις 30-12-2018.

- Σωφρονιστικός Κώδικας (Ν.2776/1999):
http://www.opengov.gr/ministryofjustice/wp-content/uploads/downloads/2017/10/sofronistikos_kodikas.pdf, ανακτήθηκε στις 30-12-2018.
- Εθνικό Τυπογραφείο: www.et.gr, ανακτήθηκε στις 27-11-2018.
- Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς:
<http://www.gsae.edu.gr>, ανακτήθηκε την 19-11-2018.
- <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>, ανακτήθηκε την 19-11-2018.
- https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231, ανακτήθηκε 3-1-2019.
- Σπινέλλη, Κ. (2009). *Η ενδοϊδρυματική εκπαίδευση εξουδετερώνει τους παράγοντες κινδύνου για υποτροπή*. Πρακτικά παρουσίασης Ημερίδας με θέμα: Η εκπαίδευση στις Φυλακές: Μοχλός Επανένταξης, Αθήνα 9-5-2009. Διαθέσιμο στο <http://www.epea.org/epeahellas/?p=82>, ανακτήθηκε την 30-12-2018.
- <http://iek-fyl-koryd.att.sch.gr/>, ανακτήθηκε την 30-12-2018.

ΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

- ΥΔΑΤΟΓΡΑΦΗΜΑ:
https://anagnostis.org/sites/default/files/styles/style_930x400/public/2018-02/book2_web.jpg?itok=OlPpMU9
- (<http://iek-fyl-koryd.att.sch.gr/>)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Αριθμός συνέντευξης :
Ημερομηνία :
Τόπος : Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού
Ηλικία :
Οικογενειακή κατάσταση :
Σπουδές προ εγκλεισμού :
Αιτία κράτησης:
Χρόνος κράτησης :
Χρόνος αποφυλάκισης:

- Ποιο τμήμα του ΙΕΚ παρακολουθείς και γιατί το επέλεξες;
- Πώς αισθάνεσαι στον χώρο διδασκαλίας; /Σου αρέσουν τα μαθήματα που διδάσκεισαι;
- Πώς σε αντιμετωπίζουν οι συγκρατούμενοί σου; Ποιες οι σχέσεις σου με τους διδάσκοντες;
- Για ποιους λόγους επέλεξες τη φοίτηση στο ΙΕΚ;
- Θα ήταν χρήσιμο, κατά τη γνώμη σου, να παρακολουθείτε μαθήματα και εκτός φυλακής; Ποια η γνώμη σου για τις εκπαιδευτικές άδειες;
- Συμμετέχεις σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα και, εάν ναι, σε ποια;
- Μετά την αποφυλάκισή σου, πιστεύεις ότι ο παρεχόμενος τίτλος σπουδών θα σου προσφέρει μια δεύτερη ευκαιρία για κοινωνική και οικονομική επανένταξη;
- Αντιμετωπίζεις προβλήματα στο ΙΕΚ; Έχεις κάτι να προτείνεις για την καλύτερη λειτουργία του ΙΕΚ;

**Β. ΛΟΓΟΤΥΠΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΟΥ Δ.Ι.Ε.Κ. Κ.Κ.ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ
ΣΕ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ**

ΤΟ ΝΙΚΗΤΗΡΙΟ ΛΟΓΟΤΥΠΟ

**ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΛΟΓΟΤΥΠΑ ΜΑΣ ΠΟΥ
ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ ΣΤΟΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ**

